

Obsah

ÚVOD.....	3
1. DEFINICE ÚSTAVNÍ VÝCHOVY, JEJÍ ZAŘAZENÍ DO SYSTÉMU NÁHRADNÍ VÝCHOVY.....	5
1. 1. Definice ústavní výchovy.....	5
1. 1. 1. Pojem náhradní výchova.....	5
1. 1. 2. Pojem ústavní výchovy.....	5
1. 2. Zařazení ústavní výchovy do systému náhradní výchovy.....	7
1. 2. 1. Místo ústavní výchovy v systému náhradní výchovy.....	7
1. 2. 2. Ochranná výchova a její vztah k ústavní výchově.....	8
2. HISTORICKÝ VÝVOJ.....	13
2. 1. Vývoj v evropském měřítku.....	13
2. 2. Vývoj na našem území.....	14
2. 3. Vývoj péče v Olomouckém kraji.....	16
3. ÚSTAVNÍ VÝCHOVA VYKONÁVANÁ VE ZDRAVOTNICKÝCH ZAŘÍZENÍCH, VE ŠKOLSKÝCH ZAŘÍZENÍCH A V ÚSTAVECH SOCIÁLNÍ PÉČE.....	21
3. 1. Zdravotnická zařízení pro výkon ústavní výchovy.....	21
3. 1. 1. Právní zakotvení.....	21
3. 1. 2. Jednotlivé typy zařízení pro výkon ústavní výchovy.....	22
3. 2. Školská zařízení pro výkon ústavní výchovy.....	24
3. 2. 1. Právní zakotvení.....	24
3. 2. 2. Jednotlivé typy školských zařízení pro výkon ústavní výchovy.....	25
3. 2. 3. Práva a povinnosti dětí umístěných do takovýchto zařízení.....	28
3. 2. 4. Práva a povinnosti ředitele zařízení.....	32
3. 2. 5. Práva a povinnosti osob odpovědných za výchovu vůči zařízení.....	36
3. 2. 6. Institut hostitelské péče.....	37
3. 3. Výkon ústavní výchovy v ústavech „sociální péče“.....	38
4. PŘEDPOKLADY K NAŘÍZENÍ ÚSTAVNÍ VÝCHOVY, SVĚŘENÍ DÍTĚTE Z VŮLE RODIČŮ DO ÚSTAVNÍ VÝCHOVY.....	40
4. 1. Předpoklady k nařízení ústavní výchovy.....	40
4. 2. Svěření dítěte z vůle rodičů do ústavní výchovy.....	44

5. SOUDNÍ ŘÍZENÍ O ÚSTAVNÍ VÝCHOVĚ.....	46
5. 1. Právní zakotvení v předpisech vyšší právní síly.....	46
5. 2. Účastníci řízení, věcná a místní příslušnost.....	46
5. 3. Rozhodnutí o ústavní výchově.....	48
5. 4. Předběžné opatření.....	49
6. SLEDOVÁNÍ VÝKONU A DODRŽOVÁNÍ PRÁV DÍTĚTE V ÚSTAVNÍ VÝCHOVĚ.....	53
6. 1. Dozor státního zastupitelství.....	53
6. 2. Sledování výkonu ze strany orgánů sociálně-právní ochrany a soudů.....	54
6. 3. Veřejný ochránce práv.....	55
7. VÝŽIVNÉ K DÍTĚTI V KOLEKTIVNÍ VÝCHOVĚ.....	61
7. 1. Obecné vymezení pojmu výživné.....	61
7. 2. Vyživovací povinnost rodičů k dětem.....	63
7. 3. Předpoklady pro přiznání výživného k dítěti v kolektivní výchově.....	64
ZÁVĚR.....	67
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	69

Úvod

Z rozsáhlého výběru možných témat jsem si vybrala téma ústavní výchova, neboť mě problematika dětí, kterým nelze zabezpečit péči a lásku biologických či náhradních rodičů, zaujala natolik, že jsem se rozhodla věnovat jim svoji diplomovou práci.

I když ústavní výchova není nejvhodnějším způsobem, jak zabezpečit výchovu dítěte, a v současné době je sdělovacími prostředky či jinými nestátními subjekty, a jejich nepřilíš objektivní kampaní v nemalé míře prezentována spíše v negativním duchu, v dnešní společnosti se jeví jako nepostradatelný institut, který nastupuje v případě, kdy nelze zabezpečit péči o dítě jinou formou náhradní výchovy. V dnešní době, kdy vzniká mnoho malých dětských domovů rodinného typu, které utvářejí model velké rodiny, se poskytovaná ústavní péče přibližuje péči individuální a celkově se dá říci, že úroveň ústavní péče v České republice je vysoká a srovnatelná s ostatními vyspělými státy. Nemalou mírou má jistě na tento fakt vliv skutečnost, že institut ústavní výchovy má v České republice dlouholetou tradici.

České republice bývá vyčítáno, že v ústavní výchově vyrůstá nejvíce dětí v přepočtu na počet obyvatel z celé Evropy, ovšem nikde se mi nepodařilo najít oficiální studii, která by tento fakt potvrdovala. Je také třeba si uvědomit, že v České republice nevyrůstají žádné děti tzv. „na ulici.“ O všechny děti, které se ocitnou v nouzi nebo problematické situaci, je řádně postaráno, což není ve všech vyspělých evropských státech samozřejmostí. Jedním z problémů narůstajícího počtu dětí v ústavní výchově se může zdát příliš náročný, zdlouhavý či dokonce nadměru zformalizovaný postup při umístování dětí do pěstounské péče, ovšem hlavní faktorem je spíše narůstající počet biologických rodičů, kteří se nechtějí starat o vlastní děti. Umístěním dítěte do ústavní výchovy stát ve většině případů přebírá břímě výchovy a povinnost zabezpečit péči o dítě z důvodů nezodpovědnosti ze strany biologických rodičů dětí, kteří výchovu dítěte řádně nezabezpečili. Institut pěstounská péče či osvojení není vhodný pro každé dítě, jež je umístěno v ústavní výchově, a proto je setrvávání dětí v ústavní péči v některých případech nevyhnutelné. V současné době se lze rovněž setkat s problémem navyšujícího se počtu dětí neuváženě umístovaných do pěstounské péče. Následkem tohoto unáhleného umístování je navracení dětí nazpět do ústavní výchovy. Toto selhání individuální náhradní rodinné výchovy děti velmi poškozuje a je mnohem horší variantou, než kdyby dítě nadále setrvalo v ústavní výchově.

Dalším úskalím problematiky ústavní výchovy z pohledu právního zakotvení je nejednotnost právní úpravy, neboť není zakotvena v jednom právním předpise, nýbrž je

upravena celou řadou zákonů a vyhlášek, které si v některých případech dokonce i odporují. Určitým přínosem pro právní úpravu ústavní výchovy bylo přijetí zákona č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů, ze kterého vycházím zejména ve třetí kapitole této práce. Tento zákon se však vztahuje pouze na zařízení, jež patří do resortu Ministerstva školství a částečně také na zařízení patřící do kompetence Ministerstva práce a sociálních věcí. Ústavní výchova však náleží do působnosti tří ministerstev, a to Ministerstva zdravotnictví, Ministerstva školství a Ministerstva práce a sociálních věcí, přičemž pro každé ministerstvo je problematika ústavní výchovy spíše okrajovou záležitostí.

Ve své diplomové práci se zabývám právní úpravou institutu ústavní výchovy s akcentem na problematiku ústavní výchovy vykonávané ve školských zařízeních. Nezaměřuji se na sociální či psychologické problémy dětí umístěných v ústavní výchově, které by byly možným tématem samostatné diplomové práce. Dále se zmiňuji i o souvisejících institutech, které mají s ústavní výchovou mnoho společného, zejména problematika ochranné výchovy, která spadá spíše do oblasti trestního práva, než-li práva rodinného, a také jsem jednu kapitolu této práce věnovala historickému vývoji ústavní výchovy. Samotná kapitola zabývající se výkonem ústavní výchovy v jednotlivých formách zařízeních je strukturována do tří hlavních částí, přičemž největší pozornost jsem věnovala výkonu ústavní výchovy v zařízeních, jež spadají do resortu Ministerstva školství.

Při zpracování této diplomové práce byla jednou z hlavních metod užitá analýza(rozklad), dále potom syntéza(skládání) a komparace(srovnání).

Kapitola I.

Definice ústavní výchovy, její zařazení do systému náhradní výchovy

1.1 Definice ústavní výchovy

1.1.1 Pojem náhradní výchova

Výchova dítěte a péče o jeho zdárný rozvoj by měla být v první řadě úkolem jeho biologických rodičů, ovšem ne všichni rodiče jsou schopni tomuto úkolu dostát, a to jak z objektivních či subjektivních důvodů. Náhradní výchova je institutem, který poskytuje řešení v případě, kdy dítě nemůže z nejrůznějších příčin vyrůstat ve vlastní rodině. Pokud dojde k této situaci, je třeba hledat vhodnou formu náhradní výchovy. Náhradní péče si ve své podstatě žádá vznik více forem, které reagují na změnu rodinných vztahů v průběhu času. Každá forma náhradní výchovy by měla být orientována především na dítě, co nejvíce sledovat blaho dítěte. Mezi formy náhradní výchovy podle české právní úpravy lze řadit následující instituty:

1. svěřením dítěte do péče jiné fyzické osoby než rodiče
2. pěstounskou péčí
3. poručenství, pokud poručník o dítě osobně pečuje
4. osvojení a
5. ústavní výchovu¹

Pojem náhradní výchova dítěte v právním smyslu je institucionalizován nejen v českém právním řádu, nýbrž je zakotven i ve většině ostatních evropských právních řádech, neboť je tento institut nenahraditelným prvkem v každé civilizované společnosti. Základním klíčem pro určení, zda se jedná o náhradní péči o dítě či nikoliv, je zodpovězení otázky, zda je dítě v péči někoho jiného, než-li rodiče. Druhým kritériem je to, zda je dítě svěřeno do péče jiné osoby než-li rodiče na základě rozhodnutí soudu.² Proto nelze kupř. hostitelskou péči považovat za formu náhradní rodinné výchovy. Z výše uvedeného tedy vyplývá, že o náhradní výchově a její formě rozhoduje vždy soud.

1.1.2 Pojem ústavní výchovy

S pojmem ústavní výchova se lze setkat v řadě právních předpisů. Operuje s ním zákon o rodině, zákon o sociálně-právní ochraně dětí, zákon o výkonu ústavní výchovy a mnoho

¹Viz. KRAUSOVÁ, L.-NOVOTNÁ, V. *Sociálně-právní ochrana dětí*. 1. vyd. Praha: Aspi, 2006, s. 53

² Viz. RADVANOVÁ, S.-ZUKLÍNOVÁ, M. *Kurs občanského práva : instituty rodinného práva*. 1. vyd. Praha : C. H. Beck, 1999, s. 123

dalších právních předpisů. Ústavní výchovou se rozumí prostředek, jenž se využívá v případě selhání předchozích mírnějších zásahů státu do rodinněprávních vztahů. Je jedním z typů náhradní kolektivní výchovy.³ Ačkoliv tento institut není v očích veřejnosti považována za vhodnou formu náhradní výchovy, v některých případech se tomuto řešení tíživé situace, do níž se dítě dostalo, nelze vyhnout. Existují dokonce i situace, v níž by byla jiná forma náhradní výchovy nepatřičnou.⁴

Nařízení ústavní výchovy patří k nejdůležitějším opatřením, jímž soud může zasáhnout do rodinněprávních vztahů. Proto vždy pečlivě zvažuje všechny okolnosti, jež jsou rozhodné pro posouzení věci.⁵ O ústavní výchově lze uvažovat jen v případě, pokud dítěti není možné zajistit patřičné rodinné prostředí mimo původní rodinu, která buď neexistuje anebo není schopna plnit své funkce. Z pohledu psychologů je ústavní výchova vhodná jako dočasné řešení po odebrání dítěte z rodiny, dokud se neobjeví jiná rodina, ať už osvojitelská či pěstounská, která by pro nezletilého byla vhodná, nebo než se dítě může navrátit zpět do původní rodiny.⁶ Podle názoru odborníků není ústavní výchova vhodná jako dlouhodobé řešení umístění dítěte mimo původní rodinu, ovšem na druhou stranu, nezdá se v případě neúspěšného umístění dítěte v pěstounské péči může dítě poznamenat více, než-li dlouhodobé umístění v ústavní výchově.⁷ Před ústavní výchovou má tedy vždy přednost individuální péče, ať už péče poručníka, pěstouna či jiné fyzické osoby, neboť rozhodování soudu by vždy mělo být v zájmu blaha dítěte. Soud musí nejprve zvážit, zda není možné zajistit péči o dítě jinou formou náhradní rodinné výchovy. Pokud po nařízení ústavní výchovy její důvody pominou, soud ústavní výchovu zruší. Stejně tak je tomu i v případě, že po nařízení ústavní výchovy lze dítěti zajistit náhradní rodinnou péči.⁸ Nařízení ústavní výchovy je velmi významným zásahem státních orgánů do soukromoprávních vztahů, a proto je v odborné literatuře považováno za faktické omezení práv a povinností rodičů k nezletilému dítěti. Kromě rozhodnutí o nařízení ústavní výchovy může soud rozhodnout také o tom, že se dítě dává do péče zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc. Zařízení pro děti vyžadující okamžitou

³ Viz. RADVANOVÁ, S.-ZUKLÍNOVÁ, M. *Kurs občanského práva : instituty rodinného práva*. 1. vyd. Praha : C. H. Beck, 1999, s. 125.

⁴ Příkladem takovéto situace může být náhlá tragická ztráta rodičů nezletilého, který již dosáhl věku patnácti let a pro nějž by již bylo obtížné začlenit se do nové náhradní rodiny.

⁵ V odborné literatuře je nařízení ústavní výchovy považováno za druhý nejzávažnější zásah do rodinněprávních vztahů. Tím nejzávažnějším je zbavení rodičovské zodpovědnosti.

⁶ Viz. VESELÁ R. a kol. *Rodina a rodinné právo: historie, současnost a perspektivy*. 1. vyd. Praha : Eurolex Bohemia, 2003, s. 217.

⁷ Také je nutno vzít v potaz, že v dnešní době je zakládáno mnoho malých dětských domovů rodinného typu, ve kterých se zabezpečovaná péče v mnoha případech téměř vyrovnává péči individuální.

⁸ Tamtéž co odkaz číslo 6

pomoc je tedy jistým druhem ústavní výchovy. ⁹Zákon o sociálně-právní ochraně dětí popisuje v §42 zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc jako zařízení poskytující ochranu a pomoc dítěti, které se ocitlo bez jakékoliv péče nebo je-li jeho život nebo příznivý vývoj vážně ohrožen. Dále pokud se jedná o dítě tělesně nebo duševně týrané nebo zneužívané anebo o dítě, které se ocitlo v prostředí nebo v situaci, kdy jsou závažným způsobem ohrožena jeho základní práva. Zařízení poskytne dítěti ochranu a pomoc ve formě uspokojení jeho základních životních potřeb, ubytování, a zajištění lékařské péče zdravotnickým zařízením, rovněž obstará psychologickou a jinou obdobnou péči.¹⁰

Do ústavní výchovy může být umístěn pouze nezletilec, avšak z důležitých důvodů může být soudem ústavní výchova prodloužena až na jeden rok po dosažení zletilosti. K prodloužení ústavní výchovy ovšem může dojít jen tehdy, jestliže byl nezletilý umístěn do ústavní péče před dosažením 18. roku a do té doby se nedosáhlo cíle ústavní výchovy. Avšak nemůže dojít k tomu, že ústavní péče bude nařízena před 18. rokem nezletilého a zároveň mu bude prodloužena do 19. roku, aniž by bylo s výchovou alespoň započato. Pokud nedojde k prodloužení, ústavní výchova skončí dosažením 18. roku věku ¹¹Školské zařízení pro výkon ústavní výchovy může také nabídnout přímé zaopatření zletilé nezaopatřené osobě po ukončení ústavní výchovy, jestliže se zletilá osoba připravuje na budoucí povolání, avšak maximálně do věku 26 let. Děje se tak na základě smlouvy, jejímiž stranami bude zařízení a nezaopatřený.

1.2 Zařazení ústavní výchovy do systému náhradní výchovy

1.2.1 Místo ústavní výchovy v systému náhradní výchovy

Odborná literatura rozlišuje náhradní výchovu do dvou základních forem. Tou první je náhradní rodinná výchova. Pod tento pojem lze zahrnout osvojení, svěřeni dítěte do péče jiné fyzické osoby než rodiče, pěstounskou péči, a poručenství, pokud poručník o dítě osobně pečuje. Druhou formou je náhradní péče (výchova) ústavní, již lze rozčlenit na prostou ústavní výchovu civilního typu a výchovu ochrannou. ¹² Všechny výše uvedené formy náhradní

⁹Viz. HRUŠÁKOVÁ, M.-KRÁLÍČKOVÁ, Z. *České rodinné právo*. 3. vyd. Brno: Doplněk, 2006, s. 368

¹⁰ Příkladem takovéhoho zařízení je nejen tzv.Klokánek provozovaný Fondem ohrožených dětí. Statut zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc mají také některé kojenecké ústavy či dětské domovy. Viz. DVOŘÁK, J. a kol. : *Náhradní výchova dětí-možnosti a meze : kolokvium I*. 1. vyd. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2008 , s. 88

¹¹ Viz. HOLUB, M.-NOVÁ, H.-SLADKÁ HYKLOVÁ, J. *Zákon o rodině, Komentář a předpisy související*. 8. vyd. Praha: Linde, 2007,s. 57.

¹² Viz. RADVANOVÁ, S.-ZUKLÍNOVÁ, M. *Kurs občanského práva : instituty rodinného práva*. 1. vyd. Praha : C. H. Beck, 1999 , s. 125

výchovy jsou upraveny zákonem o rodině. Jedinou výjimku tvoří ochranná výchova, jež je nově upravena v zákoně č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů, a to konkrétně v hlavě třetí. Dalším problémem, se kterým se lze setkat při začleňování jednotlivých institutů náhradní výchovy, představuje péče o děti v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, neboť dikce zákona je v tomto pohledu poněkud matoucí. § 46 zákona o rodině totiž, říká, že: „Před nařízením ústavní výchovy je soud povinen zkoumat, zda výchovu dítěte nelze zajistit náhradní rodinnou péčí nebo rodinnou péčí v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, které mají přednost před výchovou ústavní.“ Výše zmíněné ustanovení spojuje zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc s „rodinnou péčí“. Z tohoto spojení by tedy šlo dovodit, že toto zařízení je jednou z forem náhradní rodinné výchovy. Ovšem k vyvrácení tohoto argumentu nám slouží fakt, že soud nerozhoduje o svěřeni dítěte do péče konkrétní fyzické osoby, ale svěřeni dítěte do péče ústavu či zařízení. Osoby, jež poskytují v těchto zařízeních dětem péči, jsou zaměstnanci zřizovatele zařízení a nemají děti svěřeny do individuální péče. Proto bychom tedy neměli spojovat zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc s pojmem náhradní rodinná péče. De lege ferenda by proto bylo vhodné toto ustanovení změnit.¹³

Jak už bylo výše zmíněno, ústavní výchova by měla mít v ideálním případě spíše jen přechodný, krátkodobý charakter, v čemž se liší od náhradní rodinné výchovy. Ústavní výchova by měla být jen dočasným řešením pro dítě, jemuž nelze prozatím zajistit umístění v jiné vhodné rodině, ať už pěstounské nebo v lepším případě v osvojitelské. Oproti tomu náhradní rodinná výchova by měla mít v ideálním případě dlouhodobý, popř. trvalý charakter. U osvojení, jako jedné z forem náhradní rodinné výchovy, dokonce vznikne mezi osvojencem a osvojitelem nový právní vztah jako mezi rodičem a dítětem, který je trvalý.

1.2.2 Ochranná výchova a její vztah k ústavní výchově

Nejprve je nutné vymezit si pojem ochranné výchovy a předpoklady, za kterých je ochranná výchova nad dítětem vyslovována. Zákon rozlišuje mezi ochrannou výchovou, jež je ukládána mladistvým¹⁴ a ochrannou výchovou, jež je ukládána dětem mladším patnácti let.

Ochranná výchova je ochranným opatřením, které nad dítětem mladším patnácti let může soud pro mládež vyslovit, pakliže by se dítě, dopustilo činu jinak trestného. Soud pro mládež

¹³ Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc zajišťuje plné přímé zaopatření dítěte, jež spočívá v poskytování ubytování, stravování a ošacení. Poskytuje dítěti výchovnou a zdravotnickou péči, poradenství, pomoc při přípravě dětí na školní vyučování doprovodu dětí do školy, vytváří podmínky pro zájmovou činnost dětí. Rovněž vydává vnitřní řád.

¹⁴ Zákon mladistvých definuje mladistvého jako osobu, která v době spáchání provinění dovršila patnáctý rok a nepřekročila osmnáctý rok svého věku.

bude postupovat dle předpisů, jež upravují občanské soudní řízení. Zákon mládeže rozlišuje fakultativní a obligatorní ochrannou výchovu. K uložení obligatorní ochranné výchovy soudem dojde v případě, že dítě spáchalo čin, za nějž trestní zákon dovoluje ve své zvláštní části uložit výjimečný trest. Dalším předpokladem je, aby dítě v době spáchání činu dovršilo dvanáctý rok a přitom bylo mladší patnácti let. K fakultativnímu uložení ochranné výchovy může soud přistoupit, pakliže je dítě mladší patnácti let, odůvodňuje to povaha spáchaného činu jinak trestného a pokud je uložení ochranné výchovy nezbytně nutné k zajištění jeho řádné výchovy. Uložení této ochranné výchovy není vyloučeno ani v případě, že jde o dítě mladší dvanácti let. Pokud ovšem k dosažení účelu postačuje pouze projednání činu zástupcem či soudem pro mládež, soud upustí od uložení opatření.¹⁵ Návrh na uložení ochranné výchovy podává státní zastupitelství, přičemž dítě musí být zastoupeno opatrovníkem, jímž smí být jen advokát.

K uložení ochranné výchovy mladistvému dochází v trestním řízení.¹⁶ Zákon mladistvých rozlišuje u mladistvých tři typy ochranných opatření a ochranná výchova je právě jedním z nich.¹⁷ Kromě ochranného opatření může soud mladistvému uložit výchovná opatření či dokonce opatření trestní, které je až nejkrajnější možností, přičemž uložení ochranného opatření je ve vztahu subsidiarity k uložení výchovného opatření, takže zákon upřednostňuje ukládání výchovných opatření. Účelem ochranné výchovy je správnou výchovou vyloučit, popř. redukovat možnost vzniku dalších pro společnost nebezpečných následků nevhodné výchovy a současně umožnit mladistvému jeho další rozvoj, aby do budoucna vedl řádný život. Soudy pro mládež by měly využívat ochrannou výchovu jako základní ochranné opatření vůči mladistvým, protože ukládání ochranné výchovy může v určitých případech nahradit i funkci nepodmíněného trestního opatření odnětí svobody. Soud pro mládež rozhodne o uložení ochranné výchovy až v tom případě, kdy nepostačuje k dosažení účelu nařízení ústavní výchovy podle zákona o rodině, neboť jde o hluboký zásah do práv mladistvého. Ochranná výchova je tedy v poměru subsidiarity k ústavní výchově dle zákona o rodině. Soud pro mládež není oprávněn uložit ústavní výchovu dle § 46 zákona o rodině, ovšem pokud zjistí, že zde jsou důvody nařízení ústavní výchovy podle zákona o rodině, dá

¹⁵ Viz. JELÍNEK, J. a kol. *Trestní právo hmotné*. 1. vyd. Praha : Linde, 2005, s. 433, 434

¹⁶ Viz. HRUŠÁKOVÁ, M.-KRÁLÍČKOVÁ, Z. *České rodinné právo*. 3. vyd. Brno: Doplněk, 2006, s. 371, 372

¹⁷ Dalším druhem ochranného opatření je ochranné léčení a zabránění věci.

podnět obecnému soudu k zahájení řízení.¹⁸ Podmínky pro uložení ochranné výchovy jsou následující, přičemž stačí, aby byla splněna alespoň jedna z nich:

1. o výchovu mladistvého není náležitě postaráno a nedostatek řádné výchovy nelze odstranit v jeho vlastní rodině nebo v rodině, v níž žije

2. dosavadní výchova mladistvého

byla zanedbána, nebo

3. prostředí, v němž mladistvý žije, neposkytuje záruku jeho náležité výchovy

Dalším nezbytným předpokladem pro uložení ochranné výchovy je samozřejmě skutečnost, že byl mladistvý uznán vinným proviněním, neboť ochrannou výchovu je možno uložit buďto místo trestního opatření nebo vedle něj. Uložení ochranné výchovy znamená pro mladistvého, že je odňat z výchovy rodičů a je zařazen do kolektivní výchovy s přísnějším režimem. Jde o razantní zásah do práv mladistvého, a proto může být ukládána jen tehdy, pokud se jiné mírnější prostředky výchovy, včetně ústavní výchovy, zdají být nedostatečné.

Výkon ochranné výchovy zabezpečují výchovná zařízení podle zákona o výkonu ústavní výchovy, jimiž jsou diagnostické ústavy, dětské domovy se školou a výchovné ústavy. Zařízení pro výkon ochranné výchovy a pro výkon ústavní výchovy nařízené v souladu se zákonem o rodině jsou tedy v zásadě společná, což zajisté není ideálním řešením, neboť tak děti s nařízenou ústavní výchovou mohou přijít v určitých případech do styku s mladistvými s uloženou ochrannou výchovou, na co již upozorňoval veřejný ochránce práv, Otakar Motejl. V zařízeních, v nichž jsou umístěny děti s uloženou ochrannou výchovou, mohou být se souhlasem ředitele zařízení za účelem zajištění bezpečnosti dětí, zaměstnaných osob a svěřeného majetku využívány audiovizuální systémy, a to pro kontrolu okolí budovy, vnitřních prostor zařízení, kam nemají děti přístup a také pro kontrolu chodeb, místností určených pro zaměstnance zařízení a oddělené místnosti. Ovšem i zde dochází v některých případech k pochybení, neboť bylo veřejným ochráncem práv zjištěno, že některá zařízení porušují § 15 zákona o výkonu ústavní výchovy tím, že instalují audiovizuální systémy i do částí budov obývaných výlučně dětmi s nařízenou ústavní výchovou.¹⁹ Mladiství, jimž byla uložena ochranná výchova, bývají většinou nejprve umístováni do diagnostických ústavů, a na základě výsledků komplexního vyšetření, zdravotního stavu a obsazenosti jednotlivých zařízení bývají posléze umístováni do vhodných typů školských zařízení. Zákon o výkonu

¹⁸ Viz. ŠÁMAL, P. VÁLKOVÁ, H., STOLÁŘ, A., HRUŠÁKOVÁ, M. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář*. 1. vyd. Praha : C. H. Beck, 2004, str. 292

¹⁹ Výše zmíněné pochybení bylo zaznamenáno ve VÚ Chrastava. Srov. VOP. Ochrana osob omezených na svobodě. [online], 7. 3. 2007, cit. 15. 12. 2009, dostupné na <http://www.ochrance.cz/dokumenty.php?back=/medialindex.php&doc=598>

ústavní výchovy v § 14 stanovuje, že lze děti s uloženou ochrannou výchovou umísťovat v dětských domovech se školou a ve výchovných ústavech, ovšem ne již v dětských domovech, neboť se jedná o děti problematické a výchovně náročné, přičemž výchovné ústavy se zřizují odděleně pro děti s nařízenou ústavní výchovou a uloženou ochrannou výchovou, popř. jako výchovný ústav nebo výchovná skupina pro děti, které jsou nezletilými matkami a jejich děti, či pro děti, které potřebují výchovně léčebnou péči.

Po uložení ochranné výchovy však může dojít i k situaci, že ochrannou výchovu nelze ihned vykonat. Nejčastějším důvodem bude patrně nedostatek volných míst k umístění nezletilého ve školských zařízeních určených k výkonu ochranné výchovy. V takovémto případě zákon nabízí řešení v podobě nařízení dohledu probačního úředníka nad mladistvým. Výkonem dohledu pak bude pověřeno středisko Probační a mediační služby, v jehož obvodu mladistvý bydlí nebo se zdržuje.²⁰

Délka ústavní trvání ochranné výchovy se váže na splnění účelu ochranné výchovy, ovšem maximálně může trvat do 18. roku mladistvého. Pokud ovšem zájem mladistvého vyžaduje prodloužení ochranné výchovy, soud ji může prodloužit do jeho 19. roku stejně tak jako je tomu u ústavní výchovy.²¹ Může také dojít k situaci, že soud pro mládež od výkonu ochranné výchovy upustí, jestliže pominou před jejím započtením důvody, pro něž byla uložena. Jako příklad lze uvést zjištění, že mladistvý bude vychováván ve vzorného občana, a to díky vytržení mladistvého z dosavadního nevhodného prostředí, ve kterém žil. Soud však může upustit od výkonu ochranné výchovy před jejím započtením také z jiného, negativního důvodu, a to v případě, že je mladistvému v mezidobí do nástupu výkonu ochranného opatření uloženo další nepodmíněné trestní opatření.²² V průběhu výkonu ochranné výchovy může soud přeměnit ochrannou výchovu v ústavní výchovu, jestliže převýchova mladistvého pokročila do té míry, že lze očekávat, že i bez omezení, kterým je podroben během výkonu ochranné výchovy, se bude řádně chovat a pracovat, avšak dosud nepominuly všechny okolnosti, pro něž byla ochranná výchova uložena. Ovšem pokud mladistvý nesplní očekávání a nechová se řádně, soud rozhodne, že se ve výkonu ochranné výchovy pokračuje. Návrh na přeměnu ochranné výchovy v ústavní může podat ředitel zařízení, v němž se ochranná výchova vykonává, a může tak učinit v případě, že nezletilý vzorně plní své povinnosti. Pokud by však

²⁰ Viz. ŠÁMAL, P. VÁLKOVÁ, H., STOLÁŘ, A., HRUŠÁKOVÁ, M. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář*. 1. vyd. Praha : C. H. Beck, 2004, str. 298

²¹ Viz. JELÍNEK, J. a kol. *Trestní právo hmotné*. 1. vyd. Praha : Linde, 2005, s. 423

²² Tamtéž co odkaz číslo 20

mladistvý již dosáhl věku osmnácti let, nelze stejně jako je tomu u ústavní výchovy, započít s výkonem ochranné výchovy.

Kapitola II.

Historický vývoj

2.1 Vývoj v evropském měřítku

Již v dávné historii můžeme zaznamenávat úsilí společnosti ochránit nezaopatřené děti před smrtí, hladem či nedovoleným zotročováním. Zmínky o této snaze můžeme nalézt již v nejstarších kulturách lidské společnosti, a to díky řadě mýtů a pověstí. Úroveň péče o osiřelé děti většinou souvisela s mravní vyspělostí dané společnosti.²³ Za nejzazší dějinný horizont vývoje ústavní péče se dá považovat linie léčebných ústavů ve starověkém Egyptě. V období antiky patrně neexistovala žádná zařízení, která by pečovala o chudé, sirotky či handicapované, neboť se nám o nich nechovaly žádné zprávy. Postižené či nechtěné děti většinou čekal krutý osud. Po narození byly buď usmrceny či odloženy.

Ve středověku docházelo k zakládání nejrůznějších forem nalezinců a sirotčinců ušlechtilými lidmi, které však v žádném případě nebyly specializované.²⁴ Základy této solidarity souvisí s rozvojem křesťanství v Evropě. První záznamy o zařízení, jež bylo útočištěm pro osiřelé děti, pochází z Konstantinopole a jsou datovány do roku 335 n.l. Také je doloženo, že první křesťanští vládcí Byzance zřizovaly tzv. xenodochia, jež byly útulky pro nemocné pocestné a orfanotrofia, což byly sirotčince.²⁵ První nalezinec ve středověké Evropě byl založen v roce 787 v Miláně. Ovšem již předtím byly v některých chrámech zabudovány speciální odkládací prostory, do kterých mohly svobodné matky odložit své děti s přáním, že se o ně postarají cizí lidé. Další osobou, o níž se zmiňují středověké prameny v souvislosti s péčí o nechtěné děti, je Papež Inocenc III., který se stal průkopníkem soudobých „baby boxů“²⁶. Zasloužil se totiž o založení nalezince, jež měl tzv. torno. Torno byla schránka umístěná ve zdi kláštera vybavená speciálním mechanismem. Otočením torna se odložené dítě dostalo dovnitř kláštera. Jednalo se o velmi pokrokové zařízení, které umožnilo matkám v nelehké životní situaci odložit své dítě tajně a navíc s vědomím, že o něj bude postaráno. Předešlo se tak zajisté nemalému počtu vražd novorozenech dětí matkou. Mezi další

²³ Viz. MATOUŠEK, O. Ústavní péče. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999, s.25

²⁴ Specializované ústavy byly zakládány v západoevropských zemích až po měšťanských revolucích v roce 1848

²⁵ MATOUŠEK, O. Ústavní péče. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999, s.26

²⁶ V současné době existuje v České republice 22 baby boxů. Provozují je zdravotnická zařízení, navzdory tomu, že jejich zřízení a fungování nemá oporu v žádném zákoně. Viz. NOVOTNÁ, V, HOVORKA, D. Úprava výchovy dítěte odloženého do Baby boxu a dítěte narozeného v režimu tzv. utajeného porodu. *Právo a rodina*, 2009, č. 5, s. 1-5.

dobrodince opuštěných dětí lze řadit Vincenta de Paula, který v roce 1638 založil nalezinec v Paříži.²⁷

Život dětí bez rodiny býval většinou bídný, neboť přežívaly jen díky milodarům či tzv. na „obci“ a proto měly i nejnižší společenské postavení. Tyto děti byly levnou pracovní silou a stávaly se častokrát členy zločineckých společenství. S příchodem osvícenství a sociální politiky této doby se sirotčince staly stále žádanějšími a potřebnějšími. Za vlády císaře Josefa II. v roce 1784 byl zřízen nalezinec ve Vídni a v roce 1789 rovněž v Praze. Také císař Napoleon rozhodl o založení nalezinců opatřených tornem ve všech departmentech své velkolepé říše. Vybudování těchto schránek mělo zřejmě za následek náhlé navýšení počtu odložených dětí, neboť před revolucí se počet odložených dětí pohyboval kolem 40 000 ročně, ovšem v roce 1833 bylo toto číslo třikrát vyšší. Když došlo ke zrušení toren, prudce poklesl počet odložených dětí a v roce 1867 činil počet odložených dětí asi jen 67 tisíc.²⁸

Nalezince sice skýtal jistou pomoc dětem před smrtí, hladem či zimou, ovšem přinášely jim řadu jiných nebezpečí mezi něž patřily zejména infekční nemoci pramenící z nedostatku hygieny, která v tamních nalezincích panovala a byly jednou z příčin vysoké úmrtnosti dětí, o níž se můžeme dovědět z historických statistik. Například v benátském nalezinci se v sedmdesátých letech 17. století z 2000 dětí, jež byly přijaty do nalezince, dožilo věku deset let pouhých sedm dětí. Ne o moc lépe na tom byl londýnský nalezinec, kde naděje dožít se šesti let věku mělo jen každé šesté dítě. I ostatní nalezince velkých evropských měst vykazovaly velkou úmrtnost dětí, a to kolem 60 % až 80 %. Pražský nalezinec měl úmrtnost kolem 70 %, přičemž v první čtvrtině 19. století bylo asi každé páté porozené dítě odkázáno na péči nalezinců a v Petrohradě to bylo téměř 45% narozených dětí.

2.2 Vývoj na našem území

Ke zřízení prvního nalezince v rakouské monarchii došlo v roce 1741 v Lublani, v roce 1784 byl zřízen nalezinec ve Vídni, a jak již bylo výše řečeno, pražský nalezinec byl zřízen v roce 1789. Pražský nalezinec poskytoval ochranu nemanželským dětem narozeným v zemské porodnici. Nejednalo se o výchovný ústav. Nabízel spíše jen přechodnou pomoc matkám a dětem, které byly následně umístěny v placené pěstounské péči, jež byla v této době již hojně využívána, nebo byly osvojovány.²⁹

²⁷ Viz. MATĚJČEK, Z. *Náhradní rodinná péče*. 1. vyd. Praha: Porál, 1999, s. 17, 18

²⁸ Viz. SPOLEČNOST PRO PLÁNOVÁNÍ RODINY A SEXUÁLNÍ VÝCHOVU. *Baby box-méně idealizmu a více reality*. [online], 1. 3. 2009, cit. 1. 9. 2009, dostupné na <http://www.planovanirodiny.cz/view.php?cislocianku=2008043004>

²⁹ Viz. MATĚJČEK, Z. *Náhradní rodinná péče*. 1. vyd. Praha: Porál, 1999, str. 18

Dřívější sirotčince poskytovaly dětem jen nejnnutnější pomoc. Byly vybudovány na charitativním základě a zpravidla je financovala církev či šlechtici, neboť ti měli dostatek finančních prostředků k tomu, aby je mohly vydržovat. Děti většinou pracovaly pro ústav a školní výuce nebyla věnována dostatečně velká pozornost. V ústavech také převládala náboženská výchova.³⁰

Později vnikl mezi zakladatele sirotčinců veřejný prvek, a tak se již nejednalo o zařízení pouze charitativní. Docházelo ke vzniku sirotčinců zakládaných obcemi nebo zařízeními se širším spádovou oblastí dle tehdejších právních předpisů o tzv. chudinské péči. Tato zařízení se velmi podobala sirotčincům církevním a soukromým, ovšem v mnoho případech nedosahovala tak vysoké kvality. Také jejich počet nebyl dostatečný. V záznamech zemského výboru je mimo jiné uvedeno, že „k 1.7.1908 bylo ze zemského fondu podporováno 5 039 dětí(z toho v různých ústavech 847 dětí a v rodinách 4192 dětí). Podle bilance sirotčí akce doplněné v roce 1908 výpočty zemské statistické kanceláře bylo však v Čechách zjištěno celkem 45 362 dětí, které potřebovaly pomoc a ochranu.“³¹

Mezi další subjekty, jež přispěly k budování a udržování zařízení pečující o osiřelé děti, patřily i charitativní spolky. Spolkové ústavy se nejprve podobaly spíše ústavům soukromým, ovšem s postupem času u nich začal převládat veřejný prvek a začaly přijímat všechny osiřelé děti.³²

Po první světové válce začali pečovat o opuštěné děti Okresní péče o mládež. Jednalo se o poloveřejnou instituci, která sdružovala na veřejném podkladě dobrovolné pracovníky, jež pečovali o mládež. Nejprve se jednalo o dobrovolné spolky, které byly v roce 1921 reorganizovány na instituce poloveřejné. Okresní péče o mládež počaly budovat síť okresních dětských domovů ³³Do roku 1948, kdy činnost okresních péčí o mládež zanikla, byly vybudovány okresní dětské domovy ve velké většině okresů. Tak např. na Moravě bylo v roce 1921 dvanáct okresních dětských domovů, v roce 1926 již 31. Za dalších deset let vzrostl tento počet na 60 a v roce 1946 bylo v bývalých 83 soudních okresech moravských celkem 70 okresních dětských domovů.³⁴

³⁰ Viz. ŠVANCAR, Z., BURIÁNKOVÁ, J. *Speciálně pedagogické problémy ústavní a ochranné výchovy*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1988, str. 161

³¹ Viz. MUSIL, J., BUŠKOVÁ M. *Koncepce dětských domovů*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1970, str.7

³² Viz. ŠVANCAR, Z., BURIÁNKOVÁ, J. *Speciálně pedagogické problémy ústavní a ochranné výchovy*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1988, str. 162

³³ Tamtéž co odkaz 31.

³⁴ Viz. ŠTAJGRE, L. a kol.: *Výchova v dětských domovech pro děti školního věku*. 1. vyd. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1955, str.10

Dětské domovy, jež byly ve správě ministerstva sociální péče, byly v této době vytvářeny s vizí malých ústavů rodinné typu pro 15-25 dětí, o které pečovala pěstounka-správkyňe, jež jim měla být náhradní matkou. V některých dětských domovech byly dokonce pěstounky dvě. Jistou nevýhodou tohoto systému byla nedostatečná pedagogická kvalifikace personálu, neboť pro výkon funkce pěstounky bylo dostačující, aby dotyčná osoba pouze absolvovala praktickou instruktáž a hospitaci v několika tzv. instruktážních dětských domovech. Život v dětských domovech víceméně odpovídal situaci velké rodiny. Dotace od státu ovšem nepokrývaly veškeré náklady na provoz a tak byly dětské domovy závislé na nejrůznějších benefice, sbírky a podniky.

V roce 1949 došlo k organizačním změnám. Do popředí zájmu zákonodárců se dostává kolektivní výchova, která je dokonce upřednostňována před náhradní rodinnou výchovou. Národní výbory nahradily Okresní péče o mládež a jiné dobrovolné spolky. Ústavní výchova tak již přestala být závislou na dobročinnosti a stát ji poskytoval plné materiální zajištění. Dětské domovy byly začleněny do školské soustavy a přeměnily se z charitativně sociálních institucí na instituce výchovné.³⁵

V padesátých letech byla zákonodárci vytvořen systém jednotné sítě ústavů pro děti a mládež, jež s mírně upravenými názvy zachovala do dnešních dob. Vznikaly záchytné dětské domovy a dětské domovy se zvýšenou výchovnou péčí, výchovné ústavy pro mládež a záchytné domovy mládeže. V roce 1950 došlo dokonce ke zrušení pěstounské péče v zájmu upřednostnění kolektivní ústavní výchovy jako „nejlepší“ možné formy náhradní výchovy. Avšak v roce 1963 se počalo ustupovat od prosazování trendu kolektivní výchovy, přičemž na první místo byla opět postavena rodina a v roce 1973 byla pěstounská péče znovu uzákoněna.³⁶

2.3 Vývoj péče v Olomouckém kraji

Péče o chudé, postižené a osiřelé děti na Olomoucku byla zprvu závislá na nejrůznějších dobrodincích a nadacích. V roce 1785 spojil císař Josef II. chudinské nadace v Olomouci v tzv. Spolek lásky k bližnímu³⁷ a jeho vedením pověřil faráře u sv. Mořice, Michala a Václava. Jak už název napovídá, nejednalo se o instituci, která by se věnovala výhradně jen dětem. Poskytovala pomoc všem potřebným, a to včetně malých dětí. Děti, které neměly

³⁵ Srov. DOLÁK, M.: *Ústavní a ochranná výchova dětí a mládeže*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1958, s. 10-18

³⁶ DVOŘÁK, J. a kol. : *Náhradní výchova dětí-možnosti a meze : kolokvium I*. 1. vyd. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2008, s. 98

³⁷ Od roku 1828 se nazýval chudinský ústav

nikoho, kdo by se o ně postaral, byly umístovány v nalezinci, jež byl založen v roce 1787. S nalezincem byla spojena i filiální nemocnice a porodnice, jež se nacházela v místě dnešní Filosofické fakulty Univerzity Palackého na Křížkovského ulici. Nejdříve je spravoval olomoucký Magistrát a od roku 1830 byla podřízena zemskému guberniu v Brně. V roce 1852 byli nalezinec i porodnice prohlášeny za zemské ústavy. Péči o děti v nalezinci zabezpečovaly pečovatelky, jež bydlely s dětmi společně. Ovšem přijetí dítěte nebylo zadarmo, neboť se vyžadoval určitý příspěvek do systému. Svobodné matky byly povinny zaplatit poplatek za přijetí dítěte, stejně tak jako obce v případě odložených dětí. Po umístění v ústavu byli kojenci posíláni do péče různých farností, zejména na venkov. Pěstouni osiřelých dětí dostávali na dítě až do 15 let jeho věku příspěvek na péči. Jakmile dítě dosáhlo 15 let, získalo křestní list a mohlo se samostatně rozhodnout, zda půjde do služby nebo zůstane u pěstounů či se půjde vyučit nějakému řemeslu, aby bylo schopné se v budoucnu samostatně uživit. Roku 1855 se stala nemocnice, jejíž součástí byl nalezinec, veřejnou, ovšem v roce 1880 byla zrušena.

Dalším subjektem, jež se na Olomoucku staral o osiřelé děti, byl tzv. Spolek pro založení a vydržování opatrovny či útulku pro děti ve věku od dvou do pěti let. Opatrovna zahájila svoji činnost v srpnu 1844, přičemž poskytla domov 44 dětem, s tím že se jejich počet do konce roku rozrostl na 140³⁸. Spolek vznikl zejména díky knížeti arcibiskupovi Maxmiliánu Josefovi Sommerau-Beckhovi a na jeho provoz dále přispívala řada dobrodinců, ať už to byli obchodníci, univerzitní profesori, církevní hodnostáři či úředníci, popř. Spolek získával prostředky z nejrůznějších sbírek či loterií.³⁹ V roce 1912 vznikl z popudu starostenského sboru olomouckého okresu tzv. Sirotčí spolek pro soudní okres olomoucký. Cílem tohoto spolku byla péče o sirotky z Olomouckého okresu, jejich umístování do rodin, sirotčinců, ale též zařízení pro převýchovu mladistvých. V období první světové války dohlížel nad dětmi osiřelými v důsledku války. Sirotčí spolky, jež byly založeny i v jiných obcích, se sjednotily do České zemské komise pro ochranu dětí a péči o mládež v Brně, jež dokonce vydávala i svůj časopis. Sirotčí spolek v roce 1913 založil sirotčí útulnu na Sokolské ulici, která pečovala o děti ve věku dvou až čtyř let až do roku 1919, kdy byla tato útulna zrušena a děti, o něž bylo ve spolku pečováno, se přestěhovaly do nadačního sirotčince manželů Lakomých v Křelově. Také se snažil o to, aby osiřelé děti byly umístovány v náhradních rodinách. Z iniciativy sirotčího spolku byli založeny tři denní útulky. Z výše popsaného je tedy patrné, že péče o

³⁸ Spolek dokonce začal být tak vytížen, že kvůli nedostatku ubytovací kapacity muselo být umístování dětí v tomto zařízení dočasně přerušeno a později byl příjem dětí omezen na jeden den v měsíci

³⁹ Viz. SOUČKOVÁ, H. a kol. *Sdružená zařízení pro péči o dítě v Olomouci : historie a současnost*. 1. vyd. Olomouc : Sdružená zařízení pro péči o dítě, 2006, s. 8

osiřelé děti byla v do první světové války různorodá a nejednotná. Po první světové válce došlo v oblasti péče o osiřelé děti k celé řadě změn. Vedle spojeného chudinského ústavu vykonával v Olomouci péči o osiřelé děti také referát sociální péče při Magistrátu a nadále fungovala i soukromá sociální péče, jež byla velmi rozmanitá.

Sirotčí spolek byl v roce 1921 přeměněn na Okresní péči o mládež. Jednalo se o organizaci jež měla jednotné stanovy schválené zemskou politickou správou v Brně a jejímž dozorčím orgánem se stal soud. Jednotlivé Okresní péče o mládež bývaly sdruženy v Zemské péči o mládež, přičemž pod olomouckou Okresní péči o mládež patřil i výše uvedený sirotčinec v Křelově, dále vedle něj fungovaly další tři klášterní sirotčince. K Okresní péči o mládež byli později připojeny další tři subjekty, a to Československý červený kříž, Poradna našim dětem a Masarykova liga proti tuberkulóze. Kromě Okresní péče o mládež existovala v Olomouci ještě jiná organizace německá, jež se svou činností Okresní péči o mládež velmi podobala. Okresní péče o mládež umísťovala osiřelé či postižené děti v náhradních rodinách, vhodných ústavech a klášterních sirotčincích. Nejmladší děti byly zdarma ošetřovány v poradnách a sociálně slabé matky získávaly určitou hmotnou podporu na děti ve formě dětského ošacení a dětské stravy.⁴⁰

Přelomovým bodem ve vývoji ústavní výchovy na olomoucku se stal rok 1931, kdy byl dobudován na Nových Sadech dětský domov, do nějž měly být umísťovány nejen sirotci, ale i další děti, jež potřebovaly ochranu a péči. Na stavbu dětského domova z velké části přispělo zastupitelstvo města Olomouce. Dále město Olomouc přislíbilo financovat polovinu nákladů dětského domova a Okresní péče o mládež se zavázala financovat zbytek nákladů. Kapacita ústavu činila asi 55 míst s tím, že Magistrát si vyhradil, že polovina této kapacity bude určena pro děti z města, přičemž na každé z nich bude přispívat měsíční zálohou v určité částce. Správu dětského domova vykonávalo šestičlenné kuratorium, jež se skládalo ze tří představitelů Okresní péče o mládež a tří zástupců Magistrátu. Avšak i po vybudování nového dětského domova nadále fungovala i jiná zařízení, jež pečovala o sirotky jako kupř. útulek v Dolanech, ve Vésce či v Sobotíně. Tyto děti, jakož i děti z dětského domova na Nových Sadech, se pokoušela Okresní péče o mládež umístit do náhradních rodin a pro potřebné děti zabezpečovala vhodnou ústavní péči.⁴¹

Dalším mezníkem ústavní péče o mládež byla druhá světová válka, kdy došlo k řadě organizačních změn. V roce 1939 bylo Národní ústředí sociální a zdravotní péče ustaveno

⁴⁰ Viz. SOUČKOVÁ, H. a kol. *Sdružená zařízení pro péči o dítě v Olomouci : historie a současnost*. 1. vyd. Olomouc : Sdružená zařízení pro péči o dítě, 2006, s. 11

⁴¹ Viz. SOUČKOVÁ, H. a kol. *Sdružená zařízení pro péči o dítě v Olomouci : historie a současnost*. 1. vyd. Olomouc : Sdružená zařízení pro péči o dítě, 2006, s. 13

exekutivním orgánem všech dobrovolných spolků, přičemž od roku 1942 zabezpečovala peněžní prostředky pro tyto spolky Sociální pomoc. V roce 1943 se Zemské i Okresní péče o mládež staly pomocnými orgány veřejné správy a byly přiřazeny k veřejné zdravotní službě. V roce 1943 budovu Dětského domova koupila Nationalsozialistische Volkswohlfahrt a pak až do konce 2. světové války zabezpečovala domov malým osiřelým dětem z Německa, o něž pečovaly německé sestry. Ovšem v roce 1945 došlo k rozdělení budovy Dětského domova mezi okresní dětský domov a Ústav pro matky a kojence, a v roce 1946 byl dětský domov přestěhován do Mayovy vily na Dolní Hejčínskou ulici, jejíž nákladná oprava byla opět financována městem, kde sídlí dětský domov dodnes. Z budovy na Nových sadech, v níž dříve sídlil dětský domov, se stal pouze kojenecký ústav.

V roce 1947 došlo k zániku Okresní péče o mládež a její funkci nahradila Ústřední městská péče o mládež, jež byla součástí Ústředního národního výboru města Olomouce.⁴² Sociálně právní ochrana dětí a mládeže byla svěřována okresními soudy Úřadovněm ochrany mládeže. V důsledku proměn, ke kterým v této době docházelo, byl olomoucký dětský domov reorganizován na krajský dětský domov. Ke krajským ústavům byl přiřazen i Záchytný dětský domov⁴³. V Olomouckém kraji fungovaly ještě další dětské domovy, kupř. dětský domov v Jeseníku, Lipníku, Oskavě či Štítech. Počet dětí, jež potřebovaly péči dětských domovů, převyšoval počet nabízených míst, a tak byl v lednu 1957 založen druhý dětský domov v Olomouci na Hejčínské ulici, který poskytoval péči starším dětem.⁴⁴ V roce 1949 byl založen krajský ústav pro matky a kojence, a to v původní budově dětského domova na Nových Sadech. V roce 1951 byl vydán zákon o sjednoceném zdravotnictví, jehož důsledkem bylo to, že dětský domov i kojenecký ústav začal spadat pod okresní ústav národního zdraví v Olomouci a v roce 1966 již patřily do státní zdravotnické soustavy jako zařízení pro děti, jejichž vývoj byl ze zdravotních nebo sociálních důvodů narušen nebo ohrožen.⁴⁵ Významnými osobami, jež stály v čele kojeneckého ústavu i dětského domova v Hejčíně, byli doc. MUDr. A. Mores a MUDr. Růžena Tichá. Kojenecký ústav poskytoval péči dětem mladším jednoho roku a dětský domov pečoval o děti ve věku jednoho až tří let. Většinou zde byly umístěovány děti opuštěné nebo děti, jejichž rodiče selhali ve výchově.

Do roku 1976 kojenecký ústav pečoval dokonce i o nedonošené děti, které byly převáženy z Fakultní nemocnice v inkubátorech, ovšem v roce 1976 bylo oddělení kojeneckého ústavu

⁴² Viz. SOUČKOVÁ, H. a kol. *Sdružená zařízení pro péči o dítě v Olomouci : historie a současnost*. 1. vyd. Olomouc : Sdružená zařízení pro péči o dítě, 2006s. 15

⁴³ Původně se jmenoval Dětský domov na Svatém Kopečku

⁴⁴ V roce 1987 byl tento dětský domov přemístěn do budovy na dnešních Lazcích

⁴⁵ Viz. SOUČKOVÁ, H. a kol. *Sdružená zařízení pro péči o dítě v Olomouci : historie a současnost*. 1. vyd. Olomouc : Sdružená zařízení pro péči o dítě, 2006S. 16

pro nedonošené děti zrušeno, neboť je nahradilo obdobné oddělení zabezpečované olomouckou Fakultní nemocnicí.

Po revoluci , přesněji v roce 1992, proběhla transformace zdravotnictví, a tak došlo k rozčlenění Okresního ústavu národního zdraví Olomouc. Okresní úřad Olomouc zřídil samostatný právní subjekt s názvem Sdružená zařízení pro péči o dítě, do něj byly zařazeny kojenecký ústav, dětský domov, rehabilitační stacionář a rehabilitační ambulance.⁴⁶

⁴⁶ Viz. SOUČKOVÁ, H. a kol. *Sdružená zařízení pro péči o dítě v Olomouci : historie a současnost*. 1. vyd. Olomouc : Sdružená zařízení pro péči o dítě, 2006S. 25

Kapitola III.

Ústavní výchova vykonávaná ve zdravotnických zařízeních, ve školských zařízeních, v ústavech sociální péče

3.1. Zdravotnická zařízení pro výkon ústavní výchovy

3.1.1 Právní zakotvení

Jak již bylo výše zmíněno, základy institutu ústavní výchovy jsou vyjádřeny v zákoně o rodině, ovšem úprava výkonu ústavy vykonávané ve zdravotnických zařízeních je obsažena i v jiných právních předpisech. Problematika ústavní výchovy vykonávané ve zdravotnických zařízeních spadá do kompetence Ministerstva zdravotnictví. Na rozdíl od diagnostických ústavů, dětských domovů, dětských domovů se školou a výchovných ústavů, jejichž chod se řídí zákonem o ústavní výchově, nebyla zdravotnickým zařízením pro výkon ústavní výchovy ze strany zákonodárců věnována patřičná pozornost, kterou by si tyto instituce zcela jistě zaslouhovaly. Neexistuje speciální právní úprava, která by regulovala výkon ústavní výchovy ve zdravotnických zařízeních, přičemž zákon o výkonu ústavní výchově nelze na kojenecké ústavy a obdobná zařízení vztáhnout, neboť jak již bylo výše zmíněno, zákon o výkonu ústavní výchovy se vztahuje jen na zařízení spadající do rezortu Ministerstva školství a částečně také na zařízení patřící pod kompetenci Ministerstva práce a sociálních věcí. Bylo by tedy určitě vhodné, aby v tomto směru byla do budoucna zjednána náprava v podobě přijetí zákona, jež by řešil podmínky provozování kojeneckých ústavů a jiných obdobných zařízení komplexně.

Určité právní zakotvení ústavní výchovy vykonávané v kojeneckých ústavech a dětských domovech pro děti do 3 let věku lze nalézt v zákoně č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu, ve znění pozdějších předpisů.⁴⁷ Jedná se však pouze o sporadickou zmínku, neboť citovaný zákon v § 38 uvádí pouze jen , že „k zařízením léčebně preventivní péče se přiřazují kojenecké ústavy, dětské domovy a jesle pečující o všestranný rozvoj dětí ve věku do tří let.“ Jiný zákon se pojmem kojenecký ústav nezabývá. V žádném zákoně se mi nepodařilo najít odpovídající definici či právní úpravu režimu, kterému jsou děti v kojeneckých ústavech podrobovány či úpravu jejich práv a povinností. Dalším zákonem, který upravuje postupy kojeneckého ústavu, je bezesporu zákon č. 500/2004 Sb., správní řád, neboť zřizovatelem kojeneckých ústavů bývá zpravidla krajský úřad, výjimečně obec. Pakliže má ústavní zařízení

47 Viz. KRAUSOVÁ, L-NOVOTNÁ, V. *Sociálně-právní ochrana dětí*. 1. vyd. Praha: Aspi, 2006, str.77

pečující o děti do tří let status zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, vztahuje se na takovéto zařízení rovněž zákon č. 359/1999 SB., o sociálně-právní ochraně dětí, a to konkrétně § 42 tohoto zákona, který byl zmíněn již v první kapitole této práce. O udělení takovéhoho statutu rozhoduje krajský úřad.

Z pohledu mezinárodního práva lze rovněž zmínit i Deklaraci práv dítěte, Úmluvu o právech dítěte, jakož i Světovou deklaraci o přežití dětí, jejich ochraně a rozvoji, kterými je Česká republika vázána, i když se jedná spíše jen o dokumenty, které se vztahují k ochraně práv dítěte jako takové.

3.1.2 Jednotlivé typy zařízení pro výkon ústavní výchovy

Tyto ústavy zabezpečují péči o děti většinou do věku tří let, jejichž zdravotní stav a správný vývoj je ohrožen. Jedná se tedy zejména o děti v nouzi. Většina z nich přichází do ústavu přímo z porodnice.⁴⁸ Zařízení se starají o zanedbané kojence, jež byli vystaveni velmi špatnému zacházení či třeba o děti nechtěné, u nichž je možnost jejich umístění do náhradní rodinné péče. Děti, jež se v těchto ústavech nacházejí, vyžadují zvláštní přístup, neboť se jedná, jak už bylo výše zmíněno, o děti velmi nízkého věku, přičemž řada z nich má zdravotní potíže, a proto tyto děti potřebují speciální péči ze strany ošetřovatelů a zejména velmi náročný a trvalý dohled. Zařízení poskytují dětem veškerou péči, jež by se dala rozřadit do tří forem, a to na péči ošetřovatelskou, péče léčebně-preventivní a výchovnou péči, přičemž je nutné vzít v potaz jednotlivé potřeby dětí, zajistit dostatek individuální péče pro každé z nich a také dostatek podnětů pro jejich správný rozvoj a předcházení vzniku emocionální deprivace. O děti v jednotlivých zařízeních pečuje řada odborníků, a to psychologové, sociální pracovníci, fyzioterapeuti, pediatři, popřípadě ještě dalších osoby, a to logopedové, neurologové, psychiatři, oftalmologové atd. Zařízení musí dětem zabezpečovat plné přímé zaopatření, snaží se řešit situaci dětí v něm umístěných, aby jejich pobyt v ústavní péči byl pokud možno jen krátkodobý, i když se vyskytují případy, kdy se tomuto úkolu nepodaří dostát a děti přecházejí z kojeneckých ústavů do dětských domovů, aniž by se podařilo zajistit pro ně náhradní rodinnou péči.

Vybavení zařízení tvoří pomůcky, jež jsou nutné pro edukaci, rehabilitaci, popř. i kompenzaci případného postižení dětí, neboť do zařízení se umisťují i děti s různými formami handicapů. Součástí zařízení jsou jak lůžková část, tak ambulantní část, jež poskytují pomoc psychologickou, sociální, rehabilitační, výchovnou a zdravotní. U umístěných dětí se

⁴⁸ NADACE TEREZY MAXOVÉ. *Monitoring stavu sociálně-právní ochrany dětí do tří let věku umístěných do kojeneckých ústavů a dětských domovů*. 1. vyd. Praha : Český helsinský výbor, 1999, s. 11

pravidelně vyhodnocuje jejich psychomotorický vývoj, což je nezbytné pro zjištění, zda je jejich vývoj rovnoměrný či zda nejsou vývojově opožděny. Zařízení také nabízejí poradenskou činnost pro rodiče dětí či pro náhradní rodiny, jehož součástí je i zaškolení matek v péči o děti. Některá tato zařízení v dnešní době zajišťují péči i dětem, jež potřebují okamžitou pomoc a také matkám s dětmi. Také soustřeďují pomoc kojencům a batolatům z hlediska preventivního a kurativního.⁴⁹

Ze statistiky provedené Českým helsinským výborem lze zjistit, že většina dětí, jež jsou umístovány do kojeneckých ústavů není romského či poloromského fenotypu, nýbrž ji tvoří děti jednoznačně neromského původu. Z průzkumu bylo dále zjištěno, že pouze u 13 % romských dětí byl už při umístění jako důvod uveden souhlas s adopcí, což je mnohem nižší číslo než u fenotypu bílého, kde je to asi 28 %. Také proto větší procento neromských dětí opouští poměrně brzo ústavní péči formou adopce.⁵⁰

Mezi zařízení, jež poskytují dětem výše zmíněnou péči, řadíme:

A)Kojenecké ústavy

B)Dětské domovy do 3 let

C)Dětská centra⁵¹

Dětská centra nabízejí ohroženým dětem celkovou interdisciplinární péči a zabezpečují odbornou a poradenskou službu rodinám ohrožených či postižených dětí. Jedná se o příspěvkové organizace, které bývají zřizovány kraji či statutárními městy. Začleněným zařízením dětského centra bývá i dětský domov či kojenecký ústav. Tato zařízení mimo jiné přijímají děti také k nepřetržitému pobytu, a to zejména děti ze zdravotním postižením, pokud je poskytování péče takovémuto zdravotně postiženému dítěti nad rámec možností rodiny, dále děti, kterým umístění v tomto zařízení doporučil dětský lékař, specialista, popř. na základě žádosti rodičů, pokud má dítě zdravotní handicap. Dalším důvodem pro umístění dítěte do dětského centra je žádost oddělení sociálně-právní ochrany dětí, jestliže z nejrůznějších důvodů nemůže dítě pobývat v denním stacionáři; rovněž také sociálně zdravotní důvody, pakliže se jedná o dítě týrané či pokud došlo k opuštění dítěte či vydání soudního rozhodnutí o předběžném opatření nebo ústavní výchově. Dětská centra rovněž přijímají děti k týdennímu pobytu a k pobytu ve stacionáři.

⁴⁹ DVOŘÁK, J. a kol. : *Náhradní výchova dětí-možnosti a meze : kolokvium I.* 1. vyd. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2008, s. 99

⁵⁰ NADACE TEREZY MAXOVÉ. *Monitoring stavu sociálně-právní ochrany dětí do tří let věku umístěných do kojeneckých ústavů a dětských domovů.* 1. vyd. Praha : Český helsinský výbor, 1999, s. 12

⁵¹ Tamtéž co odkaz 48.

Dětská centra nabízejí také krátkodobý nepřetržitý pobyt, pokud se rodina dostane do velmi obtížné situace a je třeba jí sociálně vypomoci jako je například onemocnění osamělého rodiče, jež pečuje o zdravé nebo postižené dítě. Zcela mimořádně některá dětská centra nabízejí i možnost krátkodobého ubytování pro matku dítěte, jestliže se např. ocitne v náhlé životní krizi.⁵²

3.2 Školská zařízení pro výkon ústavní výchovy

3.2.1 Právní zakotvení

Děti starší 3 let věku jsou po nařízení ústavní výchovy umístovány do školských zařízení. Právní úprava ústavní výchovy vykonávané ve školských zařízení se nachází zejména v zákoně č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů. Tento zákon vnesl do problematiky ústavní výchovy určité pozitivní aspekty, ovšem nenaplnil všechna očekávání, jež do něj někteří vkládali. Zákon o výkonu ústavní výchovy se vztahuje pouze na zařízení Ministerstva školství, částečně i na zařízení Ministerstva práce a sociálních věcí. Pokud tedy určuje úkoly jednotlivých typů zařízení, jedná se vždy jen o zařízení, jež patří do tohoto rezortu. Ústavní výchova však spadá pod rezort tří ministerstev, a to kromě již zmíněného Ministerstva školství a Ministerstva práce a sociálních věcí, také do rezortu Ministerstva zdravotnictví. Proto by se ochrana práv dětí měla vztahovat na zařízení všech rezortů, neboť děti umístěné v kojeneckých ústavech a v dětských domovech pro děti do tří let potřebují stejnou ochranu.⁵³

K dalším právním normám, které upravují činnost diagnostických ústavů, dětských domovů, dětských domovů se školou a diagnostických ústavů, patří zákon č. 20/1966 Sb., o péči a zdraví lidu, zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů, zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, vyhláška č. 334/2003 Sb., kterou se upravují podrobnosti výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy ve školských zařízeních, vyhláška č. 438/2006 Sb., kterou se upravují podrobnosti výkonu ústavní a ochranné výchovy ve školských zařízeních, pokyn MŠMT č. 25 503 198-24 k upřesnění činnosti školských zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy, metodický pokyn pro vykazování počtu svěřenců ve školských

⁵² Viz. DCZ. Dětské centrum zlín. [online], 4. 10. 2009, cit. 18. 11. 2009, dostupné na <http://www.dczlin.cz>

⁵³ Viz. KRAUSOVÁ, L-NOVOTNÁ, V. *Sociálně-právní ochrana dětí*. 1. vyd. Praha: Aspi, 2006, s.77

zařízeních pro výkon ústavní výchovy a ochranné výchovy č. 12 334102-1112, metodický pokyn MŠMT č. 25 200102-24 k postupu školských zařízení pro výkon ústavní výchovy a ochranné výchovy při opatřeních zásadní důležitosti.⁵⁴

3.2.2 Jednotlivé typy školských zařízení pro výkon ústavní výchovy

Zákon o výkonu ústavní výchovy zakotvuje čtyři typy zařízení, přičemž každé z těchto zařízení zabezpečuje specifické úkoly, jež jsou mu svěřeny zákonem, a které jsou pro jednotlivá zařízení do určité míry rozdílné. Všechna tato zařízení poskytují dětem péči, kterou by jinak dětem zabezpečovali rodiče, přičemž se nemusí jednat pouze o děti s českým státním občanstvím. Dětem umístěným v těchto zařízeních je zabezpečeno plné přímé zaopatření.⁵⁵ Rovněž jsou jim zajišťovány v odstupňovaném rozsahu specifické výchovné a vzdělávací potřeby. Mohou zde být umístovány také děti s tělesným, mentálním, smyslovým postižením, děti trpící vadou řeči či více vadami, jimž byla nařazena ústavní výchova, předběžné opatření nebo jim byla uložena ochranná výchova, pakliže je stupeň zdravotního postižení nezařazuje do domova pro osoby se zdravotním postižením. Pakliže dítě trpí některým z výše uvedených handicapů, je potřeba, aby ústav zajistil patřičné podmínky pro úpravu denního režimu a také zařízení ústavu, přičemž vhodnost vybavení zhodnotí příslušný lékař. Dále je nutné těmto dětem poskytnout vhodný terapeutický, vzdělávací a sociálně rehabilitační program, popřípadě zajistí jejich týdenní pobyt v internátu školy dle druhu jejich handicapu. Ústav by měl také umožnit a vytvořit podmínky pro účast dětí na náboženské výchově a náboženských obřadech, a to ve vazbě na předešlou rodinnou výchovu.

Děti s uloženou ochrannou výchovou jsou ubytovány v zařízeních, které jsou vybaveny zvláštními stavebnětechnickými prostředky, jež by je měly odradit a hlavně jim zabránit v útěku z takovýchto zařízení. Dále je možno v takovýchto zařízeních využívat audiovizuální bezpečnostní techniku, která má zajistit ochranu dětí, zaměstnanců a samozřejmě také vlastního vybavení a majetku, a to na základě rozhodnutí ředitele zařízení. Audiovizuální systém lze využívat pro kontrolu vnitřních zařízení, do nichž děti nemají možnost vstupu, dále pro kontrolu okolí budovy a také pro kontrolu chodeb a místností určených pro zaměstnané osoby. Při jedné z kontrol prováděných veřejným ochráncem práv bylo zjištěno, že některá zařízení umísťují kamerové systémy i v částech zařízení, kde pobývají děti s nařízenou

⁵⁴ Viz. DVOŘÁK, J. a kol. : *Náhradní výchova dětí-možnosti a meze : kolokvium I.* 1. vyd. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2008, s. 122

⁵⁵ Toto zaopatření můžeme spatřovat v podobě stravování, ubytování, ošacení, úhradě nezbytně nutných nákladů na vzdělávání, úhradě nákladů na zdravotní péči, léky, zdravotnické pomůcky, jež nejsou hrazeny ze zdravotního pojištění a náklady na dopravu dítěte do školy. Dále má dítě nárok na kapesné, osobní dary, učební potřeby a pomůcky a také na věcnou pomoc při ukončení ústavní výchovy z důvodu nabytí zletilosti, kdy dítě opouští zařízení.

ústavní výchovou, čímž dochází k porušování zákona. Veřejný ochránce práv také zaznamenal, že některá zařízení mají kamerové systémy zabudovány i na chodbách, společných prostorech a v učebnách, což je nad rámec, který zákon o ústavní výchově dovoluje. Dalším problémem některých zařízení je nedostatečné oddělení dětí s uloženou ochrannou výchovou a nařízenou ústavní výchovou, neboť v zařízeních jsou děti s uloženou ochrannou výchovou častokrát jen začleněny do jiné výchovné skupiny, a to by dle zákona mělo být spíše jen výjimkou. Přísnějším režimem, který mimo jiné spočívá v již zmiňovaných stavebnětechnických úpravách objektů pro výkon ochranné výchovy a kamerových systémů, by neměly být postihovány děti s nařízenou ústavní výchovou.⁵⁶

Výčet zařízení uvedených v § 2 zákona o výkonu ústavní výchovy je následující:

A) diagnostický ústav

B) dětský domov

C) dětský domov se školou

D) výchovný ústav

Ad A)

Diagnostický ústav je zařízením, jež přijímá na základě předběžného opatření, děti s nařízenou ústavní či uloženou ochrannou výchovou a na podkladě výsledů celkového vyšetření, zdravotního stavu dětí a volné kapacity jednotlivých zařízení rozhoduje o jejich rozmístění do jednotlivých domovů, dětských domovů se školou či výchovných ústavů. Diagnostický ústav může též pečovat o děti se závažnými poruchami chování, o jejichž umístění v diagnostickém ústavu požádali jejich zákonní zástupci, ovšem tyto děti musí být v průběhu kalendářního roku přijímány tak, aby jejich průměrný měsíční počet nepřesáhl 10% kapacity zařízení.⁵⁷ Těmto nezletilým je určena preventivně výchovná péče spočívající v poskytování psychologických a speciálně pedagogických služeb. Diagnostické ústavy se většinou člení podle pohlaví nebo podle věku nezletilých. Pokud jsou zařízení rozčleněna na základě věku dítěte, může ústav přemístit nebo umístit nezletilého do zařízení již tři měsíce před tím, než dítě dosáhne příslušného věku.

Úkoly diagnostického ústavu, které ústav plní dle potřeb dítěte, jsou následující

a) diagnostika, jež záleží ve vyšetření úrovně dítěte pomocí psychologických a pedagogických činností,

⁵⁶ Viz. VOP. Ochrana osob omezených na svobodě. [online], 7. 3. 2007, cit. 15. 12. 2009, dostupné na <http://www.ochrance.cz/dokumenty.php?back=/medialindex.php&doc=598>

⁵⁷ Ve výjimečných případech může ministerstvo udělit výjimku z tohoto pravidla.

b) úkol vzdělávací, v jehož rámci se prověřuje míra dosažených znalostí a schopností dítěte, určují a realizují se specifické vzdělávací potřeby v souladu s rozvojem osobnosti dítěte úměrně jeho věku, subjektivním předpokladům a možnostem

Diagnostický ústav dále zabezpečuje jen po dobu nezbytně nutnou péči dětem, kterým byla nařízena ústavní výchova či uložena ochranná výchova a které byly zadrženy na útěku z jiných zařízení. Ústav bude postupovat tak, že oznámí tuto skutečnost příslušnému zařízení, jež má povinnost převzít dítě do dvou dnů od oznámení. Ústav je dále povinen zabezpečovat péči o děti, jež byly zadrženy na útěku od osob odpovědných za výchovu, a to z rozhodnutí soudu o předběžném opatření. V rámci ústavů se zřizují nejméně tři výchovné skupiny pro účely celkového vyšetření nezletilých. Tyto skupiny se dále člení dle pohlaví či věku dítěte. V rámci ústavu mohou být také zřizovány výchovné skupiny pro účely dlouhodobé péče o děti, kterým je nutné zabezpečit dokončené studia či poskytovat psychologické či speciálně pedagogické služby.

Pro nezletilé, kteří již dokončili povinnou školní docházku, se zřizují diagnostické třídy, které jsou součástí diagnostického ústavu a ve kterých je zabezpečována příprava těchto nezletilých na jejich budoucí povolání, přičemž jednu takovou třídu by mělo zpravidla tvořit osm dětí.

Ad B)

Dětský domov lze charakterizovat jako zařízení poskytující péči dětem zejména od tří do 18 let. Děti, které jsou umístovány do dětského domova, netrpí závažnými poruchami chování či duševní poruchou a také se nejedná o děti, kterým byla nařízena ochranná výchova. Jedná se tedy o nezletilé, kteří jsou víceméně bezproblémoví, snadněji zvládnutelní a z tohoto důvodu mohou docházet do škol, které nejsou součástí komplexu dětského domova. Děti, které jsou umístovány do takovýchto zařízení častokrát dokončí i střední školu s maturitou, ačkoliv rodiče dětí umístovaných v dětských domovech většinou dosahují základního vzdělání popřípadě je rodič vyučen.⁵⁸

Ad C)

Dětský domov se školou také pečuje o děti s nařízenou ústavní výchovou, ovšem je třeba zdůraznit, že se jedná o děti se závažnými poruchami chování či děti, které pro duševní poruchu, jež může mít charakter trvalý či přechodný, potřebují výchovně léčebnou péči. Dětský domov se školou dále poskytuje péči nezletilým, jimž byla uložena ochranná výchova,

⁵⁸DVOŘÁK, J. a kol. : *Náhradní výchova dětí-možnosti a meze : kolokvium I.* 1. vyd. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2008, s.91

popř. se jedná o nezletilé matky, jimž byla nařízena ústavní výchova nebo uložena ochranná výchova. Do tohoto typu zařízení bývají zpravidla umístovány nezletilí od šesti let do ukončení povinné školní docházky. Z výše uvedeného tedy vyplývá, že se jedná o děti více problémové, nelehce zvladatelné.

Jestliže během povinné školní docházky pomínou u dítěte důvody, pro které bylo zařazeno do zařízení tohoto typu, může být nezletilý z iniciativy ředitele dětského domova se školou na základě žádosti, přeřazen do školy, jež nenáleží k dětskému domovu se školou. Pakliže by se ovšem nezletilý po ukončení povinné školní docházky nemohl vzdělávat na střední škole, jež není součástí zařízení, a to z důvodu přetrvávající závažné poruchy chování nebo by nezačal být výdělečně činný, bude přeřazen do výchovného ústavu.

Ad D)

Výchovný ústav, jak již bylo výše naznačeno, poskytuje péči o děti starší patnácti let, které trpí závažnými poruchami chování. Jedná se o děti, jimž byla nařízena ústavní výchova či uložena ochranná výchova. To tohoto zařízení může být umístěno i dítě mladší patnácti let, pakliže mu byla uložena ochranná výchova a jeho chování se vyznačuje tak závažnými poruchami, pro které nemůže být umístěno v dětském domově se školou. Zcela mimořádně může výchovný ústav pečovat o dítě, které trpí velmi závažnými poruchami chování a kterému byla nařízena ústavní výchova, pokud je starší dvanácti let.

Výchovné ústavy se zřizují odděleně pro děti s nařízenou ústavní výchovou a uloženou ochrannou výchovou. O děti zde pečují vychovatelé, speciální pedagogové, psychologové a také lékaři. Ústav zabezpečuje dětem v něm umístěným úplné a přímé zaopatření. Jeho úkolem je zabezpečovat funkce výchovné, vzdělávací a také resocializační, přičemž dětem je poskytována péče sociální, zdravotní a poradenská. Smyslem resocializační a reedukační činnosti je pomoc dětem utvořit nadhled nad svou osobností a vlastními problémy, snaha pomáhat řešit dětem jejich jednotlivé problémy a připravit je na jejich budoucí život, neboť věk dětí umístovaných do výchovných ústavů se blíží osmnáctému roku a je třeba, aby se připravovaly na odchod z ústavní péče, kdy již budou odkázány jen samy na sebe.

3.2.3 Práva a povinnosti dětí umístěných do takovýchto zařízení

V podvědomí některých lidí při vyslovení slova dětský domov panuje představa dítěte v otrhaných šatech a trpícího hladu, avšak opak je pravdou, neboť děti umístěné v ústavní výchově mají nárok na zajištění plného přímého zaopatření, rozhodně netrpí hladu či jinou materiální nouzí a v řadě případů se jim dostává lepšího zaopatření, než jim bylo poskytováno v původní rodině.

Děti umístěné v ústavní výchově mají právo na respektování lidské důstojnosti, to znamená, že s nimi nesmí být zacházeno nelidským či ponižujícím způsobem. Snahou ústavu by mělo být rozvíjení duševních, tělesných a emocionálních dovedností. Sourozenci mají právo být umístováni společně, pokud tomu nebrání závady ve vývoji sourozence nebo pokud sourozenecké vztahy nejsou obzvláště narušeny. Dítě má právo na zajištění podmínek pro dosažení vzdělání a přípravu na budoucí zaměstnání uměřeně k jeho schopnostem, nadáním a potřebám. Dítě se může rovněž po dosažení zletilosti na základě smluvního vztahu dohodnout s zařízením na dalším setrvání v ústavu, přičemž takto může v ústavu setrvat až do dosažení věku 26 let.

Nezletilí umístění v zařízeních mají dále právo na svobodu náboženství. Řada dětským domovů nabízí dětem možnost docházení do kroužku náboženství, které organizuje samo zařízení, přičemž dítě nemůže být samozřejmě na jeho účasti nuceno. Kromě náboženství jsou zařízeními rovněž organizovány i jiné kroužky a děti jsou podporovány k návštěvě i jiných zájmových aktivit, které jsou pořádány nejrůznějšími neziskovými subjekty.⁵⁹ Děti umístěné v těchto ústavech mají být hodnoceny a odměňovány a mohou ke svému hodnocení vyjadřovat názor, a ty z nich, které jsou starší sedmi let, mají právo samostatně chodit na procházky, avšak zařízení mohou opustit jen se souhlasem pedagogického pracovníka ústavu. Výjimku z tohoto práva dítěte tvoří případ, kdy mu vycházky byly zakázány nebo omezeny na základě opatření ve výchově. Zákon o výkonu ústavní výchovy totiž upravuje i systém určitých opatření, které jsou prostředkem k dosažení disciplíny a jsou pro dítěte trestem za prokázané porušení jeho povinností. Dítě má také právo vyjádřit svůj postoj k plánovaným a realizovaným opatřením, jež se na něj vztahují. Zaměstnanci zařízení by takovému postoji měli věnovat pozornost s ohledem na věk dítěte a jeho rozumovou vyspělost.

Velice významným právem dítěte, kterému byla nařízena ústavní výchova, je udržování kontaktu s osobami odpovědnými za jejich výchovu, rodiči a prarodiči, sourozenci, či dalšími blízkými osobami. Tento kontakt může spočívat v telefonických rozhovorech, návštěvách či korespondenci s výše uvedenými osobami. Děti mohou být navštěvovány i jinými osobami, pokud o tom ví pracovník zařízení, pakliže mu toto právo nebylo omezeno na základě opatření ve výchově. Ovšem právo na udržování kontaktu s osobami blízkými a návštěvy zákon o výkonu ústavní výchovy nepřiznává nezletilým, kterým byla uložena ochranná výchova.⁶⁰

⁵⁹ NADACE TEREZY MAXOVÉ. *Monitoring stavu sociálně-právní ochrany dětí do tří let věku umístěných do kojeneckých ústavů a dětských domovů*. 1. vyd. Praha : Český helsinský výbor, 1999, s. 11

⁶⁰ Ochranná výchova v totiž sobě musí nést určité sankční prvky.

Aby dítě mohlo řádně uplatňovat svoje práva, musí být s nimi řádně seznámeno. Také má právo radit se svým obhájcem či opatrovníkem v soukromí, tedy bez přítomnosti třetích osob a z tohoto důvodu také přebírat a odesílat korespondenci, aniž by její obsah byl kontrolován. Děti mají být rovněž informovány o případných úsporách a pohledávkách, aby měly povědomí o stavu svého majetku. Dále mají právo obracet se na ředitele a pedagogické pracovníky zařízení se žádostmi, stížnostmi a návrhy a chtít na nich, aby písemnosti určené příslušným státním orgánům, orgánům územní samosprávy a právníkům či fyzickým osobám, které jsou pověřeny výkonem sociálně-právní ochrany dětí odeslali následující pracovní den po jejich odevzdání, přičemž pracovníci zařízení nesmí kontrolovat obsah takovýchto písemností, pouze evidují tyto žádosti, stížnosti a návrhy. Jestliže nezletilý požádá o osobní rozhovor s pracovníkem orgánu sociálně-právní ochrany dětí, pracovníkem České školní inspekce, ministerstva či orgánu kraje, musí mu toto být umožněno, a to bez přítomnosti dalších osob.

Na děti umístěné v zařízení se ovšem vztahují také určité povinnosti. Na prvním místě je třeba zmínit povinnost dodržovat vymezený pořádek a disciplínu, zachovávat pořádek a čistotu, dodržovat nařízení pracovníků zařízení, nepoškozovat svěřené věci a věci ve vlastnictví někoho jiného, jednat se pracovníky zařízení a s jinými osobami, s nimiž přicházejí do styku se vsí úctou a slušností a jinak dodržovat vnitřní řád zařízení. Děti musí být seznámeny s předpisy k ochraně bezpečnosti a zdraví a také je respektovat. V případě, že dítě neoprávněně opustí ústav či se do něj nevrátí, je sankcionováno formou úhrady nákladů na přepravu do zařízení. Ředitel zařízení může dítě rovněž vyzvat, aby mu předložilo doklady o svých příjmech.

Pakliže má ředitel zařízení za to, že dítě je pod vlivem alkoholu či jiné návykové látky popř. že tyto látky užívá, musí se toto dítě podrobit na žádost ředitele zařízení vyšetření, které prokáže přítomnost těchto látek v jeho těle. Pro tyto účely je možno odebrat dítěti krev, kterou mu může odebrat lékař nebo jiný zaměstnanec zařízení, které je zdravotníkem. Samozřejmě je takovýto odběr krve možný jen v případě, že neohrozí zdraví dítěte.

Pokud má dítě u sebe věci, jež by ohrožovaly výchovu, zdraví a bezpečnost, na výzvu ředitele budou tyto předměty odevzdány do úschovy s tím že, nejpozději při jeho odchodu ze zařízení mu budou navraceny, popř. osobě odpovědné za jeho výchovu.

V rámci zachování disciplíny zákon o ústavní výchově zakotvuje určitá opatření, kterým lze sankcionovat děti za jejich prohřešky a nevhodné chování či je naopak odměňovat za dobré chování. Za příkladnou snahu a výsledky při plnění svých povinností nebo za příkladný čin může být nezletilému udělena věcná nebo finanční odměna, zvýšeno kapesné či umožněna

výjimečná návštěva kulturního zařízení, mimořádná vycházka, mimořádná návštěva nebo může dítě získat jinou osobní výhodu. Ovšem děti s uloženou ochrannou výchovou mohou mít samostatnou vycházku mimo zařízení povolenu maximálně v délce trvání dvanácti hodin, a jen za předpokladu, že tím nebude ohrožen výkon ochranné výchovy. Obdobné je to i pro povolení přijetí návštěvy jiných osob než osob odpovědných za výchovu, osob blízkých a oprávněných pracovníků orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Povolení takovéto návštěvy je možné jen pokud by nebylo ohroženo dosažení účelu výkonu ochranné výchovy, a pokud je to důvodné, tak na průběh návštěvy může dohlížet pracovník zařízení. V případě prokázaného porušení povinností mohou být však výše zmíněné výhody dítěti odňaty, stejně tak jako mu může být sníženo kapesné, odejmuta možnost účasti na velmi žádané akci, činnosti, nebo zábavném programu či činnosti, jež je ústavem pořádána mimo rámec vnitřního řádu zařízení a dokonce mohou být dítěti s nařízenou ústavní výchovou zakázány návštěvy, samozřejmě s výjimkou osob odpovědných za výchovu, osob blízkých a pracovníků orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Toto opatření však nesmí trvat déle než 30 dnů v období následujících třech měsíců. Všechna tato organizační opatření je třeba evidovat v osobním spisu dítěte.

V zájmu ochrany bezpečnosti a zdraví dítěte samotného, ostatních dětí a zaměstnanců zařízení lze umístit agresivní dítě do oddělené místnosti. Účelem tohoto razantního zajištění dítěte, k němuž zákon opravňuje jen diagnostický ústav, dětský domov se školou nebo výchovný ústav, je zklidnění a stabilizace dítěte. Dítě může setrvat v průběhu jednoho měsíce v oddělené místnosti maximálně po dobu 48 hodin, přičemž v případě nepřetržitého pobytu to nesmí být více než 12 hodin. Jakmile je dítě umístěno v oddělení místnosti, musí mu být poskytnuto lékařské vyšetření za účelem objasnění příčin agresivity. Na podkladě lékařského vyšetření se určí nutnost a počet lékařských kontrol a také může být rozhodnuto o tom, že dítě potřebuje i vyšetření od psychologa. Stav dítěte musí být kontrolován pověřeným zaměstnancem zařízení alespoň každých 30 minut. O umístění dítěte v oddělené místnosti rozhoduje ředitel zařízení a pokud jej přikáže, je třeba založit tento příkaz do osobního spisu dítěte. V průběhu umístění dítěte v oddělené místnosti je mu zabezpečena po dobu nejméně šesti hodin denně pomoc odborného psychologického nebo terapeutického zaměstnance zařízení. Mimo tuto dobu má být dítěti dovolena přiměřená edukativní, výchovná či zájmová činnost. Aby pobyt dítěte v oddělené místnosti pro něj nebyl tolik traumatizující, smí si s sebou vzít věci, se kterými si může hrát popř. předměty, které jsou určeny ke vzdělávání. Vždy se však musí jednat o věci, kterými dítě nemůže ohrozit sebe nebo ostatní. Zákon stanoví i požadavky na vybavení a konstrukci oddělené místnosti. Musí mít plochu nejméně 6

m² a výšku nejméně 2, 5 m⁶¹, přirozené i umělé osvětlení, přirozené větrání z důvodu okysličení, oddělené sanitární zařízení a samozřejmě i možnost vytápění a vybavení potřebným nábytkem a lůžkovinami.

V průběhu setrvání dítěte v oddělené místnosti je nutné evidovat dokumentaci, v níž je potřeba uvést zjištění o projevech nezletilého, jež jsou důležité z hlediska zdravotního, psychologického a speciálně pedagogického, údaje o provedených vyšetřeních, průběhu opětovného začlenění dítěte do kolektivu a také údaje o poskytované péči odborného zaměstnance zařízení, aktivitách a zjištěních zaměstnanců, kteří měli sledovat stav dítěte v oddělené místnosti.

Nezaopatřeným osobám, kterým se poskytuje plné přímé zaopatření a dětem umístěným v zařízení náleží kapesné, jehož měsíční výše se určuje podle věku dítěte. Je diskutabilní, zda-li částka 45 Kč měsíčně, kterou zákon přiznává dítěti do 6 let věku, je částkou adekvátní. Podle mého názoru tomu tak není a takto malému dítěti bych ji nepřiznávala. Děti od 6 let mají nárok na kapesné ve výši 120 Kč, děti od 10-15 let věku 210 Kč a děti starší 15 let či nezaopatřené osoby 300 Kč. Navíc zařízení dětem, jimž náleží plné přímé zaopatření poskytuje osobní dary k narozeninám, k úspěšnému zakončení studia a k jiným důležitým událostem v jejich životě, kdy se dary obvykle předávají. Osobní dary se dětem poskytují v závislosti na jejich věku, délce pobytu dítěte v zařízení a rovněž také podle vnitřního řádu zařízení s akcentem na zachování disciplíny v zařízení. V případě, že dítě nabude zletilosti, popř. věku 19 let, byla-li mu prodloužena ústavní výchova, a rozhodne se nesebrat nadále v zařízení za účelem přípravy na budoucí vzdělání, vzniká mu nárok na poskytnutí věcné pomoci či jednorázový peněžitý příspěvek, a to do výše 15 000 Kč v souladu se vnitřním řádem daného zařízení. Dítě, které takto ukončí pobyt v zařízení má dále nárok na poradenskou pomoc ze strany zařízení, a to ve formě pomoci se zajištěním bydlení a práce, a také je mu vždy nabídnuta poradenská pomoc při řešení tíživých životních situací. Z výše popsaného tedy vyplývá, že materiální úroveň zajištění dětí umístěných v ústavní péči je v České republice bezesporu na vysoké úrovni.

3.2.4 Práva a povinnosti ředitele zařízení

Ředitelé školských zařízení pro výkon ústavní výchovy jsou vybaveni celou řadou práv a povinností, které jim zákon ukládá. Do první skupiny práv, jejichž společným znakem je funkce kontrolní, lze řadit právo ředitele žádat na dítěti předložení dokladů za účelem prověření jeho příjmů, právo účastnit se otevírání zásilky dítětem, ať už listové nebo balíkové,

⁶¹ Takováto rozloha se z mého pohledu jeví jako absolutně nedostačující, zejména kvůli nedostatku možnosti pohybu

pakliže má ředitel důvodné podezření, že zásilka má nevhodný obsah, a to z hlediska výchovného či bezpečnostního, přičemž ředitel zařízení tuto zásilku může dítěti zabavit a vrátit mu ji nejpozději v den, kdy dítě bude odcházet ze zařízení. Příkladem takovéto nevhodné zásilky může být pornografický časopis nebo ostrý nůž. Toto oprávnění by však nemělo být zneužíváno, nemělo by být sankčním prostředkem motivujícím dítě k disciplíně.

Druhá skupinu práv se vyznačuje možností udělit dítěti určitá povolení. Ředitel totiž smí povolit dítěti pobyt mimo zařízení, avšak aby k tomu mohlo dojít, musí být splněny podmínky, které vyžaduje § 30 zákona o sociálně-právní ochraně dětí. Zejména je nutný předchozí písemný souhlas obecního úřadu obce s rozšířenou působností, v němž musí být uvedena jména osob, u nichž bude dítě pobývat, místo pobytu dítěte a také délku pobytu dítěte mimo zařízení. Zákonodárce se tímto ustanovením patrně snažil předejít neuváženému umístování dětí u nevhodných osob, které by na ně mohly mít neblahý vliv a také zajištění větší kontroly rozhodovací pravomoci ředitelů ústavních zařízení. Úřad obce s rozšířenou působností bude při rozhodování o udělení souhlasu brát v potaz zejména rodinné a sociální podmínky, v nichž by dítě mělo setrvávat. Pobyt může být uskutečněn u rodičů dítěte či jiných fyzických osob a může být povolen maximálně na 14 dnů při prvním pobytu. Pokud má dítě pobývat u jiných osob než rodičů, prarodičů či sourozenců, bude úřad zkoumat i bezúhonnost těchto osob. Jestliže je dítě umístěno v ústavu na základě žádosti rodičů či jiných zákonných zástupců, bude potřeba opatřit i souhlas rodičů dítěte popř. jeho zákonných zástupců, pakliže tomu nebrání závažné důvody. Dále může ředitel dítěti, jemuž byla soudem nařízena ústavní výchova, po absolvování povinné školní docházky dovolit přechodné ubytování mimo areál zařízení z důvodu jeho studia nebo kvůli místu jeho pracoviště. Pokud by se ovšem jednalo o nezletilého s uloženou ochrannou výchovou, může ředitel pouze podat návrh na podmíněné umístění nezletilého mimo zařízení, a to jen ve zvlášť důvodném případě. Ochranná výchova je sankčním prostředkem, a proto je rozhodovací pravomoc ředitele zařízení v tomto případě do jisté míry omezena. Pokud je dítě starší patnácti let, může mu být rovněž povolena cesta do místa pobytu nebo přechodného ubytování či cesta do místa podmíněného umístění bez dozoru.

Další skupina práv by se dala nazvat jako práva směřující k represivním opatřením, neboť ředitel zařízení smí rozhodnout o zrušení výše zmíněného pobytu dítěte upraveného v § 30 zákona o sociálně-právní ochraně dětí a také přechodného ubytování dítěte v souvislosti s jeho studiem nebo zaměstnáním. Příčinou tohoto rozhodnutí může být nevhodné chování dítěte. Dále to může být proto, že o dítě není dostatečně pečováno či došlo ke změně poměrů, pro něž byl takovýto pobyt dovolen. Ředitel také může nařídit vyšetření dítěte, pakliže se

domnívá, že může být pod vlivem alkoholu nebo jiné návykové látky⁶², rovněž může schvalovat výchovná opatření, jež byla navržena některým pedagogickým pracovníkem ústavu na základě § 21 zákona o výkonu ústavní výchovy a přikázat umístění dítěte do oddělené místnosti.

K ostatním oprávněním ředitele ústavu patří zastupování nezletilého v běžných záležitostech, právo převzít od nezletilého do prozatímní úschovy věci mající velkou cenu a peníze, jež převyšují výši jeho kapesného. Dále může ředitel podat soudu návrh na podmíněné umístění nezletilého s uloženou ochrannou výchovou mimo zařízení, zakázat či případně rozhodnout o přerušení návštěvy, jestliže se osoby, jež dítě navštíví, nevhodně chovají a toto nevhodné chování by mohlo nevhodně ovlivnit výchovu nezletilých. Pokud dítě s uloženou ochrannou výchovou plní vzorně své úkoly, může ředitel zařízení podat u soudu návrh na přeměnu ochranné výchovy ve výchovu ústavní, pakliže by byl takový postup vhodný pro další výchovu dítěte. Ovšem pokud by se změnila podmínky, za kterých k přeměně došlo, ředitel může dát k soudu i návrh opačný. Soud takovému návrhu vyhoví zejména v případě, že převýchova mladistvého byla úspěšná do takové míry, že lze předpokládat, že i bez omezení, jimž se mladistvý v průběhu ochranné výchovy musí podrobovat, se bude řádně chovat a pracovat, ale dosud nepominuly všechny důvody, pro které byla ochranná výchova uložena.

Zákon o výkonu ústavní výchovy v § 24 vymezuje povinnosti ředitele ústavu, které by se opět daly rozčlenit do určitých skupin. Tou první skupinou informační povinnost, neboť ředitel zařízení je povinen:

- informovat dítě o jeho právech a povinnostech
- informovat zákonné zástupce dítěte či orgány sociálně-právní ochrany dětí na jejich žádost o dítěti
- informovat soud pro mládež či státního zástupce, jež přenechal sankcionování mladistvého ústavu, o úspěšnosti přijatých opatření
- sdělit neprodleně orgánu sociálně-právní ochrany dětí jméno a příjmení dítěte, pakliže jsou naplněny podmínky k osvojení dítěte či podmínky pro svěření dítěte do pěstounské péče
- bezodkladně informovat zákonné zástupce dítěte o provedeném opatření zásadní důležitosti, jež bylo předem projednáno
- informovat obecní úřad obce s rozšířenou působností o brzkém propuštění dítěte z ústavu z důvodu zajištění návaznosti péče, a to nejméně 6 měsíců před propuštěním dítěte

⁶² Pokud by vyšetření spočívalo v odběru krve, smí takovéto vyšetření provést pouze osoba s odpovídajícím kvalifikací v oblasti zdravotnictví.

-dát podnět ke zrušení ústavní výchovy příslušnému soudu, pominuly-li důvody pro její nařízení

-dát příslušnému soudu podnět ke zrušení ochranné výchovy, pakliže bylo dosaženo účelu ochranné výchovy či pominuly-li by před jejím započtením okolnosti, kvůli kterým byla ochranná výchova uložena

-po předchozím projednání s příslušným orgánem sociálně-právní ochrany dětí podat příslušnému soudu podnět k prodloužení ústavní výchovy či dát návrh na prodloužení ochranné výchovy, jestliže to vyžaduje zájem dítěte

-sdělit neprodleně příslušnému diagnostickému ústavu jméno a příjmení dítěte, které bylo označeno orgánem sociálně-právní ochrany dětí jako vhodné pro osvojení či ke svěření do pěstounské péče

-sdělovat příslušnému diagnostickému ústavu bez zbytečného odkladu změny v počtu dětí a důležité údaje o účelnosti uskutečňovaných soudních rozhodnutí, kterými byla uložena ochranná výchova či nařízena ústavní výchova nebo předběžné opatření

-informovat nezaopatřeného zletilého, který v zařízení dosud pobýval, podat žádost o uzavření smlouvy o prodloužení pobytu v zařízení⁶³

Ředitel je dále povinen:

-rozhodovat o podobě vnitřního řádu, který však musí schválit ředitel příslušného diagnostického ústavu

-předat nezletilého po skončení jeho pobytu v zařízení osobám, jež jsou odpovědný za jeho výchovu či jiným osobám uvedeným v rozhodnutí, které je titulem pro propuštění dítěte, zároveň je povinen těmto osobám předat věci nezletilého

-uskutečňovat program rozvoje osobnosti dítěte a také vést záznamy dokladující jeho plnění

-umožnit dítěti, které má být v brzké době propuštěno ze zařízení, a to z důvodu zletilosti, jednání se sociálním kurátorem

-předat dítě na základě rozhodnutí orgánu sociálně-právní ochrany dětí do péče budoucího osvojitele či pěstouna

-rozhodnout o úhradě nákladů na zdravotní péči, léčiva a zdravotnické prostředky, jež nejsou hrazeny ze zdravotního pojištění, v případě že péče o dítě byla vyžádána zákonnými zástupci dítěte⁶⁴

Ředitel zařízení tedy disponuje řadou práv a povinností. Pokud se jedná o ředitele diagnostického ústavu, je mu navíc svěřeno oprávnění podávat bezodkladná stanoviska

⁶³ Prodloužení pobytu zletilého v zařízení je většinou vedeno snahou umožnit mu dostudovat střední školu.

⁶⁴ Viz. § 24 zákona č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy

k návrhům zařízení ve svém územním obvodu a také vydávání a měnění řádu diagnostického ústavu se souhlasem svého nadřízeného orgánu, tj. ministerstva školství.

Pobyt dítěte v zařízení ukončuje rovněž jeho ředitel, a to v případě, že soud rozhodl o zrušení ústavní či ochranné výchovy, dosáhlo-li dítěte zletilosti⁶⁵, resp. dosáhne-li 19 let věku, byla-li mu prodloužena ústavní nebo ochranná výchova. Mezi další důvody ukončení patří pravomocné rozhodnutí soudu o osvojení dítěte nebo svěřeni dítěte do pěstounské péče a uplynutí doby trvání předběžného opatření, nebylo-li zahájeno před uplynutím této doby řízení ve věci samé.⁶⁶

Zařízení jsou samozřejmě povinná vést i dokumentaci, a to následujících dokumentů:

-vnitřní řád zařízení, jehož součástí jsou pravidla pro hodnocení a odměňování dětí, práva a povinnosti dětí, osob odpovědných za výchovu dětí vůči zařízení a také práva a povinnosti zaměstnanců zařízení, denní a týdenní pracovní program, pravidla pro organizaci návštěv, zdravotnického ošetření a rovněž pro přijímání, přemísťování a propouštění; dále pravidla dětské spolusprávy zařízení, přičemž diagnostické ústavy musí ještě navíc dokumentovat provoz záchytného pracoviště

-jednacích protokol

-osobní dokumentaci dětí

-dokumentaci o umístění a průběhu pobytu dětí v oddělené místnosti či dítěte zadrženého na útěku

-týdenní programy výchovně vzdělávací činnosti a roční plán výchovně vzdělávací činnosti

-knihu denní evidence zařízení

-knihu úředních návštěv a knihu ostatních návštěv i s evidencí osob odpovědných za výchovu⁶⁷

3.2.5 Práva a povinnosti osob odpovědných za výchovu vůči zařízení

Zákon o výkonu ústavní výchovy přiznává zákonným zástupcům dítěte řadu oprávnění, které mají nárok po zařízení vyžadovat, avšak ukládá jim i určité povinnosti. Práva a povinnosti osob odpovědných za výchovu vůči zařízení, kde je dítě umístěno, zákon řadí do dvou skupin. Do první skupiny patří práva a povinnosti, která se vztahují pouze na zákonné zástupce dítěte. Do druhé skupiny zase patří oprávnění a povinnosti, jež mají jak zákonní zástupci dítěte, tak i jiné osoby odpovědné za výchovu dítěte. Zákonní zástupci dítěte mají právo žádat na zařízení informace o svém dítěti a dát najevo svůj názor ohledně opatření zásadní důležitosti ve vztahu

⁶⁵ Pakliže si dítě nepřeje nadále setrvat v zařízení na základě smluvního vztahu mezi ním a zařízením.

⁶⁶ Viz. § 25 zákona č. 109/2002 Sb. o výkonu ústavní výchovy

⁶⁷ Viz. § 34 zákona č. 109/2002 Sb. o výkonu ústavní výchovy

k nezletilému, nehrozí-li však nebezpečí z prodlení. Dále mají povinnost předat nezletilému umístěnému v zařízení na základě jeho žádosti finanční částku jako kapesné a také povinnost hradit náklady na zdravotní péči, léčiva a zdravotnické prostředky poskytnuté dítěti, jež nejsou hrazeny ze zdravotního pojištění, pakliže byly zajištěny na jejich žádost. Do druhé skupiny patří právo žádat na zařízení poradenskou pomoc, a to ve věcech výchovy a péče o dítě, dále právo na zachování kontaktu s dítětem, pokud tomu nebrání závažné důvody. Příkladem závažného důvodu může být nebezpečná infekční nemoc. Pokud by zařízení dítěti s nařízenou ústavní výchovou styk se svým rodičem bezdůvodně zakázalo, jednalo by se o nezákonné opatření. Zakaz kontaktu zákonného zástupce s dítětem by nemělo být užíváno ani jako forma trestu, neboť takovéto trestání může mít velmi nežádoucí důsledky na psychiku dítěte a jeho citový rozvoj. Právo na kontakt s osobami blízkými se však v plné míře nevztahuje na děti s uloženou ochrannou výchovou, které jsou podrobovány přísnějšímu režimu než děti s nařízenou ústavní výchovou. Dalším právem patřící do výše popsané skupiny je právo písemnou formou požádat ředitele zařízení o povolení pobytu dítěte mimo zařízení. Co se týče povinností, patří do této skupiny povinnost předat dítěte do určeného zařízení, a to i s jeho dokumentací, povinnost zajistit doprovod nezletilého mladšího 15 let v případě jeho pobytu mimo zařízení a bezodkladné oznámení ústavu podstatné okolnosti pobytu u nich, zejména ohledně jeho zdraví péče o něj.⁶⁸

3.2.6 Institut hostitelské péče

Na tomto místě bych ráda zmínila institutu hostitelské péče, který zatím není v našem právním řádu zakotven, avšak řadou zařízení je již uskutečňován. Hostitelská péče by měla být určena takovým dětem, jež nemohou být umístěny do stávajících forem náhradní rodinné péče. Pobyt dítěte v hostitelské péči by měl být časově ohraničen, uskutečňován v předem dohodnutém režimu, přičemž dítě vždy musí souhlasit s umístěním do hostitelské rodiny, popř. by mohlo i samo vhodnou hostitelskou rodinu oslovit. Ústav pro výkon ústavní výchovy metodicky povede hostitelskou rodinu a v případě, že dítě nebude chtít v rodině nadále setrvat nebo se projeví vzájemné nesympatie, bude moci být hostitelská péče kdykoliv ukončena. Stejně tak tomu bude i v případě, kdy zařízení dojde k názoru, že dochází k citovému či jinému poškozování dítěte. Vhodná hostitelská rodina by měla být ekonomicky stabilní, měla by mít dostatečně velký byt v případě, že by zde dítě i přespávalo a rovněž by měla dítěti zajistit odpovídající soukromí. Zdravotní stav hostitelů by měl být způsobilý péči o dítě a taky by měl být zachován patřičný věkový rozdíl mezi hostitelskou rodinou a nezletilým dítětem, a

⁶⁸ Viz. § 26 zákona č. 109/2002 Sb. o výkonu ústavní výchovy

to alespoň 18 let. V případě, že má daná hostitelská rodina vlastní děti, měly by s hostitelskou péčí souhlasit i ony, aby se předešlo nežádoucím konfliktům z jejich strany. Délka hostitelské péče by měla být vždy stanovena podle potřeb dítěte.

Hostitelská péče by tedy neměla být formou náhrady jiných typů náhradní rodinné péče. Neměla by být možností, jak rychleji a snadněji „získat dítě“ do osvojení

3.3 Ústavní výchova vykonávaná v ústavech „sociální péče“

Ústavní výchova nezletilých s těžkým zdravotním postižením je v současné době podle nové právní úpravy vykonávána v domovech pro osoby se zdravotním postižením. Právní zakotvení tohoto zařízení se nachází v zákoně č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů.⁶⁹ Domov pro osoby se zdravotním postižením je jedním z druhů pobytových zařízení sociálních služeb a lze do něj umístit i dítě s nařízeným předběžným opatřením. Zákon o sociálních službách neobsahuje zvláštní úpravu režimu výkonu ústavní výchovy v těchto zařízeních, je zde jen odkaz na přiměřené užití zákona o výkonu ústavní výchovy, a to ustanovení o právech a povinnostech dětí zařazených do školských zařízení pro výkon ústavní výchovy. Stejně tak se užijí i ustanovení tohoto zákona, která zakotvují právo ředitele zařízení umožnit dítěti pobyt mimo zařízení, zakázat či přerušit návštěvu osob, jež jsou odpovědné za výchovu dítěte nebo jiných osob v zařízení, právo účastnit se otevření zásilky nezletilým, převzít od dítěte do dočasné úschovy cenné předměty, finanční hotovost či předměty, jež nejsou vhodné pro jeho výchovu, ohrožují jeho zdraví či bezpečnost, dovolit dětem mladších 15 let cestovat do místa pobytu samostatně a zastoupit dítě v běžných záležitostech, povinnost ředitele zařízení seznámit dítě s jeho právy a povinnostmi, dát příslušnému soudu podnět na prodloužení ústavní výchovy v případě, že pominuly důvody, pro které byla nařízena, dát soudu podnět k prodloužení ústavní výchovy, podávat zákonným zástupcům dítěte a orgánu sociálně-právní ochrany informace o nezletilém, projednat předem opatření zásadní důležitosti s rodiči dítěte, není-li zde nebezpečí z prodloužení a informovat o propuštění dítěte obecní úřad trojkové obce. Děti s nařízenou ústavní výchovou umístěné v domovech pro osoby se zdravotním postižením mají rovněž nárok na poskytování kapesného, a to ve stejné výši, jako by se jednalo o děti umístěné ve školských zařízeních pro výkon ústavní výchovy.⁷⁰

⁶⁹ Srov. FAILA, J. Jsou ústavy pro osoby s postižením „detenční centra“. *Právní rozhledy*, 2007, č. 7, s. 250-254.

⁷⁰ Viz. § 48 odst. 4 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách

K zabezpečování sociálních služeb dle zákona o sociálních službách dochází obecně na základě smluvního vztahu, avšak pokud se jedná o dítě s nařízenou ústavní výchovou, domov se zákonnými zástupci dítěte smlouvu uzavírat nebude, titulem pro přijetí dítěte do domova pro osoby se zdravotním postižením bude rozhodnutí o nařízení ústavní výchovy, a to podle § 91 odst. 1 zákona o sociálních službách. Domovy musejí také přednostně umístit dítě s nařízenou ústavní výchovou, neboť jim to ukládá zákon o sociálních službách. Není-li dítě v zařízení umístěno na základě smluvního vztahu, bude také nutné určit výši úhrady za zabezpečované služby, tj. péči a stravu, a to na základě rozhodnutí obecního úřadu trojkové obce, které se vydá ve správním řízení. Náklady stravného jsou uvedeny ve vyhlášce č. 505/2006 Sb., avšak nesmí přesáhnout částku 150 Kč denně. Místní příslušnost ve správním řízení o určení výše náhrady za poskytovanou péči se určuje podle místa trvalého či hlášeného pobytu postiženého nezletilého. Pakliže se domovu vyplácí přídavek na dítě, dojde k patřičnému snížení výše úhrady. Co se týče úhrady péče zabezpečované zařízením, její výše se určí ve výši přiznaného příspěvku na péči, a to podle zákona o sociálních službách, avšak pokud dítěti takovýto příspěvek není přiznán, úhrada za péči nebude stanovena.⁷¹

⁷¹Viz. Rážová, E.: Změny při výkonu nařízené ústavní výchovy v zařízení sociálních služeb. *Rodinné právo*, 2009, č. 9, s. 3-6.

Kapitola IV.

Předpoklady k nařízení ústavní výchovy, svěřením dítěte z vůle rodičů do ústavní výchovy

4.1 Předpoklady k nařízení ústavní výchovy

Předpoklady pro nařízení ústavní výchovy jsou uvedeny v ustanovení § 46 zákona o rodině. Systematicky jsou začleněny za ustanovení zabývající se výchovnými opatřeními, svěřením dítěte do péče jiné fyzické osoby než rodiče a pěstounskou péčí. Výše zmíněný § 46 zákona o rodině svěřuje nařízení ústavní výchovy soudu, pakliže:

- 1.) výchova dítěte je vážně ohrožena,
- 2.) výchova dítěte je vážně narušena a současně jiná výchovná opatření nevedla k nápravě,
- 3.) rodiče dítěte nemohou výchovu dítěte zabezpečit z jiných závažných důvodů

Ad. 1) Příčinou toho, že je ústavní výchova vážně ohrožena, může být celá řada faktorů. Lze mezi ně zařadit nedostatečnou péči o dítě, nezáměr o dítě, který může vyústit v to, že dítě začne požívat návykové látky, nechodí pravidelně do školy či nemá správné hygienické návyky. Vzniká tak možnost vážného narušení výchovy dítěte a ústavní výchova v tomto případě plní roli preventivní.

Ad. 2) V případě, že výchova dítěte je již vážně narušena, ústavní výchova bude plnit roli nápravnou, nikoliv preventivní.⁷² Závažné narušení výchovy dítěte může být způsobeno výchovnou nezpůsobilostí rodičů, nezodpovědným chováním rodičů, nevhodným prostředím, ve kterém dítě vyrůstá, dále pokud se rodiče řádně o své dítě nestarají a neplní své povinnosti vůči dítěti, jež na ně klade stát, popřípadě se své povinnosti vykonávají, avšak se jedná o dítě problematické a výchovně náročné. Výchova dítěte může být vážně narušena nejen nevhodným chováním rodičů, ale rovněž nevhodným chováním dalších osob, kupř. ostatními rodinnými příslušníky.

Ad. 3) Příkladem závažných důvodů, pro které nemohou rodiče zajistit výchovu dítěte, může být smrt rodičů nebo nemohoucnost rodiče kvůli jeho špatnému zdravotnímu stavu, v důsledku kterého nemůže zajistit péči o dítě a není zde žádný příbuzný, jež by převzal péči o dítě.⁷³ Dále také vazba rodiče, výkon trestu odnětí svobody či jiný důvod, který zapříčinil

⁷² HRUŠÁKOVÁ, M. a kolektiv. *Zákon o rodině. Zákon o registrovaném partnerství*. Komentář. 4. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 216

⁷³ HRUŠÁKOVÁ, M.-KRÁLÍČKOVÁ, Z. *České rodinné právo*. 3. vyd. Brno: Doplněk, 2006, s. 370

dlouhodobou nepřítomnost rodiče. Další závažným důvodem, pro který nemohou rodiče dítěte zajistit jeho výchovu, může být nemoc dítěte.⁷⁴

Jak už bylo výše zmíněno, ústavní výchova je nejméně žádanou formou náhradní výchovy, a tak zákon o rodině v § 46 odst. 2 výslovně stanovuje povinnost soudu zkoumat, zda výchovu dítěte nelze zabezpečit náhradní rodinnou péčí nebo rodinnou péčí v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, avšak tato varianta není vždy reálná a tak soudu nezbyvá jiná možnost, než dítěti nařídít ústavní výchovu. Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc je institutem poměrně novým. Do českého právního řádu byl zakotven na základě novely zákona o rodině, jež byla provedena zákonem č. 109/2002 Sb. Zařízení je povinno poskytovat své služby nepřetržitě a také zajistit jeho neustálý provoz.⁷⁵ Dítě se do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc umísťuje na základě rozhodnutí soudu, obecního úřadu obce s rozšířenou působností, žádosti zákonného zástupce dítěte nebo požádá-li o to dítě. U posledního uvedeného případu není potřebný žádný formální úkon ze strany dítěte. Kupříkladu může dojít k tomu, že dítě přijde do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc a projeví svou vůli v zařízení setrvat, přičemž je povinností obecního úřadu obce s rozšířenou působností podat návrh na nařízení předběžného opatření soudu, jestliže nelze do doby, do níž je povinností soudu rozhodnout o předběžném opatření, opatřit souhlas rodiče s pobytem v zařízení. Jiné osoby než výše uvedené nemohou žádat o umístění dítěte v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc. Pakliže by tak učinily, zařízení jejich žádost odmítne. Pokud by měla jiná osoba, kupř. pěstoun, zájem o dočasné umístění dítěte v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, měla by požádat obecní úřad obce s rozšířenou působností, aby žádost uplatnil tento úřad.⁷⁶

Na zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc se většinou obracejí týrané či zneužívané děti, které nemají žádnou blízkou osobu, jež by jim nabídla azyl. Výhodou zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc je snadné umístění dítěte v takovémto ústavu, neboť dítě nemusí absolvovat pobyt v diagnostickém ústavu, který se jinak vyžaduje v případě nařízení ústavní výchovy, a to z důvodu umístění dítěte do vhodného typu školského zařízení pro výkon ústavní výchovy.

⁷⁴ To samé co odkaz č. 58

⁷⁵ Možnost zřizovat zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc mají obce, kraje a tzv. pověřené osoby, jež musí prokázat odbornou způsobilost pracovníků, jež budou přímo zabezpečovat sociálně-právní ochranu. Odbornou způsobilost se spatřuje zejména v ukončeném vysokoškolském studiu v oblasti pedagogických, společenských věd či lékařství, potom také ukončené studium na vyšší odborné škole anebo alespoň absolvování vzdělávacích kurzů v oboru rodinné péče a společná praxe. Zřizovatel těchto zařízení je povinen vést evidenci přijatých dětí. Viz. DVOŘÁK, J. a kol. : *Náhradní výchova dětí-možnosti a meze : kolokvium I.* 1. vyd. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2008, s.125

⁷⁶ KRAUSOVÁ, L-NOVOTNÁ, V. *Sociálně-právní ochrana dětí.* 1. vyd. Praha: Aspi, 2006, s.118

Při srovnání jednotlivých předpokladů pro nařízení ústavní výchovy a uložení ochranné výchovy, které jsou zmíněny v kapitole I., lze zaznamenat určité podobné znaky těchto dvou institutů, ovšem hlavním rozlišujícím kritériem pro uložení ochranné či nařízení ústavní výchovy je spáchání provinění, neboť důležitou podmínkou pro uložení ochranné výchovy je to, že byl mladistvý uznán vinným proviněním. Ochranná výchova však smí být uložena pouze v případě, pokud k dosažení účelu ochranné výchovy nepostačuje nařízení ústavní výchovy podle zákona o rodině. Z výše uvedeného tedy vyplývá, že uložení ochranné výchovy je subsidiární k nařízení ústavní výchovy.

Výčet jiných výchovných opatření, které zmiňuje § 46 lze nalézt v § 43 odst. 1 zákona o rodině. Patří mezi ně napomenutí, dohled a omezení.

1. Napomenutí

Napomenuty mohou být rodiče, třetí osoby, ale i dítě. Napomenutí dítěte může být učiněno, jestliže je dítě ve věku, kdy lze očekávat, že dítě příznivě ovlivní. Dítě by tedy mělo být schopno uvědomit si nevhodnost svého chování a jeho neblahé následky. Rodiče dítěte zase bývají napomenuti, pokud zanedbali či porušili nějakou povinnost, kterou mají vůči dítěti a jež na ně klade stát. Může jít o situace, kdy rodiče nechávají své děti bez dozoru, nedohlízejí na to, aby dítě pravidelně chodilo do školy či nedocházejí s dítětem k lékaři. K napomenutí třetích osob dochází v případě, že narušují řádnou výchovu nezletilého, přičemž za třetí osoby lze pokládat zcela cizí osoby, příbuzné či dokonce i osoby, jimž bylo dítě svěřeno do péče na základě soudního rozhodnutí.

2. Dohled

Dohled již patří k přísnějším výchovným opatřením, a soud či obec⁷⁷ přistupují k uložení tohoto výchovného opatření, pakliže výše zmíněné napomenutí není dostačující či účinné nebo pokud jsou zde velmi závažné poruchy v chování nezletilého. Dohled bývá uskutečňován za spolupráce občanských sdružení či školy v místě bydliště nebo na pracovišti.

3. Omezení

Tento typ výchovného opatření patří k nejméně využívaným, neboť kontrolování uloženého opatření je ve v mnohých případech velmi nesnadné. Soud či obec uloží nezletilému omezení, jež zabrání škodlivým vlivům na jeho výchovu. Může jít zejména o vstup do podniků a zábav, jež jsou pro nezletilého vzhledem k jeho osobě nevhodné.⁷⁸

⁷⁷ Obec rozhoduje o uložení výchovného opatření v přenesené působnosti.

⁷⁸HRUŠÁKOVÁ, M.-KRÁLÍČKOVÁ, Z. *České rodinné právo*. 3. vyd. Brno: Doplněk, 2006 ,s.366

Při využití extenzivního výkladu lze k výchovným opatřením přiřčenit i následující instituty:

- A) zásahy soudu do rodičovské zodpovědnosti
- B) oprávnění soudu upravit, omezit, popř. zakázat styk rodiče s nezletilým
- C) odebrání dítěte z rodiny a jeho umístění ve výchově jiné fyzické osoby než-li rodiče
- D) umístění dítěte v pěstounské péči⁷⁹

Jakmile rozhodnutí soudu o nařízení ústavní výchovy nabude právní moci, obecní úřad obce s rozšířenou působností sjedná místo a dobu pro přijetí dítěte do vhodného zařízení pro výkon ústavní výchovy. Obecní úřad obce s rozšířenou působností dále vyrozumí rodiče či jiné fyzické osoby, jež zodpovídají za výchovu dítěte, aby dítě výše zmíněnému zařízení v určené době předali, popř. může s jejich souhlasem zajistit umístění sám. Pokud by se ale rodiče či jiné fyzické osoby odpovědné za výchovu dítěte rozhodli soudnímu rozhodnutí nevyhovět a činili obstrukce, obecní úřad obce s rozšířenou působností podá soudu návrh na výkon rozhodnutí.

Dojde-li k nařízení ústavní výchovy, je povinností soudu nejméně jednou za šest měsíců přezkoumávat, zda stále existují důvody pro nařízení ústavní výchovy či zda-li nelze pro dítě zajistit náhradní rodinnou péči. Pro přezkoumání dané situace by si soud měl opatřit zprávy od příslušného orgánu sociálně-právní ochrany a také si zjistit názor dítěte, pokud je to s ohledem na jeho věk a rozumovou vyspělost možné. Soud si rovněž vyžádá stanovisko rodičů dítěte. Snahou zákonodárce je v tomto případě předcházet zbytečnému setrvávání dětí v ústavní výchově.⁸⁰

Pominou-li důvody, pro které byla ústavní výchovy nařízena, soud ji zruší. Kromě zrušení ústavní výchovy může být učiněno i jiné výchovné opatření, kupř. může být nad nezletilým vysloven dohled, dále může být dítě dáno do výchovy jiné osoby než rodiče nebo může být dítě umístěno do pěstounské péče. Dojde-li ke zrušení ústavní či ochranné výchovy, bude povinností soudu doručit zařízení, v němž byl nezletilý naposledy umístěn, pravomocné rozhodnutí o zrušení ústavní či popř. ochranné výchovy. Pokud však ústav zrušení ústavní či ochranné výchovy sám nenavrhne, nebude účastníkem řízení o zrušení ústavní nebo ochranné výchovy. Je-li ovšem dítě umístěno do preadopční péče, není toto důvodem pro to, aby byla ústavní výchova zrušena, neboť se jedná o opatření prozatímní povahy, jež může skončit adoptí dítěte, rozhodnutím o zrušení této péče, popř. navrácením nezletilého nazpět do

⁷⁹ Viz. HRUŠÁKOVÁ, M. a kol. *Zákon o rodině. Zákon o registrovaném partnerství. Komentář*. 4. vyd. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 217

⁸⁰ Viz. KRAUSOVÁ, L-NOVOTNÁ, V. *Sociálně-právní ochrana dětí*. 1. vyd. Praha: Aspi, 2006, s. 77

ústavní výchovy. Dojde-li k osvojení dítěte, kterému byla nařízena ústavní výchova, nedochází automaticky k zániku ústavní výchovy. Soud tedy musí rozhodnout o zrušení ústavní výchovy po právní moci rozhodnutí o osvojení dítěte. Rozsudek, jímž se ústavní výchova ruší se následně doručí jen osvojitelům, nikoliv však již biologickým rodičům dítěte. Osvojením totiž dochází k zániku rodičovské zodpovědnosti biologických rodičů.⁸¹

4.2 Svěření dítěte z vůle rodičů do ústavní výchovy

I když ústavní výchovu nad nezletilým dítětem může nařídít pouze soud, může být dítěte umístěno v ústavních zařízeních rovněž z vůle jeho vlastních rodičů, a to na základě dohody mezi ústavním zařízením a rodiči dítěte. Předpokladem takového umístění však je odpovídající kapacita daného zařízení. Takováto dohoda by měla mimo jiné obsahovat závazek rodičů k placení ošetřovného čili příspěvku na úhradu péče, která je dětem v zařízeních poskytována a výši příspěvku na úhradu péče. Nebudou-li však rodiče dobrovolně plnit výše zmíněný příspěvek, bude se muset ústavní zařízení domáhat náhrady nákladů prostřednictvím žaloby, která bude směřovat vůči rodičům dítěte.⁸²

Z výzkumu realizovaného za spolupráce Českého helsinského výboru a Nadace Terezy Maxové bylo zjištěno, že děti nízkého věku, tedy ve věku do tří let, jsou umisťované do ústavní péče téměř z poloviny na žádost vlastních rodičů, o něco méně na žádost OPD. Snahou pracovníků péče o mládež většinou bývá to, aby žádost o umístění dítěte v ústavu podali jeho vlastní rodiče, aby pak snáze mohli zasahovat do dalšího osudu dítěte, neboť v případě umístění dítěte do ústavu na základě dohody rodičů zůstává rodičům zachováno právo rozhodovat o délce jeho případného setrvání v zařízení. Děti ve věku do tří let bývají podle výzkumu Českého helsinského výboru umisťovány do ústavní péče hlavně ze sociálních důvodů.⁸³ Dalším faktorem je souhlas s adopcí, zanedbání povinné péče o dítě či nemoc, popř. úmrtí rodičů, dále pak nemoc dítěte, nízký věk rodičů a týrání dítěte či jeho zneužívání. Pokud jsou v ústavu umístěny děti z důvodu nemoci rodičů, je to pro ně zcela určitě velmi traumatizující, ale možnost návratu k původní rodině je velmi vysoká.⁸⁴

⁸¹ Viz. HOLUB, M.-NOVÁ, H.-SLADKÁ HYKLOVÁ, J. *Zákon o rodině, Komentář a předpisy související*. 8. vyd. Praha: Linde, 2007, s. 166

⁸² Viz. HOLUB, M.-NOVÁ, H.-SLADKÁ HYKLOVÁ, J. *Zákon o rodině, Komentář a předpisy související*. 8. vyd. Praha: Linde, 2007, s. 267

⁸³ Průzkum uvádí, že do ústavní péče z tohoto důvodu bývá umístěno až 37,5 % dětí, přičemž u dětí romského fenotypu tento důvod tvoří téměř polovinu všech případů (46,9 %). Sociální důvody většinou souvisí s nízkým vzděláním rodičů, také s nezaměstnaností.

⁸⁴ Viz. NADACE TEREZY MAXOVÉ. *Monitoring stavu sociálně-právní ochrany dětí do tří let věku umístěných do kojeneckých ústavů a dětských domovů*. 1. vyd. Praha: Český helsinský výbor, 1999, s. 11

Dítě může být z vůle rodičů svěřeno také do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc. Mezi zákonným zástupcem a zařízením musí být rovněž uzavřena písemná dohoda. Je třeba, aby v této dohodě byly uvedeny identifikační údaje zařízení, jeho zřizovatele, dítěte a jeho zákonného zástupce. Dále je nutné, aby součástí dohody byly:

1. údaje o zdravotním stavu nezletilého a způsob zabezpečení lékařské péče zdravotnickým zařízením
2. způsob a výši úhrady příspěvku za pobyt dítěte v zařízení
3. vysvětlení, proč je nezletilý umístován v zařízení
4. podmínky a formu styku dítěte s dalšími osobami a vymezení k tomu oprávněných osob⁸⁵

⁸⁵ Viz. KRAUSOVÁ, L-NOVOTNÁ, V. *Sociálně-právní ochrana dětí*. 1. vyd. Praha: Aspi, 2006, s.120

Kapitola V.

Soudní řízení o ústavní výchově

5.1 Právní zakotvení v předpisech vyšší právní síly

Úmluva o právech dítěte, jíž je Česká republika vázána a jež je klíčovým dokumentem v systému mezinárodněprávní ochrany dítěte, ve svém článku 9 stanovuje, že „státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, zajistí, aby dítě nemohlo být odděleno od svých rodičů proti jejich vůli, ledaže příslušné úřady na základě soudního rozhodnutí a v souladu s platným právem a v příslušném řízení určí, že takové oddělení je v souladu se zájmem dítěte.“ Takové určení může být nezbytným v některém konkrétním případě, například, jde-li o zneužívání nebo zanedbávání dítěte rodiči, nebo žijí-li rodiče odděleně, a je třeba rozhodnout o místě pobytu dítěte. Z výše uvedeného ustanovení tedy vyplývá, že dítě má tedy právo žít se svými rodiči, pakliže to není pokládáno za neslučitelné se zájmy dítěte a dále také, že dítě má právo udržovat kontakt s oběma rodiči, pokud je od nich nebo od jednoho z nich odloučeno. Přitom blaho dítěte musí být rozhodující v případě posouzení otázky, zda má být dítě odloučeno od svých rodičů.⁸⁶

Dalším dokumentem vyšší právní síly než zákon je Listina základních práv a svobod, která v článku 32 odst. 3 říká, že „práva rodičů mohou být omezena a nezletilé děti mohou být od rodičů odloučeny proti jejich vůli jen rozhodnutím soudu jen na základě zákona.“ Ústavní výchovu v České republice proto může nařídit pouze soud, a to v řízení ve věcech péče o nezletilé. Ustanovení článku 32 Listiny základních práv a svobod proto v podstatě koresponduje s článkem devátým Úmluvy o právech dítěte.

5.2 Účastníci řízení, věcná a místní příslušnost

Soudní řízení o ústavní výchově občanský soudní řád řadí k řízením nesporným. Vztahuje se na něj 3. definice účastníků řízení dle §94 odst. 1. Účastníky řízení jsou tedy navrhovatel a ti, o jejichž právech a povinnostech má být v řízení jednáno. O nařízení ústavní výchovy rozhoduje soud i bez návrhu. V některých případech může dokonce dojít i k tomu, že návrh, popř. podnět k zahájení řízení podají rodiče nebo jiné osoby, jimž bylo dítě svěřeno do výchovy.⁸⁷ K návrhu na nařízení ústavní výchovy je oprávněn obecní úřad obce s rozšířenou

⁸⁶ DAVID, R. *Práva dítěte: úmluva o právech dítěte a její charakteristika*, 1. vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 1999, s. 53

⁸⁷ HRUŠÁKOVÁ, M.-KRÁLÍČKOVÁ, Z. *České rodinné právo*. 3. vyd. Brno: Doplněk, 2006, s. 368

působností, jakož i státní zástupce. Jelikož se jedná o řízení, jež je možno zahájit i bez návrhu, soud není vázán možnými návrhy účastníků či státního zástupce a v případě, že by řízení bylo zahájeno na návrh, může rozhodnout o nařízení jiné formy výchovy, než byla navrhována.

Věcně příslušným soudem k nařízení ústavní výchovy je podle ustanovení § 9 odst.1 OSŘ okresní soud jako soud prvního stupně. Pro určení místní příslušnosti je klíčové ustanovení § 88 písmena c) OSŘ, který stanoví, že namísto obecného soudu, popř. namísto soudu uvedeného v § 85a, je k řízení příslušný soud, v jehož obvodu má nezletilý na základě dohody rodičů nebo rozhodnutí soudu, popř. jiných rozhodných skutečností své bydliště, jde-li o věc péče o nezletilé, o určení, zda je třeba souhlasu rodičů dítěte k jeho osvojení, osvojení nebo povolení uzavřít manželství nezletilému.⁸⁸

Na tomto místě je třeba zmínit i pravidlo pro určení místní příslušnosti soudu pro mládež, který rozhoduje o uložení ochranné výchovy. Stejně jako v případě ústavní výchovy je prvním kritériem pro určení místní příslušnosti bydliště mladistvého. Pokud však mladistvý nemá stálé bydliště, je k řízení příslušný soud, v jehož obvodu se mladistvý zdržuje či pracuje. Pokud je takové místo mimo území České republiky, bude k řízení místě příslušný soud mládeže, v jehož obvodu vyšlo najevo provinění. § 40 zákona o soudnictví ve věcech mládeže také obsahuje určitou výjimku z výše zmíněného pravidla, a to v případě, kdy to vyžaduje prospěch mladistvého, neboť příslušný soud může postoupit věc soudu mládeže, u něhož bude konání trestního řízení s přihlédnutím k zájmům mladistvého příznivější, kupř. soud mládeže, v jehož obvodu se mladistvý připravuje na své budoucí zaměstnání.⁸⁹ Z výše uvedeného jasně vyplývá, že nejdůležitějším a také na prvé místo řazeným kritériem pro určení místní příslušnosti soudu, který bude rozhodovat o provinění mladistvého, je bydliště mladistvého. Naopak při určování místní příslušnosti soudu, který bude rozhodovat o trestném činu dospělého pachatele, je prvotním kritériem místo spáchání trestného činu. Bydliště pachatele přichází v úvahu až v případě, že nelze místo činu zjistit či byl-li čin spáchán v cizině. V tomto odlišném pojetí určení místní příslušnosti lze spatřovat snahu zákonodárce chránit osobu mladistvého před dostupností zajištění stop mladistvého a procesní ekonomii.

Ochrannou výchovu může uložit soud mládeže, jímž se míní zvláštní, specializovaný senát příslušného okresního, krajského, vrchního a Nejvyššího soudu. To, zda-li bude rozhodovat v prvním stupni specializovaný senát okresního či krajského soudu, bude záviset na míře závažnosti spáchaného provinění, která se vždy promítá do výše trestní sazby stanovené u

⁸⁸ Nález Ústavního soudu(72/1995 Sb.)zrušil ustanovení § 46. Zmíněné ustanovení opravňovalo okresní úřad k odebrání dítěte z rodiny na základě předběžného opatření. Tato skutečnost musela být následně oznámena soudu, jež zahájil řízení.

⁸⁹ JELÍNEK, J. a kol. *Trestní právo procesní*. 1. vyd. Praha : Linde, 2007, s. 183

daného trestného činu. Soudy mládeže tedy netvoří zvláštní kategorii soudů, nýbrž se jedná o určitý druh specializace v rámci soustavy soudů, která musí být vždy respektována. Pokud by ovšem rozhodl ve věci mladistvého obecný soud místo soudu mládeže, jednalo by se o podstatnou vadu řízení.⁹⁰ Pokud by se tedy výjimečně konalo společné trestní řízení proti mladistvému a dospělému, bude ve věci vždy rozhodovat soud mládeže, nikoliv soud obecný. Ve většině případů však podmínky pro společné řízení mladistvého a dospělého nebudou dány. Pokud by byla podána obžaloba na mladistvého i dospělého, soud mládeže vyloučí věc dospělého, přičemž ji postoupí příslušnému obecnému soudu.⁹¹

5.3 Rozhodnutí o ústavní výchově

Soud rozhoduje o nařízení ústavní výchovy rozsudkem. Jak už bylo výše zmíněno, řízení o ústavní výchově lze zahájit i bez návrhu, a tak soud není vázán případnými návrhy účastníků či státního zástupce a pokud by řízení bylo zahájeno na návrh, může nařídit v rozsudku jinou než navrženou formu výchovy. V ustanovení § 46 odst. 1 větě první je uvedeno, že soud „může“ nařídit ústavní výchovu. Pakliže by ale byly naplněny všechny hmotněprávní předpoklady pro nařízení ústavní výchovy, je nutné toto ustanovení vykládat tak, že soud „musí“ ústavní výchovu nařídit.⁹² Jakmile se rozhodnutí o nařízení ústavní nebo ochranné výchovy stane vykonatelným, zašle jej vedoucí kanceláře příslušného oddělení soudu, jež rozhodnutí vydal, orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Orgán sociálně-právní ochrany dětí je totiž příslušný k zajištění dalších opatření. Rozsudek je dále potřeba zaslat ústavnímu zařízení, do něhož bylo dítě umístěno. V případě, že se dítě ocitne bez jakékoliv péče nebo jsou –li jeho život nebo příznivý vývoj vážně ohroženy či narušeny, předseda senátu předběžným opatřením nařídí, aby bylo na nezbytně nutnou dobu umístěno v jím určeném vhodném prostředí, přičemž o nařízení předběžného opatření rozhoduje soud usnesením.⁹³

O prodloužení ústavní výchovy po dosažení zletilosti a o zrušení takového opatření rozhoduje soud rovněž rozsudkem, ovšem v poslední době jsou stále častější případy, kdy po dosažení 18 roku dítěte nedochází k prodloužení ústavní výchovy na základě soudního rozhodnutí, nýbrž již zletilé a k právním úkonům způsobilé děti uzavírají smlouvu s ústavním zařízením o prodloužení svého setrvání v ústavu do konce studia. Jedná se zejména o situace, kdy je potřeba, aby tento mladý člověk dokončil přípravu na budoucí povolání a to jak na střední tak i vysoké škole. Tito studenti poté pobývají v ústavu z titulu uzavřeného

⁹⁰ Viz. JELÍNEK, J. a kol. *Trestní právo procesní*. 1. vyd. Praha : Linde, 2007, s. 179

⁹¹ Viz. JELÍNEK, J. a kol. *Trestní právo procesní*. 1. vyd. Praha : Linde, 2007, s. 185

⁹² Viz. HRUŠÁKOVÁ, M.-KRÁLÍČKOVÁ, Z. *České rodinné právo*. 3. vyd. Brno: Doplněk, 2006, s. 368

⁹³ Viz. § 76a občanského soudního řádu

smluvního vztahu. ⁹⁴O uložení ochranné výchovy rozhodují soudy mládeže rovněž rozsudkem, protože vydání trestního příkazu proti mladistvému není možné. ⁹⁵

5.4 Předběžné opatření

V určitých případech ovšem není možné vyčkávat na vydání rozsudku o nařízení ústavní výchovy, neboť by toto vyčkávání mohlo mít pro dítě nepříznivé následky. Na tyto situace pamatuje ustanovení §76a občanského soudního řádu, které nabízí řešení v podobě předběžného opatření. Další možností jak urychlit umístění dítěte do ústavní výchovy, je vyslovení předběžné vykonatelnosti rozsudku podle § 162 občanského soudního řádu, již může soud vyslovit jen na návrh, přestože řízení ve věci samé může zahájit z vlastní iniciativy podle § 81 výše zmíněného zákona.⁹⁶ Předběžné opatření slouží k zatímní úpravě poměrů účastníků a předseda senátu je může nařídit před zahájením samotného řízení. Účastníky řízení jsou přitom navrhovatel a ti, kteří by jimi byli, kdyby šlo o věc samu.⁹⁷ Navrhovatelem předběžného opatření podle § 76a však může být jen obec s rozšířenou působností. Kromě obecných náležitostí návrhu vyjádřených v § 42 odst. 4 občanského soudního řádu musí být součástí návrhu na nařízení předběžného opatření také jméno nezletilého dítěte, jména, povolání a bydliště ostatních účastníků, jsou-li obci s rozšířenou působností, tj. navrhovateli, známa, vylíčení rozhodných skutečností, jež odůvodňují nařízení předběžného opatření, určení osoby, již má být nezletilý předán do péče a samozřejmě musí být také z návrhu patrné, že se navrhovatel domáhá nařízení předběžného opatření podle § 76a. Navrhovatel by měl rovněž připojit k návrhu listiny, kterých se dovolává.⁹⁸ I když jsou splněny všechny podmínky pro vydání předběžného opatření, může soud rozhodnout, že dítě umístí do péče jiné osoby, než kterou navrhnul obecní úřad obce s rozšířenou působností. Musí však tuto osobu v rozhodnutí uvést.⁹⁹ Jestliže základní funkcí předběžného opatření podle § 76a je ochrana nezletilého dítěte, které se ocitlo v nouzi, nemůže být důvodem odmítnutí návrhu na nařízení předběžného opatření podle výše zmíněného paragrafu nedostatek jeho náležitostí,

⁹⁴ HOLUB, M.-NOVÁ, H.-SLADKÁ HYKLOVÁ, J. *Zákon o rodině, Komentář a předpisy související*. 8. vyd. Praha: Linde, 2007, s. 157

⁹⁵ JELÍNEK, J. a kol. *Trestní právo procesní*. 1. vyd. Praha: Linde, 2007, s. 400

⁹⁶ HOLUB, M.-NOVÁ, H.-SLADKÁ HYKLOVÁ, J. *Zákon o rodině, Komentář a předpisy související*. 8. vyd. Praha: Linde, 2007, s. 167

⁹⁷ Viz. § 74 občanského soudního řádu

⁹⁸ Viz. § 75 občanského soudního řádu

⁹⁹ Viz. HOLUB, M.-NOVÁ, H.-SLADKÁ HYKLOVÁ, J. *Zákon o rodině, Komentář a předpisy související*. 8. vyd. Praha: Linde, 2007, str. 169

tak jak byly výše popsány, rovněž nemůže být důvodem odmítnutí jeho nesrozumitelnost nebo neurčitost.¹⁰⁰

Předseda senátu nařídí předběžné opatření, pakliže jsou splněny podmínky § 76a, které jsou následující:

A) musí se jednat o nezletilé dítěte

B) toto dítě je bez jakékoliv péče nebo

C) jeho život či příznivý vývoj jsou vážně ohroženy nebo narušeny¹⁰¹

Příčiny toho, že se dítě ocitlo bez jakékoliv péče, mohou být vskutku různorodé. Kupř. může nastat situace, kdy dítěti náhle zemřou rodiče či osoby, které o něj pečovaly, nebo jsou tyto osoby nečekaně hospitalizovány. Dále se může jednat o případ nalezení dítěte, které rodiče zanechali bez jakéhokoliv zaopatření.¹⁰² Pakliže jsou tedy tyto výše uvedené podmínky splněny, předseda senátu předběžným opatřením nařídí, aby dítě bylo na nezbytně nutnou dobu umístěno ve vhodném prostředí, jež v usnesení určí. Vhodným prostředím je míněno výchovné prostředí u osoby či ústavu, jež budě nezletilému způsobilé zabezpečit řádnou péči s ohledem na jeho fyzický a duševní stav, jakož i rozumovou vyspělost a bude způsobilé vykonat případná jiná zaopatření určená předběžným opatřením. Doba trvání předběžného opatření činí jeden měsíc od jeho vykonatelnosti s výjimkou předběžného opatření o svěřeni dítěte do pěstounské péče na přechodnou dobu, u něhož po uplynutí doby tří měsíců od vykonatelnosti předběžného opatření může být, nebude-li mít soud podklady pro rozhodnutí věci, délka jeho trvání prodloužena. Pokud ale došlo k zahájení řízení ve věci samé před uplynutím této doby, soud může předběžné opatření opakovaně prodloužit o jeden měsíc tak, aby celková doba trvání předběžného opatření nebyla delší než šest měsíců. Avšak i poté je možné předběžné opatření výjimečně prolongovat, ovšem jen za splnění podmínky, že nebylo možné ze závažných důvodů a objektivních příčin skončit důkazní řízení ve věci samé.¹⁰³

K rozhodnutí o návrhu na předběžné opatření podle § 76a je příslušný okresní soud, který je místě příslušný pro obvod navrhovatele. V praxi to znamená, že předběžné opatření nařídí soud, v jehož obvodu byl nalezen opuštěný nezletilý nebo soud, v jehož obvodu došlo

¹⁰⁰ Viz. § 75a občanského soudního řádu

¹⁰¹ Přestože zákon explicitně nestanoví rovněž zdraví nezletilého, není pochybnost o tom, že ohrožení zdraví dítěte je pádným důvodem pro nařízení předběžného opatření. Jak fyzické, tak psychické zdraví dítěte je bezesporu součástí jeho zdárného vývoje. Viz. HOLUB, M.-NOVÁ, H.-SLADKÁ HYKLOVÁ, J. *Zákon o rodině, Komentář a předpisy související*. 8. vyd. Praha: Linde, 2007, s. 168

¹⁰² HOLUB, M.-NOVÁ, H.-SLADKÁ HYKLOVÁ, J. *Zákon o rodině, Komentář a předpisy související*. 8. vyd. Praha: Linde, 2007, s. 168

¹⁰³ Viz. 76a občanského soudního řádu

k jinému ohrožení života nebo zdárného vývoje dítěte.¹⁰⁴ V případě, že bude předběžné opatření nařízeno, soud předá po provedení jeho výkonu věc neprodleně soudu příslušnému podle § 88 písm. c) občanského soudního řádu. O návrhu na předběžné opatření rozhoduje předseda senátu bezodkladně. Pokud by nehrozilo nebezpečí z prodlení, může předseda senátu o návrhu na předběžné opatření rozhodnout až do 24 hodin poté, co byl návrh podán.¹⁰⁵ Při doručení návrhu je proto třeba vyznačit den a hodinu jeho převzetí. Návrh na zrušení předběžného opatření mohou rodiče nezletilého, opatrovník či orgán sociálně-právní ochrany podat soudu kdykoliv. Pakliže by rodiče, opatrovník¹⁰⁶ či orgán sociálně-právní ochrany dětí tohoto práva využili, musel by o něm soud rozhodnout bezodkladně, nejpozději do sedmi dnů. Pokud by byl návrh zamítnut, mohla by jej oprávněná osoba opětovně podat až po uplynutí 14ti dnů od právní moci rozhodnutí, jestliže by v podání neuvedla jiné důvody, než které uvedla prvně. Usnesení, jímž bylo nařízeno předběžné opatření, nabývá vykonatelnosti v okamžiku vyhlášení. Pokud nedošlo k vyhlášení, nabývá vykonatelnosti, jakmile bylo vydáno, přičemž výrok vykonatelného usnesení o nařízení předběžného opatření podle § 76a je závazný úplně pro každého na rozdíl od ostatních předběžných opatření, kde je výrok vykonatelného usnesení závazný je pro účastníky řízení a pro ty, kterým byla předběžným opatřením uložena povinnost.¹⁰⁷ Předběžné opatření může být nařízeno v momentě, kdy neprobíhá žádné řízení o výchově dítěte, avšak může však být nařízeno i v průběhu řízení o výchově dítěte či zároveň s vydáním usnesení o zahájení řízení o výchově.¹⁰⁸

Dojde-li k situaci, že je nezletilé dítě ohroženo na životě tak závažně, že už došlo k narušení jeho zdraví, může lékař provést vyšetření a léčebné výkony a také převzít nemocného do péče ústavu proti jeho vůli. Musí však jít o nemoc stanovenou zvláštním právním předpisem, u které lze uložit povinné léčení, nebo musí mít pacient příznaky duševní choroby, intoxikace či ohrožuje-li sebe nebo své okolí, anebo pokud je zdravotní stav¹⁰⁹ nemocného tak závažný, že není možné si vyžádat jeho souhlas a jde o neodkladný úkon

¹⁰⁴ Viz. HOLUB, M.-NOVÁ, H.-SLADKÁ HYKLOVÁ, J. *Zákon o rodině, Komentář a předpisy související*. 8. vyd. Praha: Linde, 2007, s. 170

¹⁰⁵ Viz. § 75c občanského soudního řádu

¹⁰⁶ Pakliže dojde k nařízení předběžného opatření, dítě nemusí být nutně zastoupeno. Nemá-li ale dítě zákonného zástupce či jej nemůže zákonný zástupce zastupovat, ustanoví dítěti soud příslušný podle § 88 písm. c) občanského soudního řádu opatrovníka bez zbytečného prodlení po provedení výkonu předběžného opatření.

¹⁰⁷ Výjimku v tomto směru může stanovit jen zákon. Stanovili by jiné právní předpisy, že správní orgány mohou učinit taková opatření, o kterých má jinak právo rozhodovat jen soud, nebo pokud by tyto právní předpisy umožňovaly dodatečné schválení takovýchto opatření, bylo by to v rozporu s Listinou základních práv a svobod. Viz. KLÍMA, K. a kol. *Komentář k ústavě a Listině*. 2. vyd. Plzeň : Aleš Čeněk, 2009, s1259

¹⁰⁸ Viz. HOLUB, M.-NOVÁ, H.-SLADKÁ HYKLOVÁ, J. *Zákon o rodině, Komentář a předpisy související*. 8. vyd. Praha: Linde, 2007, s. 171

směřující k záchraně jeho života. V souladu s § 24 zákona o péči o zdraví lidu však musí být takovéto převzetí nemocného do ústavní péče do 24 hodin oznámeno soudu, v jehož obvodu má zdravotnické zařízení sídlo. Po této hospitalizaci může následovat vydání předběžného opatření, jsou-li pro to splněny zákonem stanovené předpoklady.¹¹⁰ Příkladem takovéto situace může být otrava dítěte alkoholem, které vyrůstá v prostředí vážně narušující jeho vývoj. Z důvodu zamezení zmaření výkonu předběžného opatření, se doručuje usnesení o nařízení předběžného opatření až při jeho výkonu. V případě, že některý účastník výkonu není přítomen, doručí se mu usnesení až dodatečně. Proti usnesení o nařízení předběžného opatření je možné se odvolat, a to k soudu proti jehož rozhodnutí odvolání směřuje.¹¹¹ Předběžné opatření zanikne, jakmile uplyne doba trvání předběžného opatření. Dále může předběžné opatření zrušit předseda senátu, pokud zaniknou důvody, pro které bylo vydáno. O zrušení předběžného opatření rozhoduje soud určený místem bydliště dítěte, tedy soud místně příslušný dle § 88c.¹¹²

Právní úprava účinná do 30. 9. 1995 umožňovala operativní řešení životní situace dětí ocitněvších se ve velmi neuspokojivých podmínkách, kdy hrozilo, že jejich život či vývoj bude vážně ohrožen či narušen, prostřednictvím správních orgánů. Správní orgány mohly v takovýchto situacích zasáhnout, a i přes nesouhlas rodičů dítěte. Byly oprávněny zajistit péči o nezletilého. Ústavní soud však toto shledal jako protiústavní, neboť zde byl namítán rozpor s článkem 32 Listiny základních práv a svobod¹¹³, a svým náleznem č. 72/1995 Sb. rozhodl o tom, že nadále bude rozhodovat o odnětí nezletilého z péče rodičů a jeho umístění do ústavní péče, popř. péče třetí osoby, již jen soud.¹¹⁴

¹¹⁰ Srov. HOLUB, M.-NOVÁ, H.-SLADKÁ HYKLOVÁ, J. *Zákon o rodině, Komentář a předpisy související*. 8. vyd. Praha: Linde, 2007, s. 169

¹¹¹ § 204 Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád

¹¹² HOLUB, M.-NOVÁ, H.-SLADKÁ HYKLOVÁ, J. *Zákon o rodině, Komentář a předpisy související*. 8. vyd. Praha: Linde, 2007, s. 173

¹¹³ V článku 32 odst. 4 Listiny základních práv a svobod je zakotveno, že práva rodičů mohou být omezena a nezletilé děti mohou být od rodičů odloučeny proti jejich vůli jen rozhodnutím soudu na základě zákona.

¹¹⁴ HOLUB, M.-NOVÁ, H.-SLADKÁ HYKLOVÁ, J. *Zákon o rodině, Komentář a předpisy související*. 8. vyd. Praha: Linde, 2007, s. 167

Kapitola VI.

Sledování výkonu a dodržování práv dítěte v ústavní výchově

6. 1 Dozor státního zastupitelství

Ústavní zařízení jsou instituce, kde by bez řádných kontrolních mechanismů mohlo snadno dojít k nejrůznějším formám zneužívání či týrání dětí anebo jinému potlačování jejich práv ze strany personálu, který dětem zajišťuje ústavní péči. Děti umístěné v ústavech častokrát nemají žádné příbuzné či jiné osoby, o které by se v jejich nelehké životní situaci mohly opřít, nemají žádný domov a jsou odkázány jen na pomoc, kterou jim poskytuje stát formou ústavní péče. K doзору nad sledováním výkonu a dodržováním práv dítěte v ústavní výchově je oprávněno více subjektů. Jedním z nich je právě státní zastupitelství, jež k tomuto doзору výslovně zmocňuje zákon o výkonu ústavní výchovy. Pověřený státní zástupce státního zastupitelství, v jehož obvodu je zařízení umístěno, je oprávněn vykonávat dozor nad výkonem ústavní výchovy a ochranné výchovy a ukládat zařízením pro výkon ústavní a ochranné výchovy v rámci své pravomoci příkazy, které jsou povinny bez odkladu provést. V rámci dozoru státního zastupitelství nad výkonem ústavní výchovy, resp. nad dodržováním právních předpisů, je státní zástupce vybaven následujícími oprávněními:

- a) právo vstupu do zařízení, a to v kteroukoliv dobu
- b) právo nahlédnout do povinné dokumentace, jež zařízení vede
- c) právo rozmlouvat s dítětem bez přítomnosti dalších osob
- d) právo požadovat potřebná vysvětlení od zaměstnanců ústavů a dalších lidí, jež poskytují dětem péči
- e) právo podávat soudu na zrušení uložené ochranné výchovy či nařízené ústavní výchovy nebo podat návrh na uložení ochranné výchovy dětem, jež jsou umístěny v zařízení z titulu nařízené ústavní výchovy
- f) kontrolovat zákonnost postupů a rozhodnutí ředitele zařízení
- g) vydávat příkazy k přijetí opatření, jež směřují k odstranění protiprávního stavu
- h) nařídit bezodkladné propuštění dítěte, jehož setrvání v ústavu je nezákonné, a to po oznámení této skutečnosti orgánu sociálně-právní ochrany¹¹⁵

Pokud bychom srovnali výše uvedená oprávnění, můžeme konstatovat, že řada z nich se shoduje s oprávněními, které zákon o veřejném ochránci práv přiznává osobě ombudsmana.

¹¹⁵ Viz. § 39 zákona č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy

Kupříkladu právo na vstup do zařízení ve kteroukoliv dobu, právo nahlížet do povinné dokumentace, jež nařízení vede či právo rozmluvy s dítětem bez přítomnosti třetích osob.¹¹⁶ Obdobná oprávnění mají rovněž sociální pracovníci. V tomto směru lze tedy spatřovat snahu zákonodárce co nejvíce eliminovat možnost pochybení ze strany pracovníků výchovných zařízení.

6.2 Sledování výkonu ochranné a ústavní výchovy ze strany orgánů sociálně-právní ochrany a soudů

Zákon o sociálně-právní ochraně dětí v § 29 stanovuje obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností povinnost spočívající v kontrole, resp. sledování dodržování práv dítěte ve školských zařízeních zajišťujících výkon ochranné a ústavní výchovy, v zařízeních sociálních služeb a rovněž ve speciálních zdravotnických zařízeních či jiných zařízeních, kde dochází k výkonu ústavní nebo ochranné výchovy. Výše zmíněný příslušný úřad monitoruje zejména rozvoj duševních a tělesných schopností dětí, existenci okolností odůvodňujících pobyt dítěte v zařízení, vývoj vztahů mezi rodiči a dětmi a také zda jsou do ústavu umístováni sourozenci společně. V důsledku povinnosti stanovené v § 29 vykonávají zaměstnanci obecního úřadu obce s rozšířenou činností následující úkoly :

- a) minimálně jedenkrát za tři měsíce jsou povinni navštívit nezletilého, kterému byla uložena ochranná výchova nebo nařízena ústavní výchova
- b) minimálně jedenkrát za tři měsíce navštívit rodiče nezletilého s uloženou ochrannou výchovou nebo nařízenou ústavní výchovou
- c) jakmile se zaměstnanec dozví o dítěti, jež matka opustila po porodu a ponechala jej ve zdravotnickém zařízení, bezodkladně musí toto dítě navštívit, a dále potom navštěvovat podle potřeb dítěte

Při výše zmíněných návštěvách mají sociální pracovníci právo rozpravy s nezletilým o samotě, tedy aniž by této rozpravě byly přítomny další osoby, ať už vychovatelé či ředitel zařízení. Účelem této rozpravy je zjistit případné nedostatky zařízení a samostatná rozprava se sociálním pracovníkem má odstranit nátlak, který by mohl být na nezletilého činěn, pokud by se rozpravy účastnili vychovatelé. Dalším právem příslušných zaměstnanců obce s rozšířenou působností je nahlížení do spisové dokumentace dítěte. Pakliže by došli k závěru, že zde došlo k porušení určité povinnosti, již ukládá některý právní předpis, sociální pracovníci musí tento

¹¹⁶ Oprávnění rozmluvy je dle mého názoru jedna z neúčinnějších forem kontroly ústavní péče, neboť dává dítěti možnost „svobodně“ a bez nátlaku sdělit případná pochybení, jež se na něm mohou dopouštět pracovníci ústavu.

fakt nahlásit příslušnému obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností a také zřizovateli zařízení, nebo orgánu, který je zřizovateli nadřízen či soudu, který rozhodl o nařízení ústavní výchovy či uložení ochranné výchovy. Obecní úřad obce s rozšířenou působností pak dohlédne na to, aby došlo k odstranění daných nedostatků a také by se měl podílet na přijetí potřebných opatření vedoucích k nápravě.¹¹⁷

V případě, že byla nařízena ústavní výchova nutná k převýchově nezletilého, musí si soud prvního stupně vyžádat od výchovného zařízení podle potřeby, minimálně však jednou za šest měsíců, zprávu o postupu převýchovy nezletilého nebo se může soudce přesvědčit o postupu převýchovy občasnými návštěvami v ústavech, anebo také může požádat o pravidelné podávání takovýchto zpráv ve stanovených časových intervalech.

V souladu s § 5 zákona o výkonu ústavní výchovy, musí diagnostický ústav sdělit přijetí, umístění nebo přemístění dítěte do tří pracovních dnů soudu, jež ve věci dítěte rozhodl, dále také orgánu sociálně-právní ochrany dětí a osobě odpovědné za výchovu, pakliže se jí nedoručuje rozhodnutí o umístění či přemístění dítěte. Zákon o výkonu ústavní výchovy však stejnou povinnost nezakotvil zařízením, v nichž se děti skutečně nacházejí. Periodické informování soudu není taktéž v zákoně upraveno, dá se však dovodit z jednacího řádu a z § 178 občanského soudního řádu.¹¹⁸

6.3 Veřejný ochránce práv

6.3.1 Obecně k osobě veřejného ochránce práv

Zakotvení osoby veřejného ochránce práv je v českém právním řádu událostí poměrně nedávnou. Snahou zákonodárce bylo patrně vyřešit nevyhovující situaci v oblasti vyřizování podnětů ohledně činnosti veřejné správy s akcentem na zajištění kvalifikovaného a nezávislého prošetřování stížností. Veřejný ochránce práv čili ombudsman je osobou zcela nezávislou a nestrannou. Jedná se o specifický kontrolní orgán, který ale nelze přiřadit k orgánům veřejné moci.¹¹⁹ Jeho úkolem je prověřovat namítanou protiprávnost či jiná pochybení v oblasti veřejné správy, ať již jednání, jež jsou v rozporu s demokratickými právními principy či principy dobré správy, tak nečinností správních orgánů, a to na základě stížností či z vlastní iniciativy. K nejvýznamnějším oprávněním, kterými ombudsman

¹¹⁷ Viz. 29 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí

¹¹⁸ HOLUB, M.-NOVÁ, H.-SLADKÁ HYKLOVÁ, J. *Zákon o rodině, Komentář a předpisy související*. 8. vyd. Praha: Linde, 2007, s. 165

¹¹⁹ SLÁDEČEK, V. *Obecné správní právo*. 2. vyd. Praha : Aspi, 2009, s. 375, 378.

disponuje, patří právo doporučit vydání, zrušení či změnu právního nebo interního předpisu. Doporučení předloží ochránce úřadu, jehož kompetence se doporučení týká, anebo vládě, vztahuje-li se doporučení k usnesením vlády či k zákonu, přičemž oba zmíněné subjekty jsou povinny se k doporučení do 60 dnů vyjádřit.¹²⁰ Tato možnost zasáhnout do obsahu právních předpisů zajisté v mnoha ohledech posiluje postavení ombudsmana a umožňuje mu i účinněji bránit práva dětí umístěných v ústavní či ochranné výchově.

Výběr kandidáta na post ombudsmana je svěřen Senátu a prezidentu republiky, přičemž právo volby z takto určených kandidátů má Poslanecká sněmovna. Funkční období činí 6 let, přičemž ochránce může být zvolen jen na dvě bezprostředně po sobě jdoucí funkční období. Veřejným ochráncem práv se může však stát jen osoba, která splňuje následující požadavky:

- a) občanství České republiky
- b) mít právo volit
- c) minimální věk 40 let¹²¹

Úkolem ombudsmana nebude posuzování chyb a správnosti postupů správních orgánů z hlediska právního. Takováto pochybení by měla být předmětem soudní ochrany. Ombudsman se bude zaměřovat spíše na postupy, rozhodnutí či jiné akty, které jsou z formálně právního pohledu v pořádku, avšak jsou určitým způsobem problematická. Bude se tedy zabývat věcmi, jež nelze ve správním soudnictví vůbec přezkoumávat. Příkladem může být nejednotný výklad právních předpisů, diskriminace, zjevné obstrukce ze strany správních orgánů spočívající ve vyžadování předložení nejrůznějších potvrzení, jež nejsou stanoveny právními předpisy apod. V případě, že tento nezávislý kontrolní orgán zjistí, že došlo k pochybení, nemůže zjednat nápravu formou státem vynutitelného rozhodnutí, ale může vydat pouze doporučení.¹²² Jak už bylo výše zmíněno, veřejný ochránce práv může jednat na základně vlastní iniciativy nebo z podnětu jakékoliv osoby, neboť každá osoba má právo obrátit se s písemným podnětem na ochránce ve věci, jež patří do jeho působnosti, přičemž tento podnět může být určen přímo ombudsmanovi anebo poslanci, senátorovi či komoře Parlamentu, která jej ochránci posléze postoupí.

§ 10 odst. 2 zákona o veřejném ochránci práv obsahuje zejména ve vztahu k ústavní výchově důležité ustanovení, které zakazuje úřední kontrolu podnětů fyzických osob, jež jsou

¹²⁰ Viz. § 22 zákona č. 349/1999 Sb., o veřejném ochránci práv

¹²¹ Jedná se tedy o požadavky, které jsou ústavou kladeny na osobu senátora.

¹²² SLÁDEČEK, V. *Obecné správní právo*. 2. vyd. Praha : Aspi, 2009, s. 377.

určeny ochránci. V případě, že by stížnosti osob umístěných v ústavech podléhaly cenzuře, ztratila by jejich funkce zcela význam. Podnět určený ombudsmanovi nepodléhá žádnému poplatku, což zajišťuje jeho dostupnost, a musí mít následující náležitosti:

- a) vyličení podstatných okolností věci, včetně sdělení, zda věc byla předložena také jinému správnímu orgánu, popř. s jakým výsledkem
- b) označení úřadu, popř. jméno a příjmení nebo jiné údaje o totožnosti osoby, jíž se podnět týká
- c) doklad o tom, že úřad, jehož se podnět týká, byl neúspěšně vyzván k nápravě
- d) jméno, příjmení a bydliště, u právnické osoby název, sídlo a osoby oprávněné jejím jménem jednat, toho, kdo podnět podává
- e) týká-li se stížnosti rozhodnutí, stěžovatel by měl rovněž přiložit jeho stejnopis¹²³

V případě, že by záležitost, jíž se stížnost týká, nespadala do kompetence ombudsmana, bude stížnost odložena. Stejný postup bude uplatněn v případě, že by podnět dala jiná osoba. Stížnost se tedy vždy musí týkat stěžovatele. K dalším, avšak fakultativním důvodům odložení stížnosti patří zjevná neopodstatněnost návrhu, nedoplnění náležitostí stížnosti ve stanovené lhůtě, uplynutí jednoho roku od právní moci rozhodnutí či události, kterých se podnět týká a nakonec pokud jde o podnět, jež byl už jednou ombudsmanem projednán, popř. byl rozhodnut soudem. Neodloží-li veřejný ochránce práv podnět, zahájí šetření, o čemž písemně stěžovatele vyrozumí.¹²⁴ V rámci prošetřování stížnosti disponuje ombudsman řadou oprávnění. Patří mezi ně:

- a) nahlížení do spisů
- b) pokládání otázek zaměstnancům úřadu
- c) možnost promluvit si o samotě s osobou umístěnou ve věznici či vazební věznici anebo v zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy či ochranného léčení

Dále může ochránce na úřadech i na zařízeních vyžadovat poskytnutí informací a vysvětlení, předložení spisů a jiných písemností, písemné vyjádření ke skutkovým a právním otázkám, provedení úkonů dozoru, je-li k němu úřad oprávněn a rovněž provedení důkazů, které ochránce navrhne, přičemž ochránce je oprávněn být tomuto provádění přítomen a dávat přítomným osobám otázky.¹²⁵ V rámci plnění svých povinností při úkonech šetření musí všechny státní orgány a orgány, jež vykonávají státní správu, jakož i ústavní zařízení, nabídnout ombudsmanovi potřebnou součinnost, kterou po nich bude požadovat. Nikdo se

¹²³ Viz. § 11 zákona č. 349/1999 Sb., o veřejném ochránci práv

¹²⁴ Viz. § 14 zákona č. 349/1999 Sb., o veřejném ochránci práv

¹²⁵ Viz. § 15 zákona č. 349/1999 Sb., o veřejném ochránci práv

také nemůže vůči ochránci dovolávat povinnosti mlčenlivosti, k níž se zavázal pouze smlouvou. V lepším případě, kdy ochránce nedojde k závěru, že došlo k porušení právních předpisů, nečinnosti či porušení demokratických právních principů, dá o tom na vědomí jak stěžovateli, tak prošetřovanému subjektu, a to písemnou formou. Dojde-li však ombudsman k opačnému závěru, vyzve daný úřad, aby se ke svému pochybení ve stanovené lhůtě vyjádřil. Pakliže úřad vyrozumí ochránce, že již zjednává nápravu a způsob, jakým chce úřad zjednat nápravu, ombudsmanovi vyhovuje, dá to na vědomí stěžovateli i úřadu. Ovšem pokud je úřad nečinný a nevyjádří se ochránci, nebo pokud se ochránci zdá zaslané vyjádření úřadu nevyhovující, oznámí své závěrečné stanovisko úřadu i stěžovateli, přičemž součástí takového stanoviska bude i návrh způsobu, jakým má úřad zjednat nápravu.¹²⁶ Součástí takového návrhu může být nabídnutí náhrady škody, zahájení stíhání pro trestný čin, přestupek či jiný správní delikt, zajištění úkonů k odstranění nečinnosti, zahájení řízení o přezkoumání rozhodnutí, úkonu nebo postupu úřadu, jestliže je lze zahájit z úřední moci. Úřadu je dále poskytnuta možnost do 30 dnů od doručení závěrečného stanoviska oznámit ombudsmanovi jaká opatření ke zjednání nápravy ve věci učinil a jestliže toto neučiní, popř. jsou-li podle názoru ochránce opatření nedostatečná, může toto sdělit nadřízenému úřadu a v případě, že takového úřadu není, tak vládě, anebo může ombudsman o svých zjištěních vyrozumět veřejnost, s tím, že může zveřejnit jméno a příjmení osob oprávněných jednat jménem úřadu, což je zajisté velkou motivací pro dotčené úřady, neboť morální odsouzení ze stran veřejnosti může mít pro osoby oprávněné jednat jménem úřadu velmi dehonestující následky.¹²⁷ Obdobnými oprávněními disponuje ombudsman i v případě, že mu není ze strany úřadů či státních orgánů poskytnuta adekvátní součinnost, resp. pokud s ním daný úřad nespolupracuje způsobem, ke kterému ho zavazuje zákon.

V případě, že ochránce navštíví ústavní či jiná obdobná zařízení, bude jeho povinností vypracovat zprávu o svých zjištěních. Obsahem takovéto zprávy mohou být i doporučení či návrhy opatření k nápravě. Ombudsman zároveň vyzve ústav, aby se k zprávě, doporučením či návrhům vyslovil, a to ve lhůtě stanovené ochráncem. Ochránce může rovněž vyzvat i zřizovatele ústavů či kompetentní úřady, aby se ke zprávě, návrhu či doporučení vyjádřily. V případě, že ochránce dojde k závěru, že vyjádření příslušných úřadů, zařízení a zřizovatelů těchto zařízení jsou dostatečná, tento svůj závěr jim sdělí. Pokud však ochránce dojde k opačnému závěru anebo se výše zmíněné subjekty ve stanovené lhůtě nevyjádří, bude o tom informovat nadřízený úřad popř. vládu anebo bude moci o svých zjištěních zpravit veřejnost.

¹²⁶ Viz. § 18 zákona č. 349/1999 Sb., o veřejném ochránci práv

¹²⁷ Viz. § 20 zákona č. 349/1999 Sb., o veřejném ochránci práv

Jedná se tedy o obdobná sankční opatření, jež byla výše popisována v souvislosti s úřadem, jež není ochoten zjednat nápravu navzdory ombudsmanovým upozorněním.¹²⁸

Další povinností ochránce je seznamovat veřejnost, Poslaneckou sněmovnu, Senát, prezidenta republiky, vládu a jiné správní úřady o výsledcích své činnosti, a to souhrnnou písemnou zprávou prostřednictvím internetu či jinými sdělovacími prostředky.

6. 3. 2 Působnost veřejného ochránce práv v oblasti ústavní výchovy

Činnost ombudsmana se nevztahuje na všechny orgány veřejné správy. Výjimky z jeho působnosti jsou vymezeny v § 1 odst. 6 zákona o veřejném ochránci práv. Ombudsman také může zasahovat do činnosti a rozhodování úřadů a zařízení jen způsobem, který je zakotven v zákoně o veřejném ochránci práv. Ochránce by měl také přispívat k zajišťování práva na rovné zacházení se všem osobami bez ohledu na jejich rasu, etnický původ, národnost, pohlaví, zdravotní postižení, náboženské vyznání, víru, přesvědčení či věk. S ohledem na prosazování tohoto cíle zveřejňuje zprávy a doporučení k tématům souvisejícím s diskriminací, zabezpečuje metodickou pomoc obětem diskriminace, provádí průzkum a rovněž spolupracuje s příslušnými evropskými subjekty.¹²⁹

V souvislosti s novelou zákona č. 349/1999 o veřejném ochránci práv, která nabyla účinnosti k 1. 1. 2006, bylo ombudsmanovi svěřeno provádění systematických návštěv míst, kde se vyskytují nebo mohou vyskytovat osoby omezené na svobodě veřejnou mocí či v důsledku závislosti na zabezpečované péči. Smyslem těchto návštěv má být posílení ochrany takovýchto osob před mučením, krutým, nelidským, ponižujícím zacházením nebo trestáním či jiným špatným zacházením. Jedním z takových míst mohou být právě místa, kde se nacházejí či mohou nacházet osoby omezené na svobodě z důvodu odkázanosti na poskytované péči, zejm. ústavy sociální péče a jiná zařízení nabízející podobnou péči, zdravotnická zařízení a zařízení sociálně-právní ochrany dětí či zařízení, ve kterých se vykonává vazba, trest odnětí svobody, ochranná nebo ústavní výchova anebo ochranné léčení.¹³⁰ V případě, že výše uvedené zařízení pochybí, bude veřejný ochránce práv postupovat způsobem, který je uveden v předchozí podkapitole.

V rámci systematických návštěv zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy již ochránce došel k jistým negativním zjištěním a navrhl proto řadu doporučení. Tato negativní zjištění však nebyla jen kritikou vůči zařízením jako takovým, ale také i kritikou celého procesu nařízení a zajištění ústavní výchovy. Ochránce kupř. vytýká nedostatek vyškolených

¹²⁸ Viz. § 21a zákona č. 349/1999 Sb., o veřejném ochránci práv

¹²⁹ Viz. § 21b zákona č. 349/1999 Sb., o veřejném ochránci práv

¹³⁰ Viz. § 1 zákona č. 349/1999 Sb., o veřejném ochránci práv

terénních sociálních pracovníků, odborníků se zkušeností z terénu ve vedoucích funkcích a celkové poddimenzování terénní práce s rodinou, která má za následek vysoký počet dětí umístěných v ústavní výchově. Doporučení ochránce v tomto ohledu vyzívá k navýšení počtu kvalifikovaných sociálních pracovníků, neboť na jednu sociální pracovníci připadá 100 a více případů, a k zintenzivnění prevence, tedy zajištění průběžné spolupráce s rodinou. Další výtkou ze strany ombudsmana vůči zařízením pro výkon ústavní a ochranné výchovy je nedůsledná separace dětí s nařízenou ústavní výchovou a dětí s uloženou ochrannou výchovou. V zařízeních často bývají děti s uloženou ochrannou výchovou často jen zařazeny do jiné výchovné skupiny, a to by mělo být podle zákona je výjimečné. Děti s uloženou ochrannou výchovou mají podléhat mnohem přísnějšímu režimu než děti s nařízenou ústavní výchovou, a v případě umístění všech těchto dětí ve společném zařízení může tento přísnější režim postihovat i děti s nařízenou ústavní výchovou, které se nedopustily žádného provinění a pobyt v zařízení pro ně nemá být sankčním opatřením. V této souvislosti je třeba zmínit, že v zařízení výchovného ústavu Chrastava bylo ochráncem zjištěno porušení ustanovení § 15 zákona o výkonu ústavní výchovy, neboť zde byl umístěn kamerový systém i v prostorách obývaných dětmi s nařízenou ústavní výchovou. V důsledku toho ombudsman doporučil neprodleně odstranit kamerový systém z míst, kde je jejich výskyt v rozporu se zákonem.

Jelikož je působnost veřejného ochránce práv vsutku rozsáhlá, pomáhají mu při plnění jeho úkolů asistenti, které sám jmenuje. Asistenti mohou provádět prověřování podnětů, stejně tak jako jednat před obecnými soudy, jakož i Ústavním soudem.¹³¹

131 VOP. Ochrana osob omezených na svobodě. [online], 7. 3. 2007, cit. 15. 12. 2009, dostupné na <http://www.ochrance.cz/dokumenty.php?back=/medialindex.php&doc=598>

Kapitola VII.

Výživné k dítěti v kolektivní výchově

7.1 obecné vymezení pojmu výživné

Pojem „výživné“ vychází z principu solidarity. Může se jednat jak o solidaritu příbuzenskou, tak rodinnou či manželskou. Povinnost ekonomicky aktivních členů rodiny se může zdát na první pohled samozřejmou. Pokud muž a žena uzavřou manželství, předpokládá se, že se budou navzájem podporovat, a to i po stránce vyživování. Pakliže se muž a žena rozhodnou mít dítě, předpokládá se, že o něj budou společně pečovat. Ovšem tento předpoklad by nemusel být vždy realitou a z tohoto důvodu stát garantuje plnění vyživovací povinnosti prostřednictvím zákonné povinnosti.¹³² Zákon o rodině pojem výživné výslovně nedefinuje. „Lze však dovodit, že se jím rozumí zabezpečování a úhrada potřeb mezi subjekty rodinněprávního vztahu, nejenom tedy zajišťování výživy ve vlastním slova smyslu, ale i uspokojování ostatních hmotných a kulturních potřeb oprávněného subjektu v rozsahu, který je dán odlišně dle jednotlivých druhů vyživovací povinnosti.“¹³³ Plnění vyživovací povinnosti může být tedy zabezpečeno nejenom prostřednictvím určitých pravidelně se opakujících finančních dávek, ale rovněž formou zajišťování ubytování, stravování, oblečení či zabezpečení jiných hmotných statků pro oprávněného.

Vyživovací povinnost se vyznačuje určitými znaky, které jsou pro ni typické. Prvním z nich je možnost vzniku výživného jen v případě, že tak stanoví zákon. Je tedy nutné, aby byly splněny všechny předpoklady, jež zákon o rodině pro vznik jednotlivých typů vyživovací povinnosti stanovuje, přičemž podmínkou vzniku a uplatnění práva na výživné je vždy existence stavu odkázanosti na výživu, tedy neschopnost samostatně se živit. Vyživovací povinnost proto zanikne nejpozději v okamžiku, kdy skončí stav odkázanosti na výživu. Dalším znakem je nepromlčitelnost práva na výživné a nemožnost smluvního převedení práva či povinnosti ze strany oprávněného či povinného na třetí osobu. Je však možné dohodnout způsob plnění vyživovací povinnosti.¹³⁴ I když se podle § 46 zákona o rodině právo na výživné nepromlčuje, promlčují se samostatná opětuující plnění výživného, a to v obecné tříleté promlčecí lhůtě, která se počítá ode dne, kdy právo mohlo být uplatněno poprvé.¹³⁵ I když výživné nemůže být promlčeno, soud přiznává výživné až ode dne, kdy návrh na zahájení

¹³² Srov. DVORÁK, J.-ŠVESTKA, J. a kol. *Občanské právo hmotné*. 3. sv. vyd. 5 Praha: Aspi, 2009, s. 150

¹³³ Viz. HRUŠÁKOVÁ, M.-KRÁLÍČKOVÁ, Z. *České rodinné právo*. 3. vyd. Brno: Doplněk, 2006, s. 247

¹³⁴ Viz. HRUŠÁKOVÁ, M.-KRÁLÍČKOVÁ, Z. *České rodinné právo*. 3. vyd. Brno: Doplněk, 2006, s. 247

¹³⁵ Viz. §101 z. č. 40/1964 Sb., občanský zákoník.

řízení došel soudu, a to podle § 98 odst. 1 zákona o rodině. Pakliže se však jedná o nezletilého, soud může přiznat výživné i tři roky zpětně, je ale nutné, aby byl v rozsudku vyčíslen nedoplatek na výživném a stanoven způsob jeho úhrady.

Jak už bylo výše zmíněno, vyživovací povinnost je postavena na principu solidarity. Plnění by proto mělo být pokud možno dobrovolné, včasné, pravidelně se opakující a ke změně jeho výše může dojít v případě podstatné změny poměrů na straně oprávněného. Při určování výše výživného bude soud přihlížet k dovednostem, možnostem a majetku povinného a rovněž k odůvodněným potřebám oprávněného, a to v době vyhlášení rozsudku.¹³⁶

Ke vzniku vyživovací povinnosti dochází jen mezi těmi subjekty rodinněprávních vztahů, o kterých to zákon o rodině výslovně stanoví. Výše zmíněný zákon upravuje vyživovací povinnost ve své třetí části, jež je nazvána „výživné“¹³⁷, přičemž rozlišuje tyto druhy vyživovací povinnosti:

- a) vyživovací povinnost rodičů vůči dětem¹³⁸
- b) vyživovací povinnost dětí vůči rodičům
- c) vyživovací povinnost mezi ostatními příbuznými
- d) vyživovací povinnost mezi manžely
- f) příspěvek na výživu a úhradu některých nákladů neprovdané matce a těhotné ženě¹³⁹

Zákon o rodině upravuje rozsah vyživovací povinnosti, kterou musí povinný uhradit vyživovanému, ve čtyřech různých hladinách. Povinný musí vyživovanému zajistit buď stejnou životní úroveň, slušnou výživu, přiměřenou výživu anebo nutnou výživu. Rozsah vyživovací povinnosti bude vždy záležet na vzájemném vztahu oprávněného subjektu a povinného. § 85 odst. 2 zákona o rodině řadí rozsah vyživovací povinnosti rodičů vůči dítěti do první z výše zmíněných kategorií, neboť dítě má právo podílet se na životní úrovni svých rodičů, přičemž vyživovací povinnost mají oba rodiče, a to dle svých schopností, možností a majetkových poměrů.¹⁴⁰ § 96 odst. 2 dále uvádí, že výživné nelze přiznat, pakliže by to bylo v rozporu s dobrými mravy. Kritérium dobrých mravů se patrně nebude příliš často uplatňovat v praxi ve vztahu vyživovací povinnosti rodičů vůči dítěti. Spíše se bude zohledňovat u vyživovací povinnosti dětí vůči rodičům či u vyživovací povinnosti mezi manželi. Možným příkladem, kdy by soud zohlednil dobré mravy a dítěti nepřiznal výživné, může být situace,

¹³⁶ Viz. HRUŠÁKOVÁ, M.-KRÁLÍČKOVÁ, Z. *České rodinné právo*. 3. vyd. Brno: Doplněk, 2006, s. 252

¹³⁷ Dle názoru části teorie není toto pojmenování příliš přesné, neboť označení „výživné“ není souhrnné s ostatními názvy jednotlivých částí zákona o rodině, které jsou nadřazeny pojmům použitým v té které části nebo jsou názvy právních institutů, popř. označují práva a povinnosti, jež jsou v té které kapitole upraveny.

¹³⁸ Pokud se jedná o nezletilé dítě, rozhoduje soud dle § 99 zákona o rodině o výživném i bez návrhu.

¹³⁹ Viz. HRUŠÁKOVÁ, M.-KRÁLÍČKOVÁ, Z. *České rodinné právo*. 3. vyd. Brno: Doplněk, 2006, s. 248

¹⁴⁰ Viz. HRUŠÁKOVÁ, M.-KRÁLÍČKOVÁ, Z. *České rodinné právo*. 3. vyd. Brno: Doplněk, 2006, s. 87

kdy by se dítě dopustilo trestného činu vůči svým rodičům. Ovšem jak již bylo výše zmíněno, pravděpodobnost vzniku takovéto situace je velmi nízká.¹⁴¹

Od pojmu výživné je třeba odlišit pojem příspěvku na úhradu péče poskytované dětem v zařízeních¹⁴². Výše zmíněný příspěvek je nárokem státu a nerozhoduje o něm soud, nýbrž ústavní zařízení pro výkon ústavní či ochranné výchovy, a to ve správním řízení. Jedná se o příspěvek na náklady péče poskytované ústavním zařízením a jsou povinni ho platit oba rodiče v určené výši, jestliže vlastní příjmy nezletilého nejsou dostačující. Povinnost hradit příspěvek se stanovuje pro každého rodiče zvlášť. Výše příspěvku na úhradu péče poskytované dětem v zařízeních se odvíjí od věku nezletilého, jeho zdravotního stavu, podle příjmů rodičů nezletilých a také podle počtu dětí, ke kterým mají rodiče vyživovací povinnost.¹⁴³

7.2 Vyživovací povinnost rodičů k dětem

Vzájemná vyživovací povinnost rodičů a dětí je upravena v hlavě první třetí části zákona o rodině, neboť se jedná o nejdůležitější druh vyživovací povinnosti. Tuto skutečnost potvrzuje i trestní zákon, který s neplněním vyživovací povinnosti spojuje vznik trestněprávní odpovědnosti. Vyživovací povinnost rodičů k dítěti byla odedávna nepsaným pravidlem a ve všech kulturách byla brána za přirozenou a samozřejmou. Poroto dodržování této povinnosti požívá zvláštní ochrany.

§ 85 odst. 1 váže délku vyživovací povinnosti na dobu, po níž se dítě není schopné samostatně žít. Vyživovací povinnost proto automaticky nezaniká okamžikem, kdy dítěte nabude zletilosti. V ojedinělých případech může trvat po celou dobu života dítěte, pakliže je dítě kupř. postižené a nemá dostatečné schopnosti k tomu, aby se připravilo na své budoucí povolání. Dále může vyživovací povinnost zaniknout také smrtí dítěte či rodičů, osvojením dítěte či v případě, že dítě uzavře manželství, i když zatím nenabylo schopnosti samo se žít, pakliže by jeho manžel disponoval možností zajistit mu výživné v odpovídajícím rozsahu. Jestliže však dítě v budoucnosti opět ztratí možnost samostatně se žít, dojde k obnovení vyživovací povinnosti rodičů s výjimkou nezrušitelného osvojení a smrti, kde obnova z logiky věci možná není.¹⁴⁴

¹⁴¹ HRUŠÁKOVÁ, M.-KRÁLÍČKOVÁ, Z. *České rodinné právo*. 3. vyd. Brno: Doplněk, 2006, s. 254

¹⁴² Tzv. ošetřovné

¹⁴³ HOLUB, M.-NOVÁ, H.-SLADKÁ HYKLOVÁ, J. *Zákon o rodině, Komentář a předpisy související*. 8. vyd. Praha: Linde, 2007, s. 266

¹⁴⁴ HRUŠÁKOVÁ, M.-KRÁLÍČKOVÁ, Z. *České rodinné právo*. 3. vyd. Brno: Doplněk, 2006, s. 267

Vznik vyživovací povinnosti u matky spadá do okamžiku, kdy se jí dítě narodí a u otce vzniká okamžikem určení otcovství. Vyživovací povinnost vzniká automaticky ze zákona, nemusí o ní rozhodovat soud. Soud však bude o výživném rozhodovat v případě, že se rodiče dítěte nedohodnou na konkrétní výši výživného nebo také v případě, že spolu rodiče nežijí. Soud potom určí přesnou výši vyživovací povinnosti, a to podle obecných kritérií. Podmínky pro vznik vyživovací povinnosti rodičů k dítěti jsou založeny na třech obecných kritériích. Tím prvním je potřeba na straně dítěte, druhým kritériem jsou schopnosti, možnosti a majetkové poměry na straně rodiče, které umožňují výživné poskytovat a tím posledním je soulad s dobrými mravy, tak jak byl popsán výše.¹⁴⁵ Při stanovení rozsahu vyživovací povinnosti se dle § 85 odst. 3 přihlíží zároveň k tomu, který z rodičů a v jaké míře o dítě osobně pečuje. V případě, že rodiče bydlí spolu, přihlédnou se i k péči rodičů o společnou domácnost.

7.3 Předpoklady pro přiznání výživného k dítěti v kolektivní výchově

Ustanovení § 103 zákona o rodině uvádí, že „pokud rozhodne soud o umístění dítěte do ústavní nebo ochranné výchovy, upraví vždy též rozsah vyživovací povinnosti rodičů k dítěti. Přitom vezme v potaz předpokládanou výši platby podle zvláštních předpisů.“¹⁴⁶

Soud tedy rozhodne o přiznání výživného, jestliže jsou naplněny následující předpoklady:

- 1.)soud rozhodl o umístění dítěte do ústavní nebo ochranné výchovy
- 2.)potřeby nezletilého nejsou kryty platbou dle zvláštního právního předpisu

Ad 1) Nezletilé děti bývají do ústavní výchovy zpravidla umístěny na základě rozhodnutí soudu(viz. kapitola V.). Někdy však může být dítě umístěno do ústavní výchovy z vůle rodičů, tj. aniž by o tom rozhodl soud. Pokud by tedy nezletilý byl umístěn ve výchovném zařízení z vůle rodičů, mělo by dojít mezi rodiči a ústavem k dohodě, v níž by se rodiče zavázali platit ošetřovné, resp. příspěvek na úhradu péče, jež je dítěti v zařízení poskytována, ve stanovené výši. Pokud by se rodiče s ústavem nedohodli, tak se výchovné zařízení bude domáhat náhrady nákladů prostřednictvím žaloby směřující vůči rodičům dítěte.¹⁴⁷

Ad 2)Příspěvek na úhradu péče poskytované dětem v zařízeních je zakotven v zákoně č. 109/2002 Sb., o ústavní výchově, dále potom ve vyhlášce Ministerstva práce a sociálních věcí

¹⁴⁵ HRUŠÁKOVÁ, M.-KRÁLÍČKOVÁ, Z. *České rodinné právo*. 3. vyd. Brno: Doplněk, 2006, s. 258

¹⁴⁶ Kupř. č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

¹⁴⁷ HOLUB, M.-NOVÁ, H.-SLADKÁ HYKLOVÁ, J. *Zákon o rodině, Komentář a předpisy související*. 8. vyd. Praha: Linde, 2007, s. 267

č. 505/2006 Sb., ve znění pozdějších předpisů¹⁴⁸ a v zákoně o sociálních službách.¹⁴⁹ Ústavní zařízení v kompetenci ministerstva zdravotnictví však dosud postrádají právní úpravu této problematiky. Soud musí znát všechny tyto právní předpisy, aby mohlo rozhodnout, jestli se bude stanovením výživného rodičům zaobírat. Všechny děti mají podle zákona o rodině nárok na podílení se na životní úrovni svých rodičů, proto není možné, aby všichni rodiče platili stejnou částku na úhradu potřeb svých dětí, tj. pouze příspěvek na úhradu péče poskytovanou dětem v zařízeních, která je dle výše zmíněných právních předpisů stanovována ve správním řízení a je pro stanovené věkové kategorie v podstatě stejná. Soud by tedy měl určit výši výživného v rozsudku rozdílem mezi výživným, jež by dítěti náleželo za předpokladu, že by nebylo umístěno do ústavní výchovy, a částkou, kterou musí rodič platit jako příspěvek na úhradu péče poskytované dětem v zařízeních pro výkon ústavní výchovy.

Péče poskytovaná v dětských domovech pro děti mladší tří let, kojeneckých ústavech a jeslích, jež jsou zdravotnickými zařízeními, je na základě zákona o veřejném zdravotním pojištění hrazena zřizovatelem, tedy krajem, výjimečně obcí. Současná právní úprava nepřipouští stanovení této úhrady soukromými osobami, proto nemůže být ústavem určeno ani ošetřovné, a tak v tomto případě musí soud vždy určit rozsah vyživovací povinnosti vždy, aby rodiče těchto dětí nebyli zbaveni své zákonné povinnosti platit na dítě výživné.¹⁵⁰

K úpravě výživného musí dojít pokaždé, kdy dojde k naplnění předpokladů uvedených v § 103 zákona o rodině, tedy i v případě, kdy je třeba upravit předešlé soudní rozhodnutí. Oprávněným k příjmu plateb poskytnutých v rámci plnění výživného je ústav. V situaci, kdy dochází ke změně pobytu dítěte umístěného v ústavní výchově a v rozsudku je vždy uveden konkrétní ústav jako místo plnění výživného, musí vždy dojít ke změně rozhodnutí o výživném.¹⁵¹

Na tomto místě by bylo zajisté vhodné nastínit způsob určení výše příspěvku na úhradu péče poskytované dětem a nezaopatřením osobám ve školských zařízeních pro výkon ústavní výchovy podle zákona o výkonu ústavní a ochranné výchovy. Jestliže má nezletilý anebo nezaopatřená osoba vlastní pravidelné příjmy, bude se na hrazení tohoto příspěvku spolupodílet, a to částí jeho příjmů, jež převyšují 50 % částky určené níže stanoveným

¹⁴⁸ Viz. třetí kapitola této práce

¹⁴⁹ Rážová, E.: Změny při výkonu nařízené ústavní výchovy v zařízení sociálních služeb. *Rodinné právo*, 2009, č. 9, s. 3-6.

¹⁵⁰ HOLUB, M.-NOVÁ, H.-SLADKÁ HYKLOVÁ, J. *Zákon o rodině, Komentář a předpisy související*. 8. vyd. Praha: Linde, 2007, s. 267

¹⁵¹ HOLUB, M.-NOVÁ, H.-SLADKÁ HYKLOVÁ, J. *Zákon o rodině, Komentář a předpisy související*. 8. vyd. Praha: Linde, 2007, s. 268

způsobem podle věku nezletilého. Příspěvková základna je rozčleněna podle věku dítěte a činí 1 000 Kč v případě dítěte mladšího 6 let, 1 150, jedná-li se o dítě ve věku od 6 do 15 let věku a je-li dítě starší 15 let, popř. jedná-li se o nezaopatřenou osobu, bude výše příspěvku činit 1 450Kč. V případě, že se však zařízení nevyplácí přídavek na dítě, zvýší se příspěvková základna o součin dané částky podle koeficientu 0,3. Jedná-li se o úhradu péče o děti matek umístěných v zařízení, bude jeho výše činit 10% z výše rodičovského příspěvku, a to za kalendářní měsíc. V případě, že je třeba určit výši příspěvku za období kratší než jeden měsíc, bude třeba jej určit za pomoci denní úhrady, a to tak, že denní úhrada nákladů bude činit jednu třicetinu výše příspěvku za kalendářní měsíc.

Rodiče dítěte jsou povinni podílet se na hrazení příspěvku rovným dílem s výjimkou případu, kdy by některý z nich dosahoval velice nízkých příjmů. Konečnou výši příspěvku a způsob podílení se na jeho úhradě v konkrétních případech určí ředitel zařízení svým rozhodnutím.¹⁵² V případě, že rodič doloží, že jeho příjem nebo příjem společně s ním posuzovaných osob po uhrazení příspěvku bude nižší než 1,5 násobek životního minima, stanoví se příspěvek v takové výši, aby 1,5 násobek životního minima zůstal rodičům uchován. Pakliže by ale výše takto určeného příspěvku nepřesahovala částku 99 Kč, ředitel rozhodne o tom, že se takovýto příspěvek vůbec nestanoví a nebude se po rodičích dítěte vyžadovat.¹⁵³ V případě, že dítě se souhlasem zařízení pobývá u osob odpovědných za jeho výchovu nebo ve zdravotnickém zařízení alespoň tři po sobě jdoucí dny, dochází automaticky ke snížení příspěvku, a to v odpovídající výši. Výše příspěvku se rovněž snižuje v případě, že dítě uprchne ze zařízení, a to o polovinu dané částky. Příspěvek za kalendářní měsíc musí rodiče uhradit nejpozději do 15. dne měsíce následujícího po měsíci, za který je příspěvek placen, přičemž příspěvek náleží zařízení od prvního dne pobytu dítěte v zařízení, jestliže bylo dítě přijato k pobytu do 15 hodin.¹⁵⁴

¹⁵² Viz. § 27 zákona č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy

¹⁵³ Viz. § 28 zákona č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy

¹⁵⁴ Viz. § 30 zákona č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy

Závěr

Ve své diplomové práci jsem se snažila popsat a analyzovat problematiku současné právní úpravy týkající se ústavní výchovy. Hlavním pilířem, ze kterého jsem čerpala, byl zákon o výkonu ústavní výchovy, jehož režimu podléhají zejm. ústavní zařízení patřící do rezortu Ministerstva školství. Tento zákon obsahuje podrobnou úpravu výkonu ústavní a ochranné výchovy, nevztahuje se však na ústavní zařízení patřící do rezortu Ministerstva zdravotnictví, která mají své zakotvení v zákoně o péči o zdraví lidu a v zákoně o sociálních službách. Vycházela jsem rovněž ze zákona o rodině, jakožto hlavního pramene rodinného práva, kde je samotné zakotvení institutu ústavní výchovy, dále ze zákona o sociálně-právní ochraně dětí, zákona mládeže, zákona o sociálních službách, občanského soudního řádu, zákona o veřejném ochránci práv a z řady dalších právních předpisů.

V prvé kapitole své práce obecně popisují institut ústavní výchovy, jakož i institut ochranné výchovy, který s ústavní výchovou v mnoha ohledech souvisí. V další kapitole se zaměřuji na vývoj institucí zabezpečujících ústavní výchovu, a to v měřítku evropském, celorepublikovém a regionálním, tj. na území olomouckého kraje. Třetí a také nejrozsáhlejší kapitola této práce se zabývá problematikou zařízení pro výkon ústavní a zároveň i ochranné výchovy. Při jejím zpracovávání jsem se pozastavila nad tím, že zdravotnickým zařízením pro výkon ústavní výchovy není věnován žádný právní předpis, který by se jimi a úpravou jejich režimu skutečně zabýval. Zákon o péči o zdraví lidu obsahuje jen sporadickou zmínku o jejich existenci. V případě, že se jedná o zdravotnické zařízení, jež získalo statut zařízení pro okamžitou pomoc, lze se alespoň opřít o zákon o sociálně-právní ochraně dětí, který se tímto institutem zabývá. Do budoucna by tedy bylo zajisté žádoucí, aby zákonodárce v tomto směru učinil změnu a zajistil přijetí zákona, který bude upravovat výkon ústavní výchovy ve zdravotnických zařízeních, a to komplexně. Řada kritiků také vyčítá stávající právní úpravě její roztržitost, a to rozdělení kompetencí mezi tři ministerstva, které znesnadňuje koordinaci právní úpravy a rozhodování v otázkách ústavní péče. Na druhou stranu však není jisté, zda by sloučení kompetencí pod gesci jednoho ministerstva bylo fakticky reálné, zejména s ohledem na historickou tradici rozdělení této problematiky a také odbornou kvalifikaci a zkušenost pracovníků ministerstev, neboť v momentě, kdy není zcela zřejmé, jaký základní problém je nutné u nezletilého dítěte vyřešit, mohou se nad jednotlivými případy scházet specialisté ze všech rezortů. Dalším nedostatkem současné právní úpravy je také neexistence zakotvení institutu hostitelské péče v českém právním řádu, která by byla určena dětem, jež nemohou být umístěny do stávajících forem náhradní rodinné péče. Domnívám se, že tento institut by

byl v praxi velmi žádaný a de lege ferenda by bylo velice vhodné, kdyby jej zákonodárce zapracoval do zákona o rodině či jiného právního předpisu.

Čtvrtá kapitola mé diplomové práce se zabývá předpoklady nařízení ústavní výchovy a jejich srovnání s předpoklady uložení ochranné výchovy jako formy sankcionování mladistvých. Vycházela jsem zde zejména ze zákona o rodině stejně tak jako ve své poslední kapitole této práce, v níž analyzuji problematiku výživného k dítěti v kolektivní výchově.

V páté kapitole popisuji procesní aspekty nařízení ústavní výchovy, a to zejména předběžné opatření podle § 76a občanského soudního řádu, které chrání děti ocitnuvší se bez jakékoliv péče či děti, jejichž život nebo příznivý vývoj je vážně ohrožen nebo narušen a které jim zajišťuje pobyt po dobu nezbytně nutnou v jiném vhodném prostředí.

V předposlední kapitole se věnuji problematice dohledu a kontroly nad dodržování práv dětí umístěných v ústavní výchově. Zmiňuji jak dozor státního zastupitelství, jehož úloha v této oblasti je zakotvena samotným zákonem o výkonu ústavní výchovy, dále sledování výkonu ústavní výchovy ze strany orgánů sociálně-právní ochrany dětí a soudů a rovněž také kontrolu ústavní výchovy ze strany ombudsmana, jakožto ochránce základních práv a svobod. Řada oprávnění jednotlivých subjektů je duplicitní, což zajišťuje vyšší ochranu práv nezletilých dětí umístěných v ústavní nebo ochranné výchově, neboť v případě selhání dozoru jednoho subjektu bude toto moci napravit jiný subjekt, kterému je zákonem svěřeno stejné oprávnění.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Monografie

DAVID, R. *Práva dítěte: úmluva o právech dítěte a její charakteristika*, 1. vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 1999. 175 s. ISBN 8071820768.

DOLÁK, M.: *Ústavní a ochranná výchova dětí a mládeže*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1958. 145 s.

DVOŘÁK, J.-ŠVESTKA, J. a kol. *Občanské právo hmotné*. 3. sv. vyd. 5 Praha: Aspi, 2009. 308 s. ISBN 978-80-7357-465-9.

DVOŘÁK, J. a kol. : *Náhradní výchova dětí-možnosti a meze : kolokvium I*. 1. vyd. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2008. 126 s. ISBN 978- 80-87146-05-7.

HOLUB, M.-NOVÁ, H.-SLADKÁ HYKLOVÁ, J. *Zákon o rodině, Komentář a předpisy související*. 8. vyd. Praha: Linde, 2007. 751 s. ISBN 978-80-7201-668-6.

HRUŠÁKOVÁ, M.-KRÁLÍČKOVÁ, Z. *České rodinné právo*. 3. vyd. Brno: Doplněk, 2006. 398 s. ISBN 80-7239-192-5.

HRUŠÁKOVÁ, M. a kol. *Zákon o rodině. Komentář*. 3. vyd. Praha: C. H. Beck, 2005. 502 s. ISBN 80-7179-912-2.

HRUŠÁKOVÁ, M. a kol. *Zákon o rodině. Zákon o registrovaném partnerství. Komentář*. 4. vyd. Praha: C. H. Beck, 2009. 586 s. ISBN 978-80-7400-061-4.

JELÍNEK, J. a kol. *Trestní právo hmotné*. 1. vyd. Praha : Linde, 2005. 800 s. ISBN 80-7201-533-8.

JELÍNEK, J. a kol. *Trestní právo procesní*. 1. vyd. Praha : Linde, 2007. 752 s. ISBN 978-80-7201-630-3.

KLÍMA, K. a kol. *Komentář k ústavě a Listině*. 2. vyd. Plzeň : Aleš Čeněk, 2009. 1441 s. ISBN 978- 80-7380-140-3.

KRAUSOVÁ, L.-NOVOTNÁ, V. *Sociálně-právní ochrana dětí*. 1. vyd. Praha: Aspi, 2006. 228 s. ISBN 80-7357-214-1.

MATĚJČEK, Z. *Náhradní rodinná péče*. 1. vyd. Praha: Porál, 1999. 183 s. ISBN 80-7178-304-8.

MATOUŠEK, O. *Ústavní péče*. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. 159 s. ISBN 8085850761.

MUSIL, J., BUŠKOVÁ M. *Koncepce dětských domovů*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1970.

NADACE TEREZY MAXOVÉ. *Monitoring stavu sociálně-právní ochrany dětí do tří let věku umístěných do kojeneckých ústavů a dětských domovů*. 1. vyd. Praha : Český helsinský výbor, 1999. 21 s. ISBN 80- 902393-8-2.

NOVOTNÁ, V., BURDOVÁ, E., BRABENEC, F. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí*. Komenář. 2. vyd. Praha: Linde, 2000. 280 s. ISBN 80-86131-26-2.

RADVANOVÁ, S.-ZUKLÍNOVÁ, M. *Kurs občanského práva : instituty rodinného práva*. 1. vyd. Praha : C. H. Beck, 1999. 227 s. ISBN 8071791822.

SLÁDEČEK, V. *Obecné správní právo*. 2. vyd. Praha : Aspi, 2009. 464 s. ISBN 987-80-7357-382-9.

SOUČKOVÁ, H. a kol. *Sdružená zařízení pro péči o dítě v Olomouci : historie a současnost*. 1. vyd. Olomouc : Sdružená zařízení pro péči o dítě, 2006. 79 s. ISBN 80-239-7271-5.

ŠÁMAL, P. VÁLKOVÁ, H., STOLÁŘ, A., HRUŠÁKOVÁ, M. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář*. 1. vyd. Praha : C. H. Beck, 2004. 1065 s.

ŠPECIÁNOVÁ, Š. *Právní manuál pro sociálně-právní ochranu dětí*. 1. vyd. Praha: Linde, 2005. 54 s. ISBN 80-86131-61-0.

ŠTAJGRE, L. a kol.: *Výchova v dětských domovech pro děti školního věku*. 1. vyd. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1955. 148 s.

ŠVANCAR, Z., BURIÁNKOVÁ, J. *Speciálně pedagogické problémy ústavní a ochranné výchovy*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1988. 205 s.

VESELÁ R. a kol. *Rodina a rodinné právo: historie, současnost a perspektivy*. 1. vyd. Praha : Eurolex Bohemia, 2003. 262 s. ISBN: 8086432483.

WINTEROVÁ, A. a kol. *Civilní právo procesní*. 4. vyd. Praha: Linde, 2006. 729 s. ISBN 80-7201-595-8.

Časopisecké zdroje

FAILA, J. Jsou ústavy pro osoby s postižením „detenční centra“. *Právní rozhledy*, 2007, č. 7, s. 250-254.

KRÁLÍČKOVÁ, Z.: Vyživovací povinnost rodičů k dětem v náhradní péči. *Právní rozhledy*, 2005, č. 9, s. 305-309.

NOVOTNÁ, V., HOVORKA, D. Úprava výchovy dítěte odloženého do Baby boxu a dítěte narozeného v režimu tzv. utajeného porodu. *Právo a rodina*, 2009, č. 5, s. 1-5.

RÁŽOVÁ, E.: Změny při výkonu nařízené ústavní výchovy v zařízení sociálních služeb. *Rodinné právo*, 2009, č. 9, s. 1-3.

VRÁBLIKOVÁ, P. Správní řízení o uložení povinnosti hradit příspěvek na úhradu pobytu a péče poskytované v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc. *Rodinné právo*, 2009, č. 2, s. 1-4.

Judikatura:

Nález pléna Ústavního soudu ze dne 28. 3. 1995 sp. zn. Pl. ÚS 20/94

Rozhodnutí Krajského soudu v Ústí nad Labem ze dne 23. 10. 1964 sp. zn. 6Co 343/64

Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 28. 11. 1968 sp. zn. 1 Cz 37/1968

Internetové zdroje

VOP. Ochrana osob omezených na svobodě. [online], 7. 3. 2007, cit. 15. 12. 2009, dostupné na <http://www.ochrance.cz/dokumenty.php?back=/medialindex.php&doc=598>

SPOLEČNOST PRO PLÁNOVÁNÍ RODINY A SEXUÁLNÍ VÝCHOVU. Baby box- méně idealizmu a více reality. [online], 1. 3. 2009, cit. 1. 9. 2009, dostupné na <http://www.planovanirodiny.cz/view.php?cislocclanku=2008043004>

DCZ. Dětské centrum zlín. [online], 4. 10. 2009, cit. 18. 11. 2009, dostupné na <http://www.dczlin.cz>

Právní předpisy

Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí

Zákon č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod

Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon

Zákon č. 141/1961 Sb., trestní řád

Zákon č. 218/2003 Sb., zákon o soudnictví ve věcech mládeže

Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád

Sdělení č. 104/1991 Sb., o Úmluvě o právech dítěte

Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů

Zákon č. 20/1966 Sb., o péči a zdraví lidu

Zákon č. 108/2006 Sb. o sociálních službách

Zákon č. 349/1999 Sb., o veřejném ochránci práv

Zákon č. 500/2004 Sb., správní řád